

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

«MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ»

Əlyazma hüququnda

Məmmədova Bənövşə Taleh qızı

**“DÖVLƏT-ÖZƏL BÖLMƏ TƏRƏFDAŞLIĞININ İNFORMASIYA
TƏMİNATININ FORMALAŞDIRILMASI”**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İstiqamətin şifri və adı:

060509 “Kompüter Elmləri”

İxtisaslaşma:

“İqtisadi fəaliyyətin riyazi və informasiya təminatı”

Elmi rəhbər:

i.e.d., prof. Balayev R.Ə.

Magistr proqramının rəhbəri:

tex.e.d., akad. Abbasov Ə.M.

Kafedra müdiri:

tex.e.d., akad. Abbasov Ə.M

BAKİ – 2020

Elm andı

Mən, Məmmədova Bənövşə Taleh qızı and içirəm ki, **“Dövlət-özl bölmə tərəfdaşlığının informasiya təminatının formalaşdırılması”** mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazmışam.

Xülasə

Ölkəmizdə hazırkı dövrdə dövlət və özəl biznesin müxtəlif üsullar çərçivəsində qarşılıqlı əlaqəsi və özəl tərəfdaşlığın formalaşması meyli güclənir. Seçilən mövzunun aktuallığı dövlət qurumları və investorların dövlət-özəl tərəfdaşlığa (PPP) böyük maraq göstərməsidir. Araşdırmalar onu göstərir ki, ölkənin inkişafının strateji hədəflərinə çatmaq üçün müxtəlif maliyyə mənbələrinin səmərəli qarşılıqlı əlaqəsi lazımdır. Dissertasiya işində qanunvericilik tənzimlənməsi və hazırkı tətbiqetmə problemləri, onların informasiya təminatı tədqiq olunur. Dünya ölkələrində PPP modelləri, PPP layihələrinin sektor quruluşu da təhlil edilmişdir. İnvestisiya mülahizələri PPP mexanizmi. Bütövlükdə PPP-nin biznes və dövlət qaynaqlarını birləşdirmək üçün xüsusi bir yol olduğu göstərilmişdir. PPP investisiya mexanizminin informasiya problemləri nəzərdən keçirilmişdir.

Açar sözlər: dövlət, informasiya, tərəfdaşlıq, sənaye

Резюме

В настоящее время в нашей стране усиливается тенденция взаимодействия государственно-частного бизнеса и формирования частного партнерства. Актуальность выбранной темы - большой интерес государственных органов и инвесторов к государственно-частному партнерству (ГЧП). Исследования показывают, что для достижения стратегических целей развития страны необходимо эффективное взаимодействие различных финансовых источников. Диссертация посвящена проблемам законодательного регулирования и современного применения, их информационному обеспечению. Модели ГЧП в мире, отраслевая структура проектов ГЧП также были проанализированы. Инвестиционные соображения Механизм ГЧП. В целом, ГЧП, как было показано, является уникальным способом соединения деловых и государственных ресурсов. Рассмотрены информационные проблемы инвестиционного механизма ГЧП.

Ключевые слова: состояние, информация, партнерство, промышленность

Summary

At present, the tendency of public-private business interaction and the formation of private partnerships is growing in our country. The urgency of the chosen topic is the great interest of government agencies and investors in public-private partnership (PPP). Research shows that the effective interaction of various financial sources is needed to achieve the strategic goals of the country's development. The dissertation studies the problems of legislative regulation and current application, their information provision. PPP models in the world, the sector structure of PPP projects were also analyzed. Investment considerations PPP mechanism. Overall, PPP has been shown to be a unique way to connect business and government resources. The information problems of the PPP investment mechanism were considered.

Key words: government, information, partnership, industry

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	6
I FƏSİL. DÖVLƏT-ÖZƏL BÖLMƏ TƏRƏFDAŞLIĞININ NƏZƏRİ VƏ TƏCRÜBİ ASPEKTLƏRİ	
1.1. Dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığının konseptual əsasları.....	11
1.2. Dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığının müasir modelləri, formaları və mexanizmləri.....	18
1.3. Dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığının informasiya bazası.....	25
1.4 Dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığının formalaşmasının xarici təcrübəsi.....	35
II FƏSİL. ÖLKƏ SƏNAYESİNDƏ DÖVLƏT-ÖZƏL BÖLMƏ TƏRƏFDAŞLIĞININ İNFORMASIYA TƏMİNATININ MÖVCUD VƏZİYYƏTİ VƏ İNKİŞAF MEYİLLƏRİ İMKANLARI	
2.1. Ölkə sənayesinin mövcud vəziyyətinin təhlili və dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığı istiqamətində atılan addımlar.....	44
2.2. Sənayedə innovasiyalı istehsal üzrə dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığı layihələri və müvafiq informasiya sistemləri.....	53
III FƏSİL. SƏNAYE İSTEHSALINDA DÖVLƏT-ÖZƏL BÖLMƏ TƏRƏFDAŞLIĞININ İNFORMASIYA TƏMİNATININ FORMALAŞDIRILMASI İSTİQAMƏTLƏRİ	
3.1. Sənayedə dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığının informasiya təminatının formalaşdırılması imkanları.....	62
3.2. Sənayedə dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığı layihələrinin informasiya bazasının səmərəliliyinin yüksəldilməsi istiqamətləri.....	70
NƏTİCƏ.....	79
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	83

Xülasə

Резюме

Summary

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: XXI əsrin və yeni minilliyin müraciətləri iqtisadiyyatın dayanıqlı və dinamik şəkildə inkişafı üçün bütün imkanları səfərbər etməyi tələb edir. Onilliklər ərzində dünyanın bəzi inkişaf etmiş ölkələrində istifadə edilən bu tərəfdaşlıq, həm regional, həm beynəlxalq miqyasda iqtisadi qüdrəti artırır həmçinin müstəqil Dövlətimiz Azərbaycanda da sənaye siyasətinin ən önəmli prioritetinə çevrilmişdir. Əvvəlcə dövlətin inhisarında olan dövlət xidmətlərinin fərqləndirilməsi və texnoloji inkişafın gətirdiyi yeniliklər bu xidmətlərə fərqli bir görünüş verdi. Bu dövlət xidmətlərinin göstərilməsi bir tərəfdən texnologiya ilə daha asan olur, digər tərəfdən xidmətlərin fərqliliyi səbəbindən çətinləşir. Bu paradoks qarşısında dövlət ictimai xidmətləri şəxsən yerinə yetirməkdə çətinlik çəkir. Sosial dövlət olmağın zəruriliyi olan maliyyə xidmətlərinin göstərilməsinin zəruriliyi dövləti ictimai xidmətlərin göstərilməsi prosesinə, habelə büdcədən kənar fərdi hüquq subyektlərinə məcbur edir. Bu könüllü imperativ hissə uyğun olaraq dövlət, dövlət xidmətlərini həyata keçirmək üçün özəl hüquq subyektləri və bu prosesin tərəfdaşları ilə müqavilə bağlayır.

Dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığı (PPP -Public –private partnership) tənzimlənən bazar iqtisadiyyatının inkişafında mühüm imkanlar açır. Tək idarəetmə ilə xarakterizə olunan və nəticədə qərar qəbuletmə və məsuliyyət mərkəzlərindən biri olan PPP fəaliyyətinin təkamül inkişafı dövründə kiçik bir müəssisə, bir insanın məlumatı qavraması, təhlil etməsi və sintezi üçün məhdud imkanlara sahib olması səbəbindən məlumatın qəbulu və emalı problemi ilə üzləşir. Beləliklə, istər-istəməz bir informasiya problemi yaranır. Onu həll etmək üçün təbii istək, yəni məlumat axınının paylanması, idarəetmə orqanının nümayəndə heyətinə ehtiyac duyur, bu da öz növbəsində idarəetmə sistemində struktur dəyişikliklərinə səbəb olur. İnformasiyanın qavranılması və emalı üçün zəruri olan yeni mənbələrin meydana çıxması PPP layihəsinin inkişafı və nəticədə fəaliyyətlərinin genişlənməsi üçün potensial imkanlar yaradır.

Məlumat problemini həll etməyin əsas yolu sınaq və səhv metodudur. Eyni zamanda, kiçik müəssisələrin inkişafı nəticəsində maliyyə və intellektual ehtiyatlar meydana çıxır, onlardan rəşional istifadəsi ilə informasiya emalı sisteminin təşkili

imkanı mövcuddur və bu da öz növbəsində gələcəkdə müəyyən bir müəssisə üçün effektiv idarəetmə quruluşunun yaranmasına səbəb ola bilər

Böyüyən bir PPP layihəsinin artan məlumat axını ilə xarakterizə olunduğunu inkar etmək çətinidir. İnformasiya axınlarının yenidən bölüşdürülməsi olmadığı təqdirdə, müəssisənin daha da inkişafı mümkün deyil, çünki müəssisənin fəaliyyəti ilə bağlı bütün qərarların qəbul edilməsində və həyata keçirilməsində bilavasitə iştirak edən sahibkar, məlumatı qəbul etmək və emal etmək qabiliyyəti ilə şirkətin böyümə imkanlarını məhdudlaşdırır.

Dövlətin iqtisadi agentlərlə bərabər istehsalçı və istehlakçı kimi fəal iştirakı olduğu iqtisadiyyatın yaradılması, onun özəl bölmə ilə tərəfdaşlığının inkişaf etdirilməsi ən yüksək prioritet kimi formalaşır. Ölkəmizdə ictimai əhəmiyyətli fəaliyyətin reallaşdırılması üçün dövlət və özəl bölməni təmsil edən şəxslərin qarşılıqlı faydalı və uzun müddətli institusional, iqtisadi alyansını ehtiva edən dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığı, innovasiya və işgüzar təşəbbüslərinin həyata keçirilməsinə xidmət edəcəkdir. Tərəfdaşlıq halında dövlət fəaliyyətin məqsədyönlü olmasını, onun ictimai və kommersiya tərəflərini uyğunlaşdırmaqla, nəzarət və təsərrüfat funksiyalarını icra etməlidir. Dövlət-Özəl Tərəfdaşlıq, bir müqavilə əsasında bir layihə əsaslı xərc, risk və fayda əsasında bir investisiya və ya xidmətin cəmiyyət və özəl sektor arasında bərabər paylandığı maliyyələşdirmə modelidir. Dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığının səmərəliliyi sənayedə inteqrasiya qaydalarının mülkiyyət plüralizmi halında meydana gətirdiyi effekti reallaşdırmasıdır.

Dövlət-Özəl Tərəfdaşlıq modeli çox köhnə dövrlərə aid olsa da, bir fasilə dövrü olmamışdır. 1980-ci illərdə əvvəlki əhəmiyyətini bərpa etdi və ölkələr tərəfindən tətbiq olunmağa başlamışdır. Hər bir dünya ölkəsində dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığının məhsuldarlığını şərtləndirən amillərdə özünəməxsus tərəfləri heç də az deyildir. Beləliklə, dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığına mürəkkəb və çoxcəhətli ictimai münasibətlər sistemi şəklində baxmaq lazımdır. Bu günün ehtiyacları I. və II. Dünya müharibələrindən sonra artan əhali və sürətlə inkişaf edən texnologiyaların inkişafı sayəsində gündən-günə artır. İnsanlar ehtiyaclarının çox qısa bir zamanda ödənilməsini istəyirlər. Bununla birlikdə dövlət büdcəsi tələb olunan ehtiyacları qısa müddətdə

yerinə yetirməkdə çətinlik çəkir və müvafiq olaraq dövlət idarələrinə təzyiq yaradır. Bu çərçivədə dövlət sərmayələri və xidmətlərin göstərilməsində özəl sektorun iştirakı tələb olunur və maliyyələşdirmə növlərindən biri olan Dövlət Özəl Əməkdaşlıq daha vacib hala gəlir.

Yuxarıda qeyd edilənlərə baxmayaraq, müstəqil Ölkəmiz Azərbaycan sənayesində dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığının empirik və nəzəri problemləri yetəri qədər araşdırılmamış, həmin tərəfdaşlığın verdiyi imkanlar dəyərləndirilməmiş, bu sahədə ölkəmiz üçün uyğun model, forma və mexanizmlərin tapılmasının metodiki məsələləri həll edilməmişdir.

Şərh edilən və digər bir sıra amillər sənayedə bu tərəfdaşlığın iqtisadi səmərəliliyinin artırılması istiqamətlərini müəyyən etməyə həsr olunmuş dissertasiya işinin aktual mövzuya aid olduğunu söyləməyə əsas verir.

Problemin öyrənilmə vəziyyəti. Dövlətin sənayenin, həmçinin iqtisadiyyatın inkişafında rolunun qiymətləndirilməsində, qismən dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığının (PPP) səmərəliliyinin yüksəldilməsinin iqtisadi problemlərinin araşdırılmasında, fərqli mülkiyyət növlərinin birlikdə fəaliyyətini nəzərdə tutan mürəkkəb iqtisadiyyatın problemlərinin həll edilməsində, habelə sənayedə innovasiyalı yüksəlişin müvafiq problemlərinin fərqli aspektlərinin tədqiq edilməsində Azərbaycan alimlərinin böyük əməyi olduğu bildirilməlidir. Bununla yanaşı qeyd edilən alimlər PPP-nin formalaşdırılması və səmərəli inkişafının institusional və iqtisadi problemlərini, xüsusilə də sənaye sahələri təmsilində tədqiqi özlərinə məqsəd qoymamışlar. Yəni, sənayedə PPP-nin səmərəliliyinin yüksəldilməsi məsələləri və problemləri aktual olaraq qalmaqdadır.

Tədqiqatın məqsədi. Tədqiqatın məqsədinə uyğun olaraq qarşıya aşağıda qeyd edilən əsas vəzifələr qoyulmuşdur:

- dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığını (PPP-ni), onun institusional və iqtisadi mühitini formalaşdıran maddələri xarakterizə edən nəzəri və metodoloji müddəaların əsaslandırılması;

- PPP-nin müasir modelləri, formaları və mexanizmlərinin tətbiqi xüsusiyyətlərinin sənayedə aşkar edilməsi ;

-ölkə sənayesinin hazırki vəziyyətinin təhlili və PPP-nin imkanlarının xarakterizə edilməsi;

- sənayedə PPP üzrə xarici təcrübələrin araşdırılması və Azərbaycanda aşkarlanan təcrübələrin tətbiq imkanlarının qiymətləndirilməsi.

Tədqiqatın obyekti – Ölkəmizin sənayesində dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığında çıxarı olan istehsal subyektləri, idarəetmə subyektləri, həmçinin sənaye parklarının rezidentləridir.

Tədqiqatın predmeti – Sənaye sahələrinin fəaliyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsinin, PPP-nin formalaşması və inkişafının institusional mühitin, iqtisadi mühitini şərtləndirən amillərin mövqeyinin, sənayedə innovasiyalı inkişaf üzrə inkişaf etdirilmiş subyektlərin, həmçinin yüksək texnologiyaların forma və metodlarıdır.

Tədqiqatın nəzəri - metodoloji əsasları. Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsası kimi AR-nin Milli Məclisin tətbiq etdiyi qanunlar, Nazirlər Kabinetinin təsdiq etdiyi hüquqi aktlar, Azərbaycanın Prezidentinin fərmanları, Azərbaycanın və xarici ölkələrin iqtisadçı alimlərinin PPP-nin təşkilati və iqtisadi problemlərinə həsr olunmuş məqalələri, əsərləri götürülmüşdür. Tədqiqatın metodoloji əsası həm də özəl bölmə təmsilçiləri (nümayəndələri) ilə tərəfdaşlığının institusional və iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsinə dair müddəalardan ibarətdir.

Tədqiqatın informasiya bazası. İnformasiya bazası kimi AR Dövlət Statistika Komitəsinin, elmi-tədqiqat müəssisələrinin, İqtisadiyyat Nazirliyinin, onların sənaye sahələrində istehsal və xidmət qurumlarının məlumatlarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatda riyazi-statistik, monoqrafik, statistik-iqtisadi və digər üsullardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- PPP-ni, onun iqtisadi və institusional əhatəsini formalaşdıran amilləri səciyyələndirən bəzi əsas maddələr aşkar edilmişdir;

- PPP-nin müasir modelləri, formaları və mexanizmlərinin tətbiq edilməsinin xüsusiyyətləri müəyyən edilmişdir;

- Azərbaycanın sənayesində PPP üzrə qabaqcıl xarici təcrübənin tətbiqi imkanları qiymətləndirilmişdir;
- PPP layihələrinin tənzimlənməsi sistemi həmçinin, Azərbaycanın innovasiyalı sənaye istehsalında xarakterizə edilmiş, inkişaf meyilləri müəyyənləşdirilmişdir;
- sənaye innovasiyaları istiqamətində PPP layihələrinin səmərəliliyinin artırılması istiqamətləri əsaslandırılmışdır.

Tədqiqatın təcrübi əhəmiyyəti. Bu dissertasiyada əsaslandırılan nəzəri və metodoloji müddəalar, təkliflər həmçinin tövsiyələr PPP layihələrinin formalaşması və inkişafının təşkilati problemlərinin həll edilməsində, sənayedə uyğun inkişaf proqramlarının əldə edilməsində və icra edilməsi prosesində istifadə edilə bilər.

Əsaslandırılmış faktlar və tövsiyələr sənayenin qeyri-neft sektorunda fəaliyyət göstərən obyekt və müəssisələr dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığı çərçivəsində iqtisadi tədbirlər kompleksinin, həmçinin təşkilati tədbirlər kompleksinin səmərəliliyini yüksəltməyə xidmət edir.

I FƏSİL. DÖVLƏT-ÖZƏL BÖLMƏ TƏRƏFDAŞLIĞININ NƏZƏRİ VƏ TƏCRÜBİ ASPEKTLƏRİ

1.1 Dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığının konseptual əsasları

Dövlət-özəl tərəfdaşlığının tarixi inkişafı: Dövlət-özəl əməkdaşlıq modelinin ilk tətbiqləri 1660-cı illərdə İngiltərədə özəl sektorun cəlb etdiyi yol tikintisi layihələri ilə başladı. Xüsusilə sənaye inqilabından sonra, 1860-cı illərdə kanal və dəmir yolu layihələri ilə dövlət-özəl tərəfdaşlıq modelinin tətbiqi yüksək səviyyəyə yüksəldi, ancaq Avropadakı iqtisadi böhranla bir çox investor iflas etdi. İngiltərədən sonra ABŞ-da və Fransada dövlət-özəl tərəfdaşlıq modeli tətbiq olundu.

Dövlət özəl əməkdaşlığı (PPP) modellərindəki ilk təşəbbüs, Böyük Britaniya tərəfindən özəl tərəfindən qurulan I Şəxsi Maliyyə Təşəbbüsü (PFI-Private Finance Initiative) 2 ilə qurulmuşdur. Modelin İngiltərədə uğurla tətbiq olunmasından sonra müxtəlif ölkələr sözügedən modeli öz sərhədləri daxilində tətbiq etməyə başladılar. 1999-cu ildə bəşəriyyətdə PPP tətbiqi üzərində işləyən ölkələrin sayı 10-a yaxın olsa da, bu say xeyli artmışdır.

Əvvəlcə İngiltərədə bir çox mal və ya xidmətlərin tədarükü ilə başlayan Özəl Maliyyə Təşəbbüsü PF (PFI) meydana gəldi. PFI, əhatə dairəsi və prinsipləri daha geniş əlaqələri əhatə edən PPP variantı olaraq ortaya çıxdı.

Dünyada ilk olaraq dövlət-özəl əməkdaşlıq modelləri tətbiq olunan Vent Birgə Müəssisəsi bulan tətbiqləri ABŞ-da geniş tətbiq edilmişdir.

İngiltərədəki PFI-nin əsas məqsədi mərkəzi və yerli idarəetmə sistemində sərt dövlət-özəl münasibətlərin inkişaf etdirilməsi olmuşdur. PFI-nin əsas prinsipləri bunlardır; Pulun dəyəri və idarəetmə və özəl sektorun digər faydaları nəticəsində daha yüksək maliyyələşdirmə xərclərini idarə edə biləcəyi əsas götürərək riski ən yaxşı şəkildə idarə edə bilən tərəf üçün riskreal köçürməni təmin etmək. 1997-ci ildə Əmək Partiyası hakimiyyətə gələnə qədər inkişaf etməkdə yavaş olan PFI, partiyanın dövlət özəl sektoru layihələrinin istehsalını və səmərəliliyini artırmaq səyləri nəticəsində təcil almağa başladı. Bu səy nəticəsində PFI-nin inkişafını sürətləndirmək və rəhbərlik

etmək üçün PFI Xəzinədarlıq İş Qrupu yaradıldı. 1998-ci ildə PFI bəzi dəyişikliklərlə PPP ilə əvəz edildi [26].

Dövlət Özəl Tərəfdaşlıq Konsepsiyası (PPP): Dövlət Şəxsi Tərəfdaşlığının tam müəyyən edilmiş bir tərfi yoxdur. Tərif baxımından fərqlər var. Anlayışın Türkcədə ifadə edilməsində mübahisələr olmuşdur. PPP qarşılığında Dövlət Şəxsi Sektor Əməkdaşlıq (PPP), Dövlət Şəxsi Əməkdaşlıq (PPP), Dövlət Şəxsi Tərəfdaşlığı (PPP), Dövlət Şəxsi Sektor Tərəfdaşlığı (PPP), Dövlət Şəxsi Tərəfdaşlığı Modelləri (DŞTM) kimi anlayışlardan istifadə olunur. Təcrübəli olsalar da, hamısı eyni şeyi nəzərdə tutur. Tədqiqatımızda Dövlət Şəxsi Əməkdaşlıq anlayışından istifadə edəcəyik.

Yalnız anlayış qarışıqlığı Azərbaycanda da mövcuddur. Dövlət-Özəl Tərəfdaşlıq (PPP) termini dünyada istifadə olunan bir anlayış olsa da, alternativ PPP adları müxtəlif ölkələrdə istifadə edilir: Cənubi Koreyanın PPI Proqramı, dünyanın inkişaf maliyyəsi sahələrində istifadə olunan, Dünya Bankı (DB) tərəfindən əldə edilən İnfrastrukturda Şəxsi iştirak (PPI) termini; İnkişaf Bankı sahəsində istifadə olunan Şəxsi Sektor İştirakçısı (PSP); Şimali Amerikadakı P3 (Dövlət-Özəl Tərəfdaşlıq), Avstraliyada istifadə olunan Özəl maliyyələşdirilən Layihələr (PFP) ixtisarlara; PP Tərəfdaşlıq termini, alıcılıq qabiliyyətini göstərən İngilis dilində qisqartma olan PPP (Satınalma Pariteti) ilə qarışdırılmamaq üçün istifadə olunur; İlk istifadəsi Britaniyada, lakin son zamanlarda Malayziyada və Yaponiyada istifadə edilən Şəxsi Maliyyə Təşəbbüsü-PFI (Private Finance Initiative) terminləridir [6].

Risk - hədəflərə təsir edəcək bir şeyin baş vermə şansıdır. Tikinti layihələri digər sənaye sahələrində nisbətən daha çox risk vardır. Layihə rəhbərliyinin həyata keçirilməsinin müvəffəqiyyəti, əlaqəli risklərin müəyyən edilə bilməsi, ölçülməsi, başa düşülməsi, məlumatlandırılması, məlumatlandırılması və müvafiq tərəflərə paylanması dərəcəsindən çox asılıdır. Bununla birlikdə, dünya miqyasında həyata keçirilən layihələrin sübutları bunun sadə bir hadisə olmadığını və risklərin düzgün idarə edilmədiyini göstərir.

Yaşıl Kağızda (Green Paper) ictimai özəl əməkdaşlıq anlayışı cəmiyyət səviyyəsində müəyyən

edilməyib. Xidmət və ya infrastrukturun maliyyələşdirilməsini, inşasını, istismarını, yenilənməsini və istismarının təmini üçün dövlət orqanı ilə özəl sektor arasında əməkdaşlığın təmin edilməsinə aiddir. Yaşıl Kitabdakı (Green Paper) bu tərifdən sonra PPP-nin dörd əsas xüsusiyyəti təsvir edilmişdir.

1. Dövlət tərəfdaşının və xüsusi tərəfdaşın planlaşdırılan layihənin fərqli mərhələlərində, ikincisindəki əməkdaşlığını tələb edən uzunmüddətli tərəfdaşlıq əlaqələri;

2. Bir layihənin müəyyən bir hissəsi üçün özəl sektor arasında, bəzən də müxtəlif iştirakçılar arasında ediləcək mürəkkəb tənzimləmə və maliyyələşdirmə metodları;

3. Layihənin müxtəlif mərhələlərində iştirak edən iqtisadi müəssisənin (dizayn, tikinti, həyata keçirilməsi, maliyyələşdirilməsi) roluna vurğu edilmişdir. Əməkdaşlıq əsasən ictimai maraqlar, göstərilən dövlət xidmətinin keyfiyyəti və qiymət siyasətinə yönəldilir və buna görə görülən işlərə nəzarət etmək öhdəliyi götürür.

4. Dövlət ortaqlığı və özəl ortaqlıq arasında risklərin bölgüsü, dövlət ortaqlığından özəl ortaqlığa keçməkdir. Lakin bu riskin qəbul edilməsinə ehtiyac yoxdur. Layihə, riskin kim tərəfindən olacağına, tərəfdaşların risk qiymətləndirməsinə, nəzarətə və öhdəsindən gəlmə qabiliyyətinə görə layihədən fərqlənə bilər [22].

PPP layihələrində hökumət üçün yalnız əlverişsiz riskləri saxlamaq üçün deyil, həm də uyğun olmayan risklər olduğunu başa düşmək çox vacibdir. Bunun səbəbi, risklərin özəl sektora təhvil verilməsi və maraqlı tərəflər arasında risklərin düzgün bölüşdürülməməsi lazımi qiymətlərdən daha yüksək qiymətə səbəb ola bilər. Uyğun olmayan risk bölgüsü də VFM təklifinə xələl gətirə bilər, çünki bütünlükdə layihə dəyərinin ölçülməsi risklərin bölgüsünə çox həssasdır. Risklər dövlət sektoru ilə uyğunsuz olaraq qalsa, hökumət riskləri artırıqda öhdəliklərini ödəmək üçün vergilər artıracaq və ya xidmətləri azaldacaq. Bunun əksinə olaraq, risklər özəl sektorla əlaqəsiz qalsa, həddindən artıq mükafatlar hökumətə və ya birbaşa son istifadəçilərə veriləcəkdir.

İndi bir çox hökumət özəlləşdirmənin bəzi riskləri saxlamalı olduqları ortaqlıq olduğunu qəbul edir. Bununla birlikdə, özəlləşdirmənin bütün risklərin özəl sektora

ötürülməsini özündə ehtiva edən bir təsəvvür yaxın vaxtlara qədər bir çox ölkədə yayılmışdır. Bəzən risklər qaçılmaz olaraq onları idarə edə bilən partiyadan daha çox imtina edə biləcək tərəfə veriləcəkdir, xüsusən hökumət maksimum rəqabət gərginliyini qoruduğu zaman. Məsələn, Avstraliyada PPP hökumət üçün nəticələr satın alaraq demək olar ki, bütün risklərin qarşısını almaq üçün bir fürsət olaraq görülür. Xüsusi tərəfə ayrılmanın qəbul üçün təklif olunduğu və az fikir ayrılığının olacağı açıq şəkildə bildirildi. Bu quruluş, nəticələrin göstərilən xidmət standartlarına çatdırılması ilə bağlı bütün risklərin özəl tərəfə paylandığı ilkin risk bölgüsünü açıq şəkildə yaradır [4].

Buna baxmayaraq, risk hökumətlərinin hansı kateqoriyalarının ümumiyyətlə qəbul etməli və ya köçürməli olduqlarını və tənqidi olaraq nəyə görə araşdırdıqlarını araşdırmaqla optimal risk bölgüsü axtarışı üçün davamlı səylər göstərilmişdir. Optimal risk bölgüsü, partiya nəzarət etmək üçün ən yaxşı vəziyyətdə xüsusi risklər ayıraraq layihə üçün riskləri minimuma endirməyə çalışır. Bunun səbəbi, müəyyən bir risklə əlaqədar ən yaxşı idarəetmə qabiliyyətinə sahib olan tərəfin risk hadisəsinin baş vermə ehtimalını azaltmaq və risk yarandığı təqdirdə nəticələrini idarə etmək üçün ən yaxşı fürsətə sahib olmasıdır və bununla da onu qəbul etməlidir.

Təşkilati imkanlar.

Risk bölgüsü strategiyasını seçərkən cəlb olunmuş tərəflərin RM imkanları əsas narahatlığa çevrildiyi üçün təşkilatçılıq qabiliyyətinə yenidən baxılması lazımdır. Qabiliyyət anlayışını Penrose'nin (1959) işinə təsadüf etmək olar. Resurslar bütün firmalar üçün mövcud olsa da, məhsuldar şəkildə yerləşdirmək 'qabiliyyəti' bərabər paylanmamışdır. Resurs əsaslı mənzərənin (RBV) təkamülü ilə, RBV-nin yaxın rəqiblərin vacib və dayanıqlı yollarla öz imkanları və qaynaqları ilə fərqləndikləri bir yerə əsaslanaraq rəqabətli heterojenliyi izah etməsi getdikcə daha çox tanınmışdır.

Doktrinada dövlət özəl əməkdaşlıq konsepsiyasına dair təriflər var. Dövlət özəl əməkdaşlığı ABŞ-ın Baş Mühasibat İdarəsi tərəfindən ən aydın şəkildə aşkar edilmişdir; PPP ictimai xidmət göstərən bir sistem və ya bir obyektin yenilənməsi, qurulması, istismarı, saxlanması və ya idarə edilməsi ilə dövlət və özəl sektor arasında bağlanmış bir razılaşmadır. Başqa bir tərifə görə PPP: Özəl sektorun ictimai xidmət

olaraq təqdim olunan xidmət lərdə iştirakını təmin edən bir modeldir və düşündü ki, dövlətdən başqa heç bir qurum edə bilməz, dövlət tamamilə geri çəkilmək istəmir və özəl sektor dövlət olmadan tək başına olmaq istəmir. Başqa bir tərifə görə, PPP; İnfrastruktur və üst quruluş layihələrini həyata keçirmək üçün; ətraf mühit, mənzil, nəqliyyat, su, kanalizasiya və bərk tullantı metodları, dövlət və özəl sektorun layihələrin istismarı və idarə edilməsi, habelə layihələrin maliyyələşdirilməsi sahəsində əməkdaşlıq etdiyi layihələrdir. Buna görə PPP modeli; Qurmaq-köçürmə, gəlirlərin bölüşdürülməsi, biznes köçürülməsi, gəlir ortaqlığı fondu kimi metodlara çox bənzər bir maliyyələşdirmə modelidir və bu baxımdan yeni tətbiq olmadığı görülür. Dövlət Şəxsi Tərəfdaşlığı bütün metodları əhatə edən, lakin həyata keçirmə, əməliyyat, idarəetmə və risk bölgüsü kimi mövzularda yeni bir perspektiv gətirən maliyyələşdirmə modeli olaraq təyin edilmişdir. PPP - dövlətin özəl şirkətlər qrupu ilə uzunmüddətli (49 ilə qədər) müqavilə münasibətlərinə əsaslanan bir investisiya və xidmət modelidir. Bu müqavilənin mövzusu özəl şirkətlər tərəfindən dövlətə icarəyə veriləcək ictimai xidmət obyektinin (xəstəxana, məktəb, həbsxana, magistral yol və s.) yaradılmasıdır və dövlət şirkətlərə icarə haqqı ödəyir və bu şirkətlərə göstəriləcək əsas xidmət xaricində xidmətləri ötürür kimi ifadə edilir. İctimai xüsusi əməkdaşlıq maliyyəlik modeli: Dövlət özəl əməkdaşlığı investisiya və ya layihələrin həyata keçirilməsində maliyyələşdirmə formasıdır. Bununla birlikdə, dövlət-özəl əməkdaşlıq hərtərəfli bir anlayışdır, buna görə maliyyələşmə formaları da mövcuddur. Bu başlıqda bu maliyyələşdirmə formalarını araşdıracağıq. Bunlar;

- Tik, Təhvil ver (TT) - Transfer qurun (BT)
- Tik, icarəyə götür, idarə et, Təhvil ver (TİİT) - İcarə Əməliyyatı Transferini (BLOT) qur
- Tik, Təhvil ver, İdarə et (TTİ) - Transfer Əməliyyatı (BTO)
- Layihənin əhatə dairəsinin müəyyənləşdirilməsi zamanı bu ehtiyacların aradan qaldırılması nəticəsində əldə ediləcək ehtiyaclar və faydalar, habelə ehtiyacları təmin edən həllər bu mərhələdə müəyyənləşdirilir.
- strategiyaların oluşturulmasındakı məqsəd tender strategiyalarının təyin olunmasıdır. Bu mərhələdə risklər müəyyənləşdirilməlidir.

- Seçim, danışıqlar və müqavilə tikintisi mərhələsində, özəl sektordan təkliflər alınır, qiymətləndirilir və sonra razılaşma müzakirə edildikdən sonra əvvəlcədən seçilmiş şirkətlər ilə müqavilə imzalanır.

- Xidmətin başlaması ilə dövlət-özəl əməkdaşlıq metodunun mövzusu olan xidmət mərhələsi gerçəkləşir [3].

1.1.1. Tik, təhvil ver (TT) - modelində, eyni zamanda, ictimai dizayn və tikinti mərhələsində sərmayənin keyfiyyəti və maya dəyərini müəyyənləşdirmək üçün fəaliyyət meyarlarını təyin edir və bununla da özəl sektorla tərəfdaşlıq təmin edir. Dövlət də bu ortaqlığın tətbiqinə nəzarət etmək məcburiyyətindədir. Bu ortaqlıqda, özəl sektor investisiya qoyuluşunun tamamlanmasına görə cavabdehdir, dövlət isə bu tikintinin istismarına cavabdehdir. Özəl sektor tikintini başa vurduqdan sonra aktivin istifadəsi üçün dövlətə təhvil verir. Bu modeldə dövlət mülkiyyətinə əhəmiyyət verilsə də, özəl sektorda inşaat sektorundakı təcrübəsinə əhəmiyyət verilir. Bu şəkildə, investisiya layihəsinin özəl sektorun istifadəyə verilməsi ilə aktivin daha yüksək keyfiyyətdə və daha qısa müddətdə tamamlanması təmin edilir. Bu modeldə risk bölgüsü aşağıdakı kimi müəyyən edilir. Özəl sektor tikinti mərhələsində ola biləcək riskləri öz üzərinə götürsə də, dövlətə verildikdən sonra iş hissəsində yaranacaq riskləri hökumət öz üzərinə götürmüşdür [14].

1.1.2. TİK, İcarələ, İdarə et, Təhvil ver (TİİT) : İnşaat - İcarə Əməliyyatı Transferi (TİİT), özəl sektorun tikdirdiyi binanı dövlətə təhvil verməsini, icarəyə götürməsinə və yenidən istismar etməsinə və dövrün sonunda xalqa təhvil verməsini nəzərdə tutan bir modeldir. Bu model əsasən layihənin özəl sektorda narahat olduğu hallarda istifadə olunur. Bu vəziyyətlərə bir nümunə olaraq; avtomobil yolları, körpülər və tunellər verilə bilər. Çünki bu cür layihələrin sahibi olmasının ictimaiyyətin əlində olması istənilir. Xüsusi sektorun əlində olduğu təqdirdə ictimaiyyət bu xidmətə girməkdə çətinlik çəkə bilər. Çünki xüsusi sektor qiymət daha çox qazanc əldə edəcəkdir. İcmə konfigurasiyanı artırma və ictimaiyyətin bu xidmətdən istifadə edə bilməməsinə səbəb ola bilər. Bu modelə nümunə: 1991-ci ildə Ətraf Mühit Nazirliyi Xüsusi Ətraf Mühitin Mühafizəsi Agentliyi, Köyceğiz - Dalyan Xüsusi Ətraf Mühitin Mühafizəsi Bölgəsində imzaladığı müqavilə ilə on il müddətində İztuzu çimərliyində

xalqa xidmət etmək üçün inşa etdiyi obyektləri tikdi və hər il dövrü olaraq obyektlərin istismar və təmir xərclərini çəkərək icarə gəlirləri qazandı. Dövrün sonunda obyekt yenidən ictimaiyyətə təhvil verildi [13].

1.1.3. Qurma Transferini qurun: Hökumət layihə üçün maliyyə və tikinti tərəfdaşları tapır. Layihənin tikinti mərhələsi başa çatdıqdan sonra əmlak xalqa verilir. Cəmiyyətə təhvil verilmiş əmlak daha sonra uzun müddət fəaliyyət göstərmək üçün xüsusi sahibkara icarəyə verilir. Bu uzunmüddətli icarə müqabilində fərdi sahibkar həm xalqa ödəniləcək gəliri, həm də investisiya xərcini kommersiya və kommersiya qazancı ilə qarşılayır. Əvvəlki modeldə deyildiyi kimi, bu modelin məqsədi dövlətə məxsus aktivin özəl sektora verilməsi zamanı yaranacaq hüquqi problemlərin qarşısını almaqdır. Bu modelin üstünlüyü ondan ibarətdir ki, dövlət özəl sektorun qurulması və istismar təcrübəsindən faydalanır və bununla da xərclərə qənaət edir. Xalqa bu mərhələlərin hamısını, həm də gəlir və xərclərini nəzarət etmək səlahiyyətinə malikdir. Əgər işin göstərilən standartlara cavab vermədiyi təqdirdə, dövlət özəl sektor tərəfdaşını dəyişdirmək səlahiyyətinə malikdir [28].

1.1.4. İstismar Transferini qurun: Yüksək texnologiya və böyük ehtiyatlar tələb edən ictimai infrastruktur sərmayəsi, tərəflərin müəyyən etdiyi bir vaxtda özəl bir şirkət tərəfindən inşa edildikdən sonra müəyyən edilmiş müddət ərzində istismar edilən Dövlət-Model, obyektin istismarı və təmiri və istismar müddəti. ictimaiyyətə verildiyi təqdirdə. Bu ictimai infrastruktur investisiyalarının yüksək maliyyələşmə yükünü azaltmaq üçün istifadə olunan dövlət maliyyə modelidir. Bu modelin seçilməsində nəzərə alınacaq prinsiplər, nəzərdən keçirilən layihələr ən qısa müddətdə həyata keçirilir, ən yaxşı texnologiya istifadə edilə bilər, ölkə üçün əlavə dəyər yarada bilər. Bu model ümumiyyətlə böyük kapital və qabaqcıl texnologiya tələb edən magistral yollar, metro tikintisi, körpülər, hava limanları, elektrik stansiyaları, içməli və kommunal sular, təmizləyici qurğular, rabitə və sair kimi investisiyalarda istifadə olunur. Build Operate Transfer modelinin dünya nümunələri kimi; İngiltərə və Uels arasındakı Severn Qayçı Körpüsü (510 milyon dollar), Çindəki Shajao elektrik stansiyası (530 milyon dollar) və Amerikadakı TransAlaska boru kəməri. Türkiyədə

isə bu model 1980-ci ildən bəri enerji sahəsində edilən layihələrdə tətbiq olunmaqdadır.

Qurmaq Operate State model xüsusiyyətləri:

- Özəl sektora köçürməklə ictimai xidmət və ya investisiya qurmaq və istifadə etmək;
- Maliyyələşdirmə probleminin həlli nəticəsində investisiya qoyuluşlarının reallaşdırılması;
- texnoloji ehtiyacı ödəmək layihələrdə dövlət qurumu və özəl sektor arasında tərəfdaşlıq;
- layihələri həyata keçirəcək özəl şirkətlər ayrıca şirkət yaratmalıdırlar;
- Dövlət, layihələrin reallaşdırılması nəticəsində istehsal olunan malların və xidmətlərin özəl sektora satın alınmasına və ya ödənilməsinə zəmanət verir;
- Layihələrin maliyyələşdirilməsində istifadə olunan kreditlərdə məhdudiyyət yoxdur [27].

Dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığının avantajları və dezavantajları. Dövlət-Özəl Əməkdaşlıq Modelinin quruluşu altı mərhələdən ibarətdir. Bu mərhələlər; layihənin əhatə dairəsini müəyyənləşdirmək, strategiyanı, seçim prosesini, danışıqları, müqavilə bağlamağı, xidmət göstərməyə başlamağı. Mərhələləri alt yazılarda daha ətraflı araşdıracağıq [7].

1.2. Dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığının müasir modelləri, formaları və mexanizmləri.

Dünyada dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığının modeli: Dünyada 1,5 milyard insanın elektrik enerjisi və 1 milyard insanın içməli suya girişi yoxdur. Digər tərəfdən, 2,5 milyard insanın sağlam və təmiz bir yaşayış mühitini təmin etmək məqsədilə insan həyatından tullantıları sağlamlığa uyğun olaraq ayıran sistemlərin yaradılması və istifadəsi deməkdir.

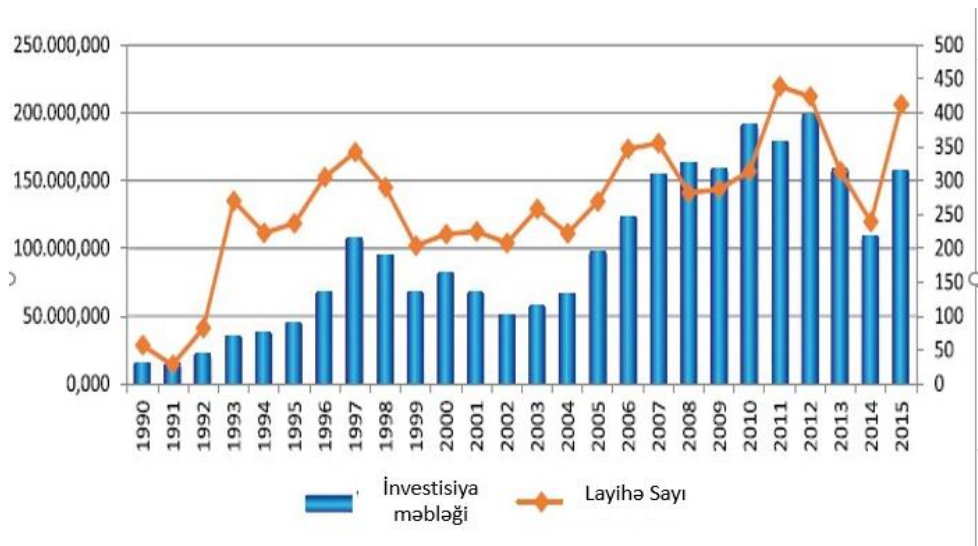
Bu məlumatlar fonunda böyük bir infrastruktur sərmayəsinə ehtiyac olduğu görünür. İnkişaf etməkdə olan ölkələr iqtisadi inkişaflarını sürətləndirmək üçün dövlət-özəl əməkdaşlığa müraciət edirlər.

Dövlət Şəxsi Tərəfdaşlığı Modelinin istifadəsi bir çox ölkələrdə keçmişə aiddir, ancaq 1980-ci illərdə müəyyən qədər daha çox populyarlaşdı. 1990-cı illərdə İngiltərənin PPP modelinin daha da inkişafı ilə həm Avropa ölkələri, həm də dünyanın digər ölkələri bu modeldən getdikcə daha artıq istifadə etməyə başladılar və bu modelin ixrac edilə bilən bir konsepsiya olduğu aydın oldu [27].

Bir çox ölkə PPP modelindən istifadə etsə də, istifadə olunan layihələr və ya təcrübələr ölkədən fərqli olaraq dəyişir. Bəzi ölkələrdə özəl sektorun da daxil olduğu hər bir layihə, özəlləşdirmə də daxil olmaqla, PPP modeli sayılır, bəzi ölkələrdə özəlləşdirmə qəbul edilmir və hətta güzəşt sazişləri də PPP modeli kimi qəbul edilmir. Ölkədən ölkəyə dəyişən modelə əlavə olaraq

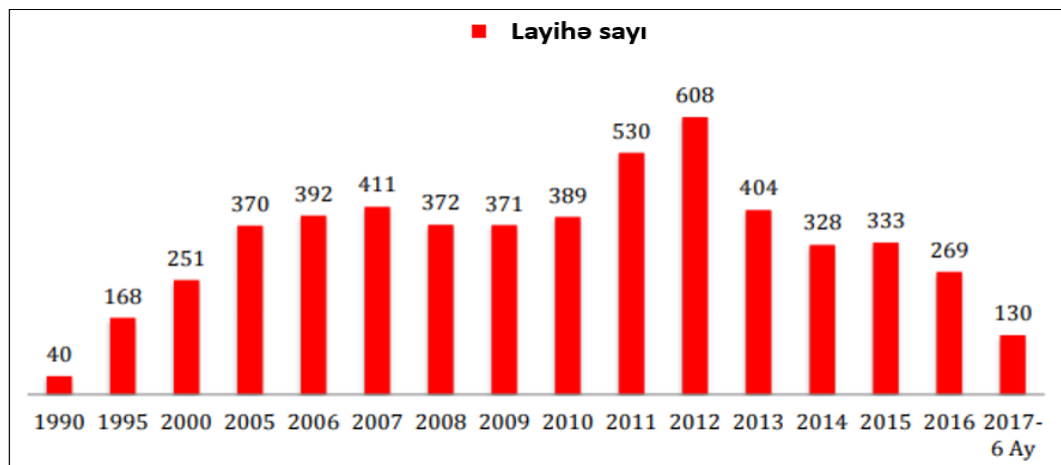
Məqsədlərdən asılı olaraq həyata keçirilmə metodlarında da fərqlər var. Bununla yanaşı, hansı ölkənin tətbiqindən asılı olmayaraq bütün modellərin ortaq məxrəci olmalıdır əsas qaydalar var. bunlar; Tərəflər arasında tətbiq olunan risk bölgüsü, məsuliyyətləri dəqiq müəyyən etmək, günün şərtlərinə uyğun çevik strukturlaşdırılmış müqavilələr, ictimaiyyətə açıqlıq, siyasi iradə, qarşılıqlı xoşməramlı sənədlər PPP modelinin əhatə dairəsinə, 2016-cı ildə 280 infrastruktur investisiya layihələrinin həyata keçirilməsi barədə məlumatı Dünya Bankı vermişdir. 2017-ci ildə bu layihələrin sayı 9% artımla 304-ə çatdı. Bütün 304 infrastruktur investisiya layihəsi 93. 3 milyard USD dollarıdır. Bu investisiya layihələrinin paylanması aşağıdakı kimidir; Bunlardan 203-ü enerji sektoru, 66-sı nəqliyyat sektoru, 30-u su və kanalizasiya, 5-i isə informasiya və texnologiya sektorudur [25].

İnkişaf edən ölkələrdə ictimai özəl əməkdaşlıq: Dünya Bankının məlumatlarında, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə infrastruktur investisiyalarında özəl sektorun iştirakı ölçülür. Bu layihələrin miqdarı illərlə təhlil edildikdə, 1997-ci ilə qədər layihələrdə artım müşahidə olunduğu görülür. 2002-ci ilə qədər azalmalar baş verdi, 1997-2002-ci illərdə ən aşağı səviyyədə görülmədi, sonra artan tendensiya ilə layihə 2012-ci ildə rekord səviyyəyə - 196,3 (bir yüz doxsan altı tam, onda üç) milyard USD-ə çatdı.

Qrafik 1: Bəzi ölkələrdə (İnkişaf etməkdə olan) dövlət özəl tərəfdaşlıq layihələrinin paylanması (1990-2015)

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/>

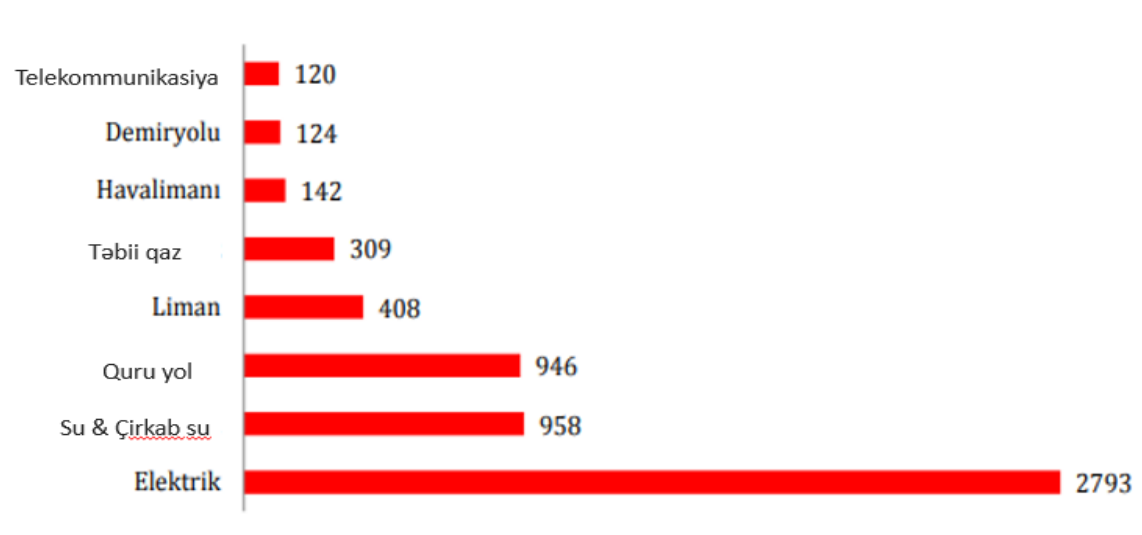

Qrafik 2: İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə maliyyə bağlanması ilə PPP layihələrinin investisiya həcminin illər üzrə bölünməsi

Mənbə: İnkişaf Nazirliyi

1990 ilə 2017 arasında hazırlanan layihələrə nəzər salsaq 1990-cı ildə cəmi 40 layihə var idi və 2012-ci ildə 608 layihə ilə ən yüksək səviyyəyə çatdı. 130 layihə 2017-ci ilin ilkin 6 ayında, əvvəlki ilin ilk yarısından 5.8% geri qalır. Bu 6 aylıq dövrdən çoxdur. 2017 layihəsi 2016-cı il olarkən 37,3 milyard dollara başa gəldi.

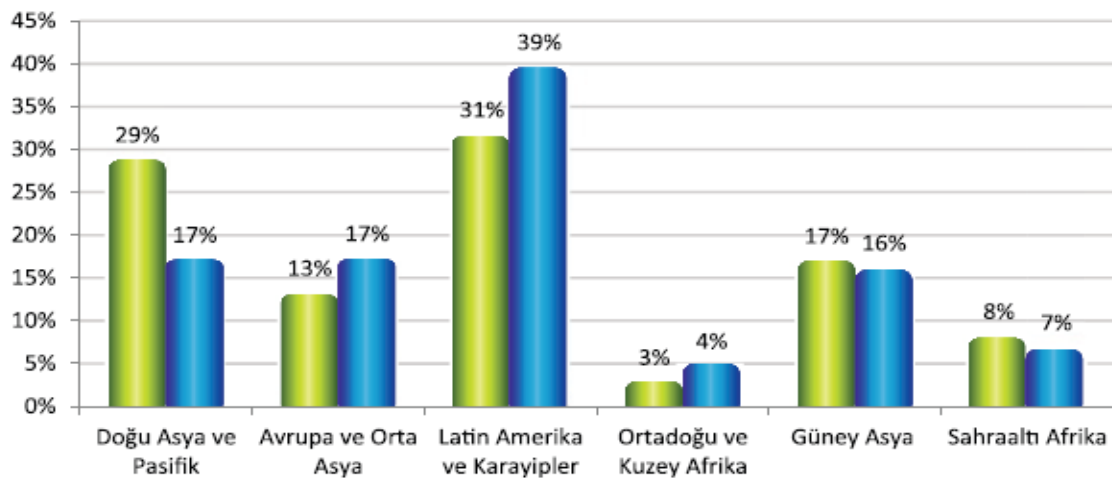
İl ərzində layihənin dəyəri 29.5-dir.

Qrafik 3: 1990-cı il ilə 2017-ci il arasında hazırlanan layihələr.

Mənbə: İnkişaf Nazirliyi

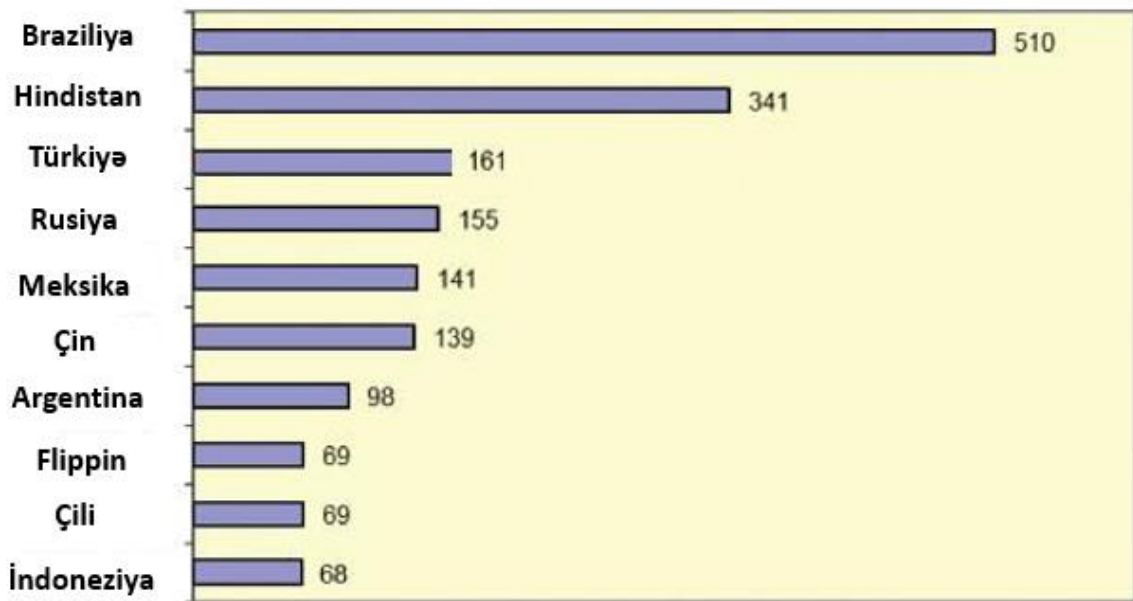
Elektrik sektoru 80 layihə ilə birinci yeri tutur. 19 layihəni magistral yollar, 15 layihəni su və çirkab su layihələri izləyir. Hava limanı və dəmir yolu sektorları hər biri 2 layihə ilə sonuncu yerdədir.

Qrafik 4: PPP layihələrinin bölgələrə görə bölgüsü

Mənbə: İnkişaf Nazirliyinin 2016-cı il Dövlət Şəxsi Əməkdaşlıq Hesabatı

1990-2015-ci illər arasında inkişaf etməkdə olan ölkələrdə həyata keçirilən, Latin Amerikası və Karib dənizi PPP Layihələrinin regional əsasda araşdırılmasında ən böyük paya sahibdir. Sonra sıralanma aşağıdakı kimi davam edir; Şərqi Asiya və Sakit okean, Cənubi Asiya, Avropa və Orta Asiya, Afrika və nəhayət Yaxın Şərq, Şimali Afrika.

Qrafik 5: İnkişaf etməkdə olan ölkələrin PPP investisiyalarındakı investisiya ehtiyatları (milyard dollar)

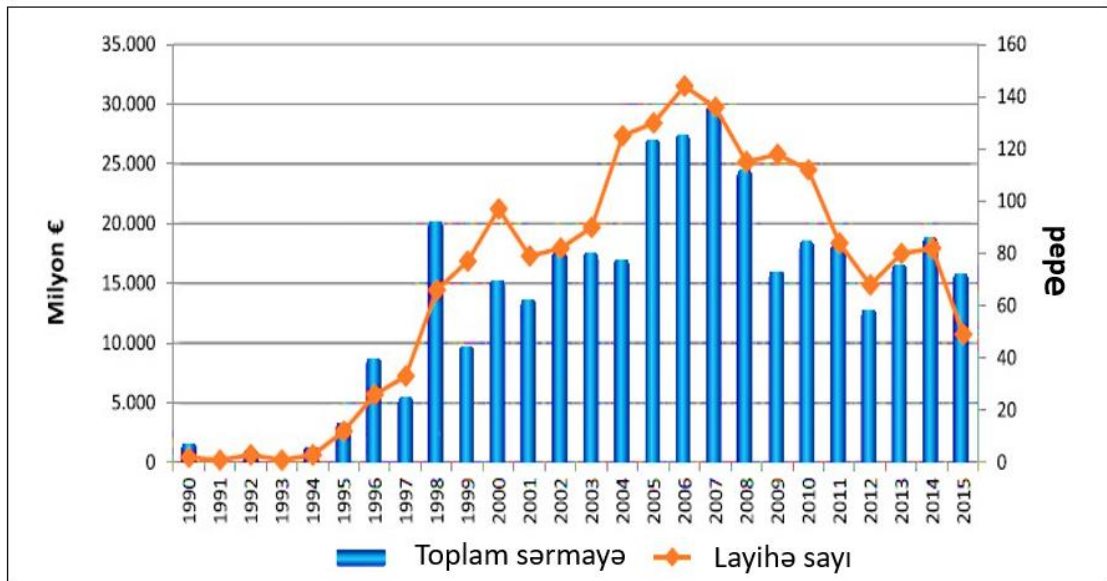
Mənbə: <https://www.stat.gov.az/>

Dünya Bankının 'inkişaf etməkdə olan ölkələr' adlandırdığı və əməkdaşlığı təşviq etdiyi və dəstəklədiyi ölkələrə PPP layihələrini tövsiyə edir. Braziliyadan Türkiyəyə; Cənubi Afrikadan Rusiyaya, Argentinaya qədər bir çox ölkə, infrastruktur investisiyalarında ictimai, torpaq təminatçısı, təbii qaynaq və ya icarəçi və alıcı mövqeyindədir, özəl sektor isə infrastruktur investisiyalarını həyata keçirir. layihə ehtiyatlarını inşaat-icarə kimi modellərlə genişləndirir. Şəxsi tərəfdaşlar yerli və xarici investorlardan ibarətdir və yerli və xarici qlobal banklardan maliyyələşdirmə səbəbilə istifadə edilməsi məqsədə uyğundur. Dünya Bankının məlumatlarına görə, 10 ölkə arasında ən çox layihəyə Braziliyadadır. Bu ölkələr həmçinin, inkişaf etməkdə olan ölkələrdir. 2015-ci ilin sonuna PPP layihələrinin müqavilə dəyəri 510 milyard dollara çatdı. Hindistan 341 milyard dollarla üçüncü və üçüncüdür. 161 milyard dollarlıq Koi stoku ilə Türkiyə gəlməkdədir. 155 milyard dollar ilə Rusiya [2].

Dördüncü yerdə Meksika, 141 milyard dollar ilə Meksika gəlir. Çin, əksinə, 139 milyard ABŞ dolları PPP ehtiyatı ilə öndə gəlir.

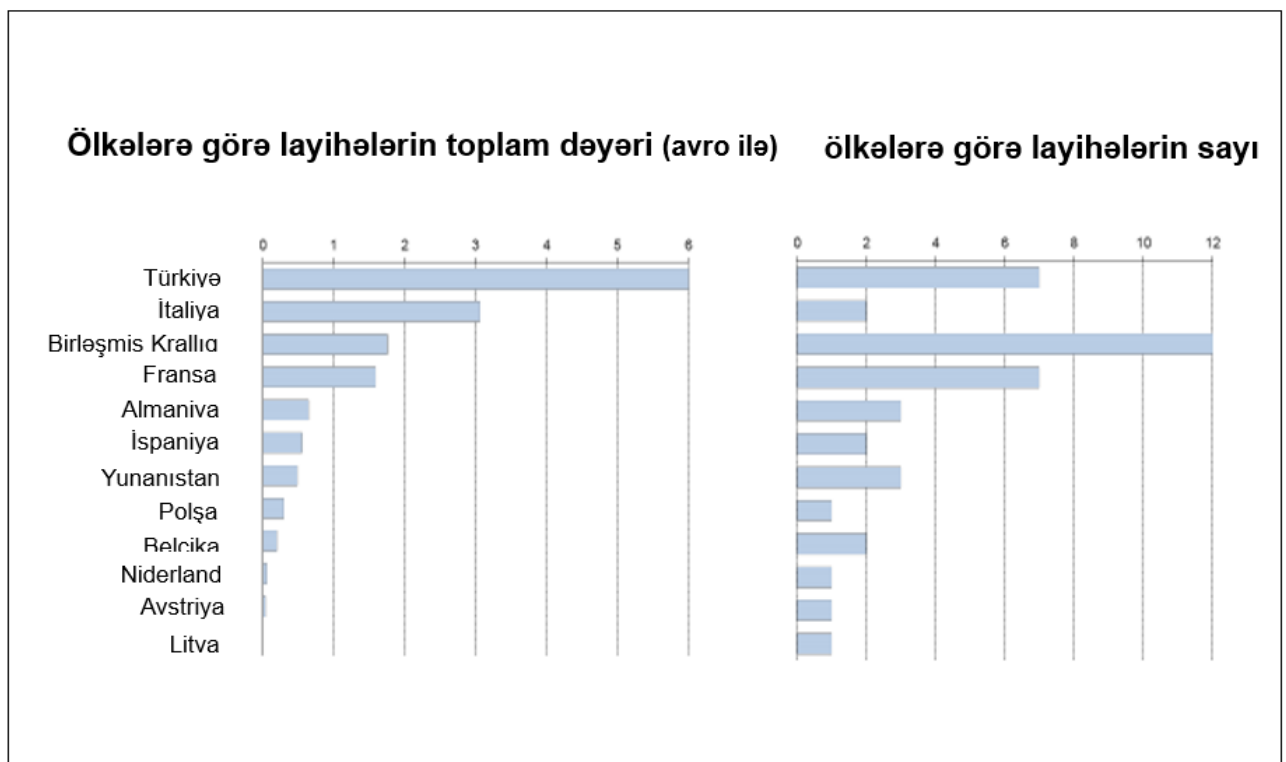
AVROPADA Dövlət Özəl bölmə tərəfdaşlığı: 1980-ci ildən sonra özəl sektor müəssisələri Avropa ölkələrində dövlət xidmətləri göstərməkdə daha aktiv olmağa başladılar. Bununla birlikdə, ənənəvi olaraq dövlət xidmətləri olaraq qəbul edilən bir

çox fəaliyyət özəl sektorun iştirakı vasitəsilə həyata keçirilmişdir. Nəqliyyat, enerji, telekommunikasiya, səhiyyə və təhsil kimi sahələrdə PPP layihələri geniş şəkildə həyata tətbiqini tapmışdır. Tullantıların idarə olunması, elektrik və su paylanması kimi yerli idarəetmə səviyyəsində bu cür ortaqlıqların daha da diqqət çəkdiyi görülür. Dövlət xidmətinin güzəşt adı altında özəl sektor tərəfindən görülməsi ilə başlayan proses, dövlət investisiyalarında PPP modelinin istifadəsinə yol açdı. Eurostat, ictimaiyyət və şirkətlər arasında ictimai infrastruktur xidmətləri göstərmək üçün uzunmüddətli müqavilələr kimi ən geniş mənada PPP adlanır. PPP çərçivəsində dövlət və özəl şirkətlər qurduqları aktivlərdən istifadə etmək üçün xidmət alışı müqaviləsi bağlayır. Bu çərçivədə ən qabaqcıl təcrübələr İngiltərə, İrlandiya, Almaniya və İtaliyada aparılır. 1991 ilə 2015 illəri arasında ümumi dəyəri 353 milyard avro olan 1815 PPP layihəsi reallaşdırıldı. 2012-ci ildə qoyulan investisiyalar son on ildə max. aşağı olsa da yenə də artımlar oldu. Yenə 2015-ci ildə bir eniş və 15,6 milyard Avro sərmayə qoyuldu, bu da əvvəlki ilə nisbətən 17% azdır.

Qrafik 6: Avropa PPP layihələrinin illərə görə paylanması

Mənbə: Bazar yeniləmə: 2017-ci ildə Avropa PPP bazasının icmalı (EPEC)

Qrafik 7: AB ölkələrinin layihə miqdarı və nömrələri

Mənbə: Bazar yeniləmə: 2017-ci ildə Avropa PPP bazasının icmalı (EPEC)

Dövlət-özəl tərəfdaşlıq (PPP) institutu iqtisadi inkişafın stimullaşdırılması mexanizmi hesab olunur. Bu, özəl investisiyaların cəlb olunmasının artırılması və Dövlət-özəl tərəfdaşlıq anlayışının geniş şərhinə əsaslanan sistemli və sinerqistik effektlərin yaradılması üçün əsas yaradır»Federal, regional və yerli səviyyədə səlahiyyətlilər, ekspert birliyi və özəl biznes arasında qarşılıqlı fəaliyyət prosesində yaranan müxtəlif iqtisadi münasibətlərin birləşməsi kimi. Bu qarşılıqlı fəaliyyətin məqsədi dövlət orqanlarının, təsərrüfat subyektlərinin və ali təhsil müəssisələrinin strateji hədəflərinə çatmaqdır. Dövlət-özəl tərəfdaşlıq anlayışının təfsirinə genişləndirilmiş bir yanaşma onu həyata keçirmə formalarının, məqsəd və vəzifələrin və subyektlərin xüsusi tərkibi ilə biznes və hökumət arasında qarşılıqlı əlaqə vasitəsi kimi müəyyən etməyə imkan verir. Onların birləşməsi sosial sahənin səmərəliliyinə sistemli təsir göstərməyə və iqtisadiyyatın keyfiyyətə böyüməsini stimullaşdırmağa imkan verir onun qloballaşması şəraitində. Rusiyada PPP inkişaf mərhələlərinin bu dövrləşdirilməsi PPP ərazi inkişafının fərqləndirmə mərhələsi ilə fərqlənir. Dünya iqtisadi münasibətlərinin qloballaşması şəraitində davamlı sosial-iqtisadi böyüməni və

regional inkişaf nisbətlərinin uyğunlaşdırılmasını təmin etmək üçün elm, biznes və dövlət orqanlarının integrasiyası mexanizminin regional xüsusiyyətlərinin təzahürü ilə xarakterizə olunur [9].

PPP-nin əsas məqsədi ictimai maraqlar səviyyəsində infrastrukturu inkişaf etdirməkdir:

- tərəflərin hər birinin resursları və təcrübələrinin birləşdirilməsi, sosial əhəmiyyətli layihələrin həyata keçirilməsi;
- iqtisadi subyektlərin təmin edilməsi şərtlə ən aşağı xərclər və risklərlə yüksək keyfiyyətli xidmətlər.

Rusiyada müasir PPP alətləri bunlardır: İnvestisiya Fondu, Bank inkişaf, Rusiya müəssisə şirkəti və müxtəlif dövlət korporasiyaları. Ancaq ən çox PPP-nin vacib bir vasitəsi adı verilən Rusiya Federasiyasının İnvestisiya Fondudur bütün daxili investisiya siyasətinə rəhbərlik etmək. PPP-nin istifadəsinin üstünlükləri də var həm iş üçün, həm də dövlət üçün.

1.3 Dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığının informasiya bazası

PPP Layihələri üzrə Beynəlxalq Məlumat Bazaları: Bu bölmə, məlumat verildiyi PPP layihələrinin həyat dövrünün mərhələləri və hədəfləri, hədəf auditoriyası üzərində dayanaraq PPP üzrə mövcud beynəlxalq əsas məlumat bazalarının analitik tərtibatını təqdim edir. PPP üzrə aşağıdakı beynəlxalq məlumat bazalarının qeydləri təqdim olunur: Dünya Bankının İnfrastruktur Layihə Verilənlər Bazasında, Qlobal İnfrastruktur və Hub Layihə Boru Kəməri, IJ Qlobal PPP Layihə Verilənlər bazası, İnfrastruktur İqtisadi İnfrastruktur İnvestisiya Məlumatları və PPP İnfraPPP Verilənlər Bazası.

Database (Verilənlər Bazası) saxlama təşkili və girişin müasir formasıdır. Məlumat **bazası** xüsusi təşkil olunmuş bir sistemdir.

Məlumat (verilənlər bazası), proqram təminatı, texniki, dil, təşkilati və mərkəzləşdirilmiş yığılmasını təmin etmək üçün hazırlanmış metodik vasitələr tədqiqat və məlumatların kollektiv məqsədli istifadəsi.

Bu tərifdə, bir tərəfdən, məlumat bankının bütün dəstəkləyən alt sistemləri əhatə edən mürəkkəb bir sistemdir hər hansı bir avtomatlaşdırılmış məlumat emal sisteminin işləməsi üçün. Digər tərəfdən bu tərif həm də əsas fərqləndirici xüsusiyyətləri müəyyənləşdirir.

Əsas məlumat bazaları:

- Məlumat bazaları ümumiyyətlə hər hansı bir tapşırığı həll etmək üçün yaradılır istifadəçi, lakin çox məqsədli istifadə üçün lazımlıdır.

Məlumat bazaları real dünyanın müəyyən bir hissəsini əks etdirir. Çalışmalıyıq beləliklə mövzu sahəsini təsvir edən bütün məlumatlar verilənlər bazasında qeyd olunur, yığılmış və mərkəzləşdirilmiş mövcud vəziyyətdə saxlanılır.

- Məlumat bazaları xüsusi təşkil olunmuş məlumatlardır. Bunlar xüsusilə-Əvvəla, məlumatların təşkili məlumat bazalarının olmasıdır. Birliyi və bütövlüyü ilə dəstəklənən qarşılıqlı əlaqəli məlumat sistemləri xüsusi proqram.

- DB asanlaşdırıcı proqram vasitələri (**VBİS**- verilənlər bazasının idarəetmə sistemi adlanır) istifadəçilər üçün məlumatların saxlanılmasının təşkili ilə bağlı bütün əməliyyatların icrasını , onların düzəlişləri və onlara giriş.

Məsələn, Elektron proqramların hüquqi müdafiəsi haqqında Federal Qanunda kompüterlər və verilənlər bazası.

Dünya Bankının İnfrastruktur Layihə Verilənlər Bazasında Şəxsi iştirakı Dünya Bankı tərəfindən hazırlanan İnfra İnfrastruktur (PPI) Layihə Məlumat Bazası, aşağı və orta gəlirli ölkələrdə infrastruktur layihələrində fərdi iştirak haqqında məlumatları müəyyənləşdirmək və yaymaq məqsədi daşıyır. Bu günə qədər, PPI Layihələr Məlumat Bazası, 1984-cü ilə aid olan 139 inkişaf etməkdə olan ölkədə 400-dən çox infrastruktur layihəsi haqqında məlumat verir. Verilənlər bazası enerji, telekommunikasiya, nəqliyyat, su və kanalizasiya sektorundakı layihələri əhatə edir. Məlumat bazası hər il artırılır və PPI Layihə verilənlər bazası veb saytında pulsuz olaraq ictimaiyyətə təqdim olunur. Data Excel və Stata formatında yüklənə bilər. PPI Layihə Məlumat Bazasında maliyyə bağlanmasına çatan ictimai infrastruktur layihələri üçün müqavilə şərtləri qeyd olunur, bunda özəl tərəflər layihələrin əməliyyat risklərinin payını daşıyır.

Xüsusilə, PPI Layihəsi Database, özəl investisiyaların cəlb edilməsi üçün istifadə olunan müqavilə tənzimləmələri, PPP layihələrinin maliyyələşdirmə quruluşu, seçim prosesi və PPP layihələrinin aldığı dövlət dəstəyi haqqında məlumat verməyə yönəlmişdir. Onun hədəf auditoriyasına siyasətçilər, tədqiqatçılar, istehlakçı nümayəndələri, donor icması və digər maraqlı tərəflər daxildir. Verilənlər bazasında əsas layihə məlumatları, şəxsi sponsorlar, borc təminatçıları və borc miqdarı, birbaşa və dolaylı hökumət dəstəyi (məsələn, subsidiya, təminat sahələri), çoxtərəfli və ikitərəfli dəstək, mükafat metodu və gəlir daxil olmaqla bir layihə rekorduna 46 sahə daxildir [34].

PPI Layihələr Məlumat Bazası aşağıdakı LAC ölkələrindən PPP layihələri haqqında məlumat verir: Braziliya, Argentina, Qvatemala, Beliz, Bolivya, Guyana, Kolumbiya, Dominik Respublikası, Kosta Rika, Panama, Ekvador, El Salvador, Haiti, Honduras, Yamayka, Peru, Meksika, Paraqvay, Surinam və Venesuela. Bu sektorlarda infrastruktur layihələri ənənəvi olaraq dövlət sektoru tərəfindən təqdim olunan yüksək kapital xərcləri və əlaqəli xidmətlər ilə əlaqələndirilir.

Maliyyə bağlanması dedikdə, maliyyəçilər maliyyələşdirmə öhdəliyini götürdükdə. Bu adətən satınalma mərhələsinin sonunda və konstruksiya mərhələsinin başlamazdan əvvəl baş verir.

PPI Layihə Database, PPP layihələri ilə əlaqədar suveren ML-lər haqqında bəzi məhdud məlumat verir. Əlavə I PPI Layihə Bazasına daxil olan dəyişənlərin tam siyahısını təqdim edir. Verilənləri səhv salan zaman nəzərə alınmalıdır ki, verilənlər bazası öz məlumatlarını yalnız açıq mənbələrdən götürür.

Beləliklə, bu verilənlər bazası istifadə olunan mənbələrin etibarlılığından asılı olaraq səhvlilik riski daşıyır.

Hər inkişaf etməkdə olan ölkədə fərdi iştirakı olan çox infrastruktur layihəsinin müfəssəl siyahısını təqdim etmir və investisiya rəqəmləri kobud qiymətləndirmədir. Bu məhdudiyyətlərə baxmayaraq, bu verilənlər bazası ətraflı və yığılmış qeyd edilmiş məlumatlara çıxış əldə etmək imkanı verir, infrastrukturda özəl iştirakın qiymətləndirilməsini və təhlilini, ölkə, bölgə və sektora görə qiymətləndirə bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, müxtəlif məlumat mənbələrindən istifadə edilməklə daha çox

məlumat verməyə kömək etsə də, məlumat mənbələrindəki heterojenlik ölkələrarası müqayisəyə mane ola bilər.

Qlobal İnfrastruktur Hub Layihə Boru Kəməri Qlobal İnfrastruktur (GI) Mərkəzi, məlumat mübadiləsini asanlaşdırmaq, islahat imkanlarını vurğulamaqla özəl və ictimai infrastruktur investisiya imkanlarının axını və keyfiyyətini artırmaq məqsədi ilə 2014-cü ildə başlamış G20 9 təşəbbüsüdür. qlobal miqyasda dövlət və özəl sektorları birləşdirən. Avstraliya qanunlarına görə müstəqil olmayan bir kommersiya şirkəti kimi fəaliyyət göstərir. GI Hub İdarə Heyəti, Avstraliya Xəzinədarlığı Katibinin təmsil etdiyi Avstraliyanın rəhbərliyi ilə, inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan G20 ölkələrinin (Argentina, Avstraliya, Çin, Almaniya, Koreya Respublikası və Böyük Britaniya) nümayəndələri, habelə iki müstəqil üzvdən ibarətdir. nt direktorları. GI Hub qlobal keyfiyyət, bankat infrastrukturunu layihələrini artırmaq səlahiyyətinə malikdir. GI Hub tərəfindən həyata keçirilən əsas fəaliyyətlərdən biri də PPP Layihə Boru Kəmərinin inkişafıdır. GI Hub Layihə Boru Kəməri, erkən mərhələlərdən və inkişaf mərhələsində olan hökumət layihələri haqqında məlumatları özündə cəmləşdirən bir platformadır. Bu günə qədər Məlumat mənbəsinə daxildir: kommersiya xəbərləri bazası, ixtisaslaşmış və sənaye nəşrləri, hökumət saytları və hesabatlar, sponsor məlumatları (vəb saytlar, illik hesabatlar, press-revizlər və maliyyə hesabatları) və çoxtərəfli inkişaf agentlikləri (saytlar, illik hesabatlar və digərləri). tədqiqatlar). Mənbə: PPI Layihə verilənlər bazası veb saytı. Bu hissənin məzmunu GI Hub veb saytında və Prats və Leandroda verilən məlumatlara əsaslanır. G20 (və ya 20 qrup) 19 ayrı ölkədən (Kanada, Argentina, Avstraliya, Braziliya, Meksika, Çin, Hindistan,Fransa, Almaniya, İndoneziya, İtaliya, Yaponiya, ABŞ) hökumətlər və mərkəzi bank rəhbərləri üçün beynəlxalq bir ünsürdür. Koreya Respublikası, Rusiya Federasiyası, Səudiyyə Ərəbistanı, Cənubi Afrika, Türkiyə, İngiltərə, ABŞ) üstəlik Avropa Birliyi (AB). AB Avropa Komissiyası və Avropa Mərkəzi Bankı tərəfindən təmsil olunur. 1999-cu ildə qurulan G20, beynəlxalq maliyyə sabitliyinin təşviqi ilə bağlı siyasəti müzakirə etmək məqsədi daşıyır. 10 GI Hub Avstraliya, Çin, Meksika, Yeni Zelandiya, Koreya Respublikası, Səudiyyə Ərəbistanı, Sinqapur, İndoneziya və Böyük Britaniya tərəfindən qəbul edilmir. Məqsədlərini həyata keçirmək üçün

Amerikaarası İnkişaf Bankı, OECD, Dünya Bankı Qrupu və digər çoxtərəfli inkişaf bankları ilə rəsmi ortaqlıqda işləyir. 8 boru kəməri 29 ölkədə (beş LAC ölkəsi 11 daxil olmaqla) 128 layihə haqqında məlumat verir. Boru kəməri altı sektorda layihələri təsnifləşdirir: enerji, rabitə, nəqliyyat, su və tullantılar, sosial və digər sahələr. Boru kəməri hər bir layihəni son tamamlanmış mərhələdə yerləşdirir. Bu o deməkdir ki, bir layihə mərhələlərlə keçdikdə, bir mərhələ ərzində baş verə bilərsə də, fərdi bir mərhələ tamamlanana qədər yenilənmiş kimi göstərilməyəcəkdir. Bir layihə əməliyyatlar mərhələsini tamamladıqda databazadan çıxarılır. Bəli, verilənlər bazasında əhatə olunan layihələrin və ölkələrin sayı dəyişə bilər. GI Hub Layihə Boru Kəməri PPP layihələrinin maliyyələşdirilməsində iştirak etmək istəyən bazar iştirakçıları üçün faydalı məlumat təmin etməyə yönəlmişdir. Verilənlər bazasında əsas layihə məlumatları, qiymətləndirilmiş layihə dəyəri, layihənin hazırkı mərhələsi, sponsorlar, əlaqə məlumatları, göstərici maliyyələşdirmə mənbəyi, gəlir mənbəyi və özəl sektorun iştirak imkanları daxil olmaqla bir layihə rekorduna 38 faza daxildir. GI Hub Layihə Boru Kəmərinə daxil olan dəyişənlərin tam siyahısı I Əlavədə əks olunmuşdur. Dünya Bankının PPI Layihə Məlumat Bazasından fərqli olaraq bu vəziyyətdə məlumat birbaşa dövlət orqanları tərəfindən verilir. Bu boru kəmərinə olan məlumatların dəqiqliyini artırır [32].

IJ Global PPP Layihələri Məlumat Bazası: IJ Global, onlayn xəbərlər, təhlillər və infrastruktur maliyyələşdirmə məlumatları təqdim edən bir platformadır. Qlobal layihələrin maliyyələşdirilməsinə dair məlumatların əldə edilməsi IJ Global tərəfindən təqdim olunan əsas xidmətlərdən biridir. İki dinamik məlumat bazasında təşkil etdiyim məlumatlar: bir PPP Layihələr Məlumat Bazası və GI Hub Layihə Boru Kəməri aşağıdakı LAC ölkələrindən PPP layihələri haqqında məlumat verir: Braziliya, Çili, Kolumbiya, Meksika və Uruqvay. Kompüterdə CSV faylı, dəyərləri ayırmaq üçün vergül istifadə edən ayrılmış mətn faylıdır. Cədvəl məlumatlarını (nömrələr və mətn) düz mətnə saxlayır. Faylın hər bir sətri bir məlumat qeydidir. GI Hub Layihə Boru Kəməri CSV formatında yükləndikdə verilənlər bazasında yalnız doqquz variant var: layihənin adı, təsviri, təxmini dəyəri, sponsor, ölkə, sektor, hazırkı mərhələ, mümkün özəl sektor imkanları və layihə növü. Veb saytında müəyyən bir layihənin təsvirini

açarkən daha çox məlumat göstərilir. Bu hissənin məzmunu IJ Global saytında və Prats və Leandroda verilən məlumatlara əsaslanır. Əməliyyatlar Verilənləri Bazası. Mütəmadi olaraq yenilənən məlumat bazaları əsasən investorlara (kapital təminatçıları, fondlar, institusional investor və kreditorlar daxil olmaqla) yönəldilmişdir. Onlar daha çox məlumatlı qərarlar qəbul etmək, risk menecmentini yaxşılaşdırmaq, investisiyaların təhlükəsizliyini təmin etmək, bazar anketlərini artırmaq və nəticədə daha çox sövdələşməni təşviq etmək üçün elp investorlarına müraciət edirlər. Bir ccess IJ Global verilənlər bazası üçün ödəniş var. Bu günə qədər IJ Qlobal PPP Layihələri D atabase, 2000-ci ildən 2017-ci ilə qədər olan 243 ölkədə (26 LAC ölkəsi daxil olmaqla 14) 100-dən çox layihə haqqında məlumat verir. Hesabat verilmiş məlumatlara layihənin adı, layihə növü, status (konsepsiyadan sona qədər), sektor, qiymətləndirilmiş dəyər, sponsorlar və borc alanlar daxildir. IJ Global Transaction Database, layihələrin həyat dövrü ərzində PPP layihələri ilə əlaqəli əməliyyat sövdələşmələri haqqında məlumat verir. Xüsusilə, maliyyə quruluşu, siyasət, qiymətlər və əməliyyatlara təsir edən əsas oyunçular haqqında ətraflı məlumat verir. Bu verilənlər bazasına daxil olan dəyişənlərin tam siyahısı da Əlavə I-də verilmişdir. Dünya Bankının PPI Layihə Məlumat Bazasından və GI H ub Layihə Boru Kəmərinə fərqli olaraq, IJ G lobal tərəfindən istifadə olunan mənbələr barədə məlumat bazası yaratmaq üçün açıq məlumat yoxdur. PPP Layihələri üzrə digər beynəlxalq məlumat bazaları. Infratam İqtisadi İnfrastruktur İnvestisiya Məlumatları, LAC ölkələrində ictimai və fərdi infrastruktur investisiya məlumatları barədə məlumat verən bir təşəbbüsdür. Təşəbbüs 2011-ci ildə başlamış və Latın Amerikasını İnkişaf Bankı , Latın Amerikasını və Karib Dənizi İqtisadi Komissiyası və Amerikaarası İnkişaf Bankı (İİB) rəhbərlik edir. Bu məlumat bazasının məqsədi LAC ölkələrindəki infrastruktur investisiyaları haqqında məlumat vermək, dəyərlərini qiymətləndirmək, nəticələri bütün tərəflər arasında yaymaq və təsirlərinin təhlilini təşviq etməkdir. Verilənlər bazası həm LAC ölkələrindəki planlaşdırma, həm də ictimai siyasət institutlarına, habelə özəl investor, alim və vətəndaş təşkilatları kimi çoxsaylı dövlət, özəl və beynəlxalq subyektlərə yönəldilmişdir. İndiki vaxtda təşəbbüs infrastruktur barədə məlumat verir. IJ Qlobal PPP Layihələri D atabase aşağıdakı LAC ölkələrindən PPP layihələri haqqında

məlumat verir: Argentina, Kolumbiya, Bahamalar, Barbados, Meksika, Beliz, Boliviya, Braziliya, Çili, Kosta Rika, Dominikan Respublikası, Trinidad və Tobago, Ekvador, El Salvador, Qvatemala, Qayana, Haiti, Honduras, Yamayka, Nikaraqua, Panama, Paraqvay, Peru, Surinam, Uruqvay və Venesuela. Qeyd etmək lazımdır ki, IJ Global, Dünya Bankının PPI Layihə Bazası üçün tədqiqat və məlumat toplamağı idarə edir. Bununla yanaşı, Dünya Bankının PPI Layihə Bazası və IJ Global-ın öz infrastruktur maliyyələşdirmə məlumatları məhsulları oxşarlıqlarını bölüşməsinə baxmayaraq, I J Global PPI Layihə verilənlər bazası məlumat toplusunu müstəqil bir əməliyyat olaraq idarə edir. İnfralatam təşəbbüsü ilə bağlı verilən məlumatlar İnfralatam veb saytında verilən məlumatlara əsaslanır. 2008-ci ildən 2015-ci ilə qədər olan dövrü əhatə edən LAC ölkəsində 10 inventar. Məlumat bazası su, enerji, telekommunikasiya və nəqliyyat sektorundakı layihələri əhatə edir. Hər il yenilənir və İnfralatam saytında pulsuz olaraq ictimaiyyətə təqdim olunur. Excel formatında yüklənə bilən dat aba se, ölkə, il, investisiya növü (dövlət və ya özəl), sektor və alt sektora görə iqtisadi infraquruluşdakı investisiyaların ümumi həcmi haqqında məlumat verir. Hər bir layihə üçün konkret məlumat vermir [30].

PPP Layihələri üzrə Milli Məlumat Bazaları: LAC-dakı ölkələrimiz (Peru , Kolumbiya, Meksika Uruqvay) və inkişafda əlaqədar üç aparıcı ölkə bölgədən kənarda (Avstraliya, Cənubi Afrika və Böyük Britaniya) həyata keçirilən PPP layihələrinin. Beynəlxalq verilənlər bazası vəziyyətində olduğu kimi, hər bir məlumat bazasının təsviri obyektivlərə, hədəf auditoriyasına, məlumat verildiyi PPP layihəsinin həyat dövrü mərhələsinə və dəyişənlərə yönəldilmişdir. Bu verilənlər bazası Kolumbiyada hazırlanacaq və inkişaf etdirilməkdə olan PPP layihələrinin vəziyyəti haqqında məlumat toplayır. RUAPP ictimai qurumların verdiyi məlumatlarla daim yenilənir. Bu günə qədər RUAPP 626 PPP layihəsi haqqında məlumat verir. Verilənlər bazası Milli Planlaşdırma İdarəsinin saytında mövcuddur. Məlumat Excel formatında yüklənə bilməz. RUAPP, bir layihənin həyat dövrünün müxtəlif mərhələləri ərzində milli səviyyədə yerli səviyyədə PPP layihələri haqqında əsas məlumatları təqdim edir: inkişaf (əvvəlcədən texniki-iqtisadi əsaslandırma) və icra. Ayrıca rədd edilmiş PPP layihələri haqqında məlumat verir. Layihələri bir PPP sxemi ilə həyata keçirmək

niyyətində olan dövlət qurumları, öz yurisdiksiyalarında hər təşəbbüsü RUAPP-da qeydiyyatda almalıdırlar. Buna görə də, bütün PPP layihələri haqqında əsas məlumatları investorlara, struktur qurumlarına və hər hansı bir maraqlı tərəfə təqdim etməklə, RUAPP şəffaf şifrəni təşviq edir, investisiya qərarları qəbul etmək üçün bir vasitədir və sektorların müəyyənləşdirilməsinə kömək edir. şəxslər PPP layihələrinin qurulmasına və icrasına töhfə verə bilirlər. Xüsusilə, RUAPP aşağıdakı dəyişənlər haqqında məlumatları əhatə edir: PPP növü, qurum səviyyəsi, səlahiyyətli dövlət qurumu, məsul işçinin mövqeyi, sektor, layihənin adı, layihənin məqsədi, layihə mərhələsi, müşahidələr və layihənin qeydiyyatı tarixi (Əlavə II bax)). RUUP, 1508/12 Qanunu, 25-ci maddə ilə yaradıldı. 23 Milli Planlaşdırma İdarəsi (DNP-nin ispan dilində qısaltması üçün) RUAPP-dakı məlumatların ümumiləşdirildiyi rüblük hesabat dərc edir. 24 RUAPP-dan əlavə, Milli İnfrastruktur Agentliyi (ANI, ispan dilində qısaltması üçün) Kolumbiyada PPP layihələrinin siyahısını dərc edir. Bu siyahı nəqliyyat sektorundakı layihələrlə məhdudlaşır. Siyahıdakı layihələr dörd kateqoriyaya qruplaşdırılmışdır: hava limanları, limanlar, dəmir yolları və yollar. Hər bir layihə üçün aşağıdakı məlumatlar verilir: layihənin adı, məqsədi, dəyəri, podratçı, müqavilə nömrəsi, abunə tarixi, bələdiyyə, yük növü, status, başlanğıc tarixi, müqavilənin ləğvi ili, nəzarətçi, icazə növü, podratçı səhmdarlar , podratçı tərəflərin kipasiyası faizi, nəzarətçi səhmdarları, nəzarətçi iştirak faizi və layihə sənədləri.

Meksika Layihələr Mərkəzi, milli və beynəlxalq investorlar arasında hökumət layihələrinin təşviqi yolu ilə infrastruktura investisiya cəlb etmək məqsədi ilə İnvestorlarla Əlaqələr Ofisi yaratmaq təşəbbüsünün bir hissəsidir. . İdarə birbaşa Milli İnkişaf və Xidmətlər Bankının (BANOBAS) korporativ quruluşu altında, investorlarla münasibətlər üzrə baş direktorun müavindən asılı olaraq fəaliyyət göstərir. İnvestorlar arasında investisiya imkanlarını yaymaq, layihələrin icrasını asanlaşdırmaq üçün ən yaxşı təcrübələr, bir investorlara bir pəncərə təklif etmək və hamısının təcrübələrini öyrənmək üçün layihələri izləməyi təşviq etmək səlahiyyətinə malikdir. investisiya ekosisteminin iştirakçıları [21].

Sənayenin xüsusiyyətlərindən asılı olmayaraq müəssisənin kiçikdən orta səviyyəyə

keçməsi, artan məlumat axınlarının sahibkar tərəfindən qavranılması və keyfiyyətlə işlənməsi subyektiv imkanlarına uyğun gəlmədiyi zaman informasiya problemi nin yaranması öncəsi baş verir. Qeyd etmək lazımdır ki, praktikada məlumat axınlarının yenidən bölüşdürülməsi prosesi sahibkar tərəfindən funksiya və tapşırıqların bir hissəsinin digər şəxslərə (işçilərə) verilməsi ilə ifadə olunur və nəticədə sonradan inkişaf etməkdə olan kiçik bir müəssisəyə xas olan idarəetmə strukturunun formalaşmasına səbəb olacaqdır. Məlumatın daxili və xarici axını birbaşa vahid bir qurumdan - sahibkardan keçdikcə müəssisə inkişaf potensialından məhrum olur. Belə bir müəssisə kiçik kimi xarakterizə ediləcəkdir. Bir sıra xarici müəlliflər bu mövqeyə riayət edirlər,

İdarəetmə, maliyyələşdirmə metodları, mal sayı, gəlir, aktivlərin balans dəyəri və müəssisələrin inkişaf etdiyi müddətdə kiçik, orta, böyük kimi fərqləndirən digər keyfiyyət meyarları. Bu komponentlərin yaranması və inkişafı üçün zəruri şərt olan informasiya problemidir, çünki məlumat axınlarının paylanması optimallaşdırılması prosesi müəssisənin strukturunu çətinləşdirir və həm maddi, həm də əmək ehtiyatlarını artırır. Beləliklə, kiçik biznesin inkişafı zamanı baş verən keyfiyyət və kəmiyyət dəyişikliklərinin və onun növbəti seqmentə (orta biznes) keçidinin başlıca səbəbi informasiya axınının artmasıdır. Yuxarıda göstərilən bütün meyarların inkişafı bu səbəbin nəticəsidir.

Nəticə etibarilə, informasiya problemi kiçik bir müəssisənin inkişafını göstərən obyektiv bir şərt olacaq və bu problem diaqnoz qoyulduğu təqdirdə sahibkarın məlumat axınlarının yenidən bölüşdürülməsi prosesinə başlamaq lazımdır, çünki əks halda kiçik bir müəssisənin daha da inkişafı mümkün olmur.

Daha əvvəl qeyd edildiyi kimi, bir müəssisə inkişaf etdikcə, bir təşəbbüskar, idarəetmə qərarlarını vermək üçün artan miqdarda əməl tələb edən məlumatla qarşılaşır. Şübhəsiz ki, məlumatın qavranılması və yüksək keyfiyyətli işlənməsi imkanının maksimuma çatdığı vaxt gəlir və sahibkar informasiya axınının bir hissəsini yenidən bölüşdürmək və bununla da informasiya yükünü məqbul səviyyəyə endirmək üçün maddi əməklə məşğul olmağa başlayır. Qeyd etmək lazımdır ki, işçilərin cəlb

edilməsi müvafiq maliyyə imkanlarının, yəni əmək haqqı üçün ehtiyatların olması şərtlə mümkündür [1].

Maliyyə mənbələrinə gəldikdə, öz maliyyə mənbələri olmadıqda, gələcəkdə kommersiya təşkilatlarının fəaliyyəti qeyri-mümkündür. Özünü maliyyələşdirmə mənbələrinin olması biznesin müəyyən bir inkişafından xəbər verir. Düzdür, sahibkarların özləri də bu həqiqəti hər zaman bilmirlər, çünki tez-tez əldə olunan nəticələrin qeyri-sabitliyi qorxusu təsiri altında stresli vəziyyətdədirlər. Əlbətdə ki, ilk mərhələdə əmək haqqı fondunun maliyyələşdirilməsi yalnız öz mənbələri hesabına (mənası, ilk növbədə əsas fəaliyyətdən gələn müsbət pul vəsaitləri), həm də digər mənbələrdən (borc, əlavə investisiyalar) həyata keçirilə bilər. Bununla birlikdə, bu vəziyyətin uzun müddət davam edə bilməyəcəyini qəbul etmək lazımdır, çünki sual iqtisadi fəaliyyətin davam etdirilməsinin məqsədəuyğunluğundan irəli gəlir.

Bu amillərin sahibkara eyni vaxtda təsiri onu muzzdlu işçilər tapmağa yönəlmiş addımlar atmağa məcbur edir və bu andan kiçik inkişaf edən müəssisə yaranmağa başlayır. Bu mərhələnin əsas çətinliyi sahibkarın dəyişikliklərə hazır olmamasıdır. Təcrübə göstərir ki, bir təşəbbüskarın dəyişiklik ehtiyacını dərk etməsi, dəyişikliklər proqramını həyata keçirməyə yönəlmiş konkret planları tərtib etməsi və ən əsası onları həyata keçirməsi uzun müddət tələb edir. Bəlkə də bu, müəssisənin inkişaf prosesinin kritik məqamlarından biridir, çünki sahibkarın bu mərhələdəki hərəkətsizliyi müəssisəsinə effektiv inkişaf imkanlarından məhrum edir. Üstəlik inkişaf üçün fürsət tapmayan müəssisə öz potensialını boşa çıxarmağa başlayır [24].

Müəssisənin inkişafının bu mərhələsində (böyümə xəstəliyi- adlandırılan) çətinliklərlə üzləşən kiçik müəssisələr peşəkar idarəetmə, habelə hüquq və maliyyə sahəsində biliklərə çox ehtiyac duyurlar. Çox vaxt kiçik inkişaf edən müəssisə nümayəndələrinin təhsilinin aşağı səviyyədə olmasını nəzərə alsaq, bir çox bilik boşluqları müxtəlif səbəblərə, ilk növbədə müvəqqəti mənbənin olmamasına görə əvəzolunmazdır. Buna görə də qaçılmaz bir ziddiyyət yaranır: bir tərəfdən sahibkarın emalına ehtiyac duyan bir məlumat axını, digər tərəfdən inkişaf etməkdə olan müəssisələrin nümayəndələrinin əlavə məlumatlara ehtiyacı var - təşkilati bir quruluş,

mühasibat sistemi yaratmaqla daxil olan məlumat axınlarını peşəkar əsasda sürətləndirməyə imkan verən bilik [5].

1.4 Dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığının formalaşmasının xarici təcrübəsi

Dövlət Özəl Tərəfdaşlıq Modelini tətbiq edən müxtəlif ölkələrin təcrübələri aşağıdakı qeydlərlə tədqiq edilmişdir.

1.4.1 Birləşmiş Krallıq: İngiltərə dövlət-özəl tərəfdaşlıq (PPP) təcrübələrini institusionalizasiya edən ilk ölkə idi. İngiltərədə təhsildən tutmuş sağlamlığa qədər, həbsxanalardan zibil atma sisteminə qədər bir çox sahədə 900-dən çox layihənin qurulmasında PPP üsulları tətbiq edilmişdir.

İngiltərə metodu yalnız öz ölkəsində təsis etmə ilə yanaşı digər ölkələrdə də institusionalizasiya etmək üçün tədqiqatlar aparmışdır

Dünyanın digər ölkələrində olduğu kimi, 1990-cı illərin əvvəllərində dövlət infrastruktur xidmətlərinin həyata keçirilməsi üçün kifayət qədər vəsaitin olmaması hökuməti yeni həll yolları axtarmağa vadar etdi və bu müddətdə özəl sektorun maliyyələşdirilməsində istəksizlik sona çatdı.

PPP modelləri ümumiyyətlə üç şəkildə görülür. bunlar; Əməkdaşlıq Model, Operator Model, Güzəşt Model.

- Əməkdaşlıq Modelində hökumət və özəl sektor bir şirkət yaradır və ictimai xidmətlər göstərir.
- Əməliyyat Modelində dövlət qulluğuna təyin olunan şəxs yalnız özəl sektorun operatorudur və bu tapşırıq şəxsi qanun müqaviləsi ilə həyata keçirilir.
- Güzəşt modelində dövlət güzəştləri özəl sektora keçirir və özəl sektor vətəndaş qarşısında birbaşa məsuliyyət daşıyır. Son iki modeldə, xidmət təminatının 100% -i özəl sektora aid olduğu halda, birinci modeldə dövlət kapital şirkətində tərəfdaşdır.

1990-cı illərin əvvəllərindən 2010-cu ildə 24 milyard Funt PPP layihəsi imzalanmışdır və bu miqdar daha da artmışdır. Bu məbləğin 17 milyard TL, 1997-ci ildə PPP tipli layihələrdəki maneələrin aradan qaldırılmasından sonra reallaşdırıldı. Nəqliyyat Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilən layihələr razılaşdırılmış layihələrin

üçdə birindən çoxunu təşkil edir və digər səhiyyə, müdafiə və təhsil nazirlikləri mühüm paylara malikdir. 1987-2008-ci illər arasında səhiyyə sektorunda cəmi 13,074 milyon TL dəyərində 113 Şəxsi Maliyyələşdirmə Təşəbbüsü sazişi imzalanmışdır. Bu layihələrin dəyəri 3 milyon ilə 1 milyard funt arasında dəyişir. Bu gün bu miqdar daha da artıb

İngiltərədə edilən bir araşdırmaya görə, PPP modeli ilə reallaşdırılan tətbiqlərin klassik metodlarla müqayisədə 17% qənaət etdiyi ifadə edilir [31].

İngiltərədə PPP modelinin inkişafı üçün bir çox tədqiqat aparılmışdır.

Bunlar:

1. Layihəyə diqqəti yönəltmək: Dövlət və özəl sektorun resurslarının nisbətən az olan və həyata keçirilmə şansı daha yüksək olan layihələrə yönəldilməsinə imkan verən səhiyyə və yerli idarəetmə də daxil olmaqla bir çox sektor üçün prioritet müəyyənləşdirilməlidir.
2. Texniki maneələrin aradan qaldırılması: Dövlət bəzi sahələrdə KOD-da mövcud qanuni prosedurların uyğunluğu ilə bağlı özəl sektorun narahatlıqlarını həll etmək üçün yeni qanunvericilik qəbul etmişdir.
3. Çevik PPP yanaşması: Layihə, inşaat, maliyyələşdirmə və əməliyyat modelinə əsaslanan bir çox xarakterik PPP layihəsini obyektin təhvil verilməsi üçün uyğun vəziyyətə gətirdi. Bununla birlikdə, xüsusilə yeni investisiya tələb edən vəziyyətlərdə, özəl sektor, istədiyi xidmətlərdə dəyişikliklərə çevik reaksiya vermək üçün müqavilə strukturunda məhdud imkanlara malikdir. Bu dəyişikliklər nəticəsində, dövlət sektoru tərəfindən asanlıqla proqnozlaşdırıla bilməyən siyasət fərqləri və ya texnoloji inkişafılar səbəb ola bilər [29].

1.4.2 Amerika Birləşmiş Ştatları: ABŞ ümumiyyətlə digər ölkələrdə müqayisə etdikdə özəl sektor ictimai infrastruktur xidmətində daha böyük rol oynayır. Dövlət xidmətlərində özəl sektorun istismar edilmədən inkişafı təmin edilir. Ən böyük PPP layihələri su və çirkab sularından ibarətdir. Bələdiyyə sistemlərinin 15% -i bu şəkildə təmin edilir. Şəxsi həbsxana sektoru 1980-ci ildən bəri əhəmiyyətli bir irəliləyiş əldə etdi. PPP layihələrində nəqliyyat sektoru son zamanlar yüksək səviyyələrə çatmışdır. ABŞ yollarının və turniketli (pullu) yolların erkən inkişafı 19-cu əsrdən bəri özəl

sektorun maliyyələşdirilməsi hesabına baş vermişdir. 20-ci ilin birinci yarısında dövlət vəsaiti ilə avtomobil yolları və körpülərin tikintisi aparıldı. 1950-ci illərin sonlarında yeraltı qatar layihələrinin maliyyələşdirmə mənbəyi yanacaq və nəqliyyat vasitələrinə vergilər idi. Buna görə 1990-cı illərin əvvəllərində xüsusilə Virciniya və Kaliforniyada metro tikintisində özəl sektorun iştirakı təmin edildi.

Los-Ancelesdəki bir araşdırmada, özəl sektor tərəfindən göstərilən xidmətin dövlət sektoru tərəfindən göstərilən xidmətlərdən 43% ucuz olduğu bildirildi. Yol səki və buna bənzər xidmətlər 96% nisbətində xərc qənaətidə əldə edildi.

ABŞ-da dövlət və yerli hökumət nümayəndələrinin, habelə özəl sektor nümayəndələrinin iştirak etdiyi Dövlət Şəxsi Tərəfdaşlığı üzrə Milli Şura (NCPPP) var. Şura Vaşinqtonda yerləşir. Şura 1985-ci ildə yaradılıb və siyasi partiyalardan asılı olmayan bir kommersiya təşkilatıdır. Şuranın vəzifəsi dövlət-özəl əməkdaşlıq layihəsinin həyata keçirilməsini asanlaşdırmaq və dövlətə və özəl sektora kömək etməkdir

1.4.3 Fransa: 17-ci əsrin ortalarında Atlantikadan Aralıq dənizinə qədər uzanan Canal du Midi-dən başlayaraq, ictimai infrastruktur işində güzəşt metodundan istifadə uzun bir tarixə malikdir. 19-cu əsrdə və 20-ci əsrin birinci yarısında tullantıların idarə olunması və şəhər nəqliyyatı kimi sahələrdə güzəştlərdən geniş istifadə olunurdu. Eynilə, dəmir yolu və elektrik kimi xidmət sahələrində güzəşt metodu istifadə edilmişdir.

Güzəşt metodundan başqa, Fransada istifadə olunan PPP növlərindən biri də 'Affermage Fr (Franchise). Bu üsulla dövlət sektoru tərəfindən edilən bir infrastruktur obyektı, əməliyyat riskinin özəl sektora təhvil verilməsini təmin edən müqavilə vasitəsilə özəl sektora ötürülməsidir. Bu müqavilələrin ən çox istifadə olunan sahəsi su sektorudur.

2002-ci ildən bəri Fransa PPP istifadə üçün uyğun qanunlar yaratmaqla sosial infrastruktur sərmayələri, o cümlədən səhiyyə və həbsxana layihələri üçün PPP model strukturlarından istifadə etməyə başladı. 1,3 milyard avro və 1,4 milyard avroluq xəstəxanalar layihələri hələ də davam edir. Ümumi PPP qanunvericiliyi 2004-cü ildə

qəbul edildi və yol sektorunda yeni güzəşt layihələri və pullu yol sektorunda franchise tətbiqləri davam edir.

1.4.4 İspaniya: İspaniyada avtomobil yolları güzəştləri XIX əsrdə özəl sektor tərəfindən hazırlanan avtomobil yolu, körpü və dəmir yolu layihələrinin inkişafı ilə başladı. 1967-ci ildə özəl sektorun avtomobil yolunun inkişafı üçün bir proqram işə salındı və bu, Avropada bir ilk idi 1976-cı ildə 15 güzəştə 1500 km avtomobil yolu layihəsi imzalanmışdır. Ancaq bunların bir çoxu qeyri-mümkün və dövlət tərəfindən satın alındı, digərləri güzəşt müqavilələri dövründə (ümumiyyətlə 30 il) özəl sektor tərəfindən istifadə edildi və indi dövlət sektoruna qaytarıldı.

İspaniyada PPP ilə satınalma sürətli və xərclidir. Bunun əsas səbəbi, PPP tenderlərinə başlamazdan əvvəl dizayn, planlaşdırma, ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi və məsləhətçilərin istifadəsi baxımından ictimai səviyyədə bir ekspert quruluşunun olmasıdır.

1990-cı illərdə PPP modelindən geniş istifadə edilməyə başlandı və bu model ilə avtomobil yollarının inşası davam etdirildi. 1990-cı illərin sonunda PPP layihələrinin dəyəri ümumi investisiyaların 6% -ə çatdı. 1993-2003 illəri arasında ümumi dəyəri 6 milyard Avroya yaxın olan 22 yol güzəşt müqaviləsi imzalanmışdır. 1972-ci ildə qüvvəyə minən güzəşt qanunu ilk növbədə yalnız yol sektoru üçün tətbiq edildi, sonra 2003-cü ildə PPP modellərini əhatə edən yeni bir qanun tətbiq olundu. Son illərdə İspaniyanın infrastruktur investisiyalarının təxminən 20% -i PPP modeli ilə həyata keçirilir.

İspaniyadakı PPP təcrübələri səhiyyə sektorunda sürətli bir tərəqqi əldə etdi Valencia Bölgəsinin La Ribera bölgəsindəki Alzira Xəstəxanası, İspaniyada PPP modeli ilə birlikdə səhiyyə xidmətləri göstərən ilk layihədir.

Bəzi sektorlarda PPP müvəffəqiyyətlə həyata keçirilə bilmədi. Məsələn, 'Milli Su İdarəçiliyi' layihəsi ekoloqların ziddiyyətlərinə görə həyata keçirilə bilmədi. İspaniyada PPP tətbiqində ən böyük problem layihələrin maliyyələşdirilməsi ilə əlaqədardır.

1.4.5. Avstraliya: İngiltərə kimi federal bir ölkə olan Avstraliyanın təxminən 20 milyon əhalisi var. Ölkədəki dövlətlər AXCP-yə fərqli münasibətdədirlər. PPP

layihələri, əsasən, Yeni Cənubi Uels və Viktoriya ştatlarında cəmləşib. Digər tərəfdən federal hökumət sual altındadır. Həcmi baxımından xidmətin ən yüksək payı magistral layihələrdir.

Avstraliyanın PPP layihələrinin qəbulu və qiymətləndirilməsi xidmət və infrastruktur ehtiyacının müəyyənləşdirilməsindən başlayır. İdarələr infrastruktur xidmətləri planlarını hökumətin prioritetlərinə və infrastrukturla bağlı dövlət siyasətinə uyğun olaraq inkişaf etdirmək üçün məsuliyyət daşıyırlar. Mövcud infrastruktur xidmətin göstərilməsi üçün yetərli olmadıqda, iqtisadi cəhətdən səmərəli metod olaraq yeni investisiyalar qurulmalıdır. Hər bir dövlətin fərqli metodları olsa da, idarəetmənin tipik mərhələləri var. Bunlar:

- Lazımi xidmətlərin və onların maliyyələşdirilməsinin müəyyən edilməsi
- Mövcud infrastrukturun səmərəli metodlarını tələb olunan metodla müqayisə etmək, bununla da mövcud infraqurudundan ən yaxşı istifadə etmək və boş tutumu olmayan
- İstədiyiniz nəticələrə nail olmaq üçün infraqurud tələbinin mərhələsini müəyyənləşdirmək lazımdır və bu müəyyənləşdirmə mərhələsində sosial və iqtisadi parametrlər nəzərə alınmalıdır.
- Nəhayət, maliyyələşdirmə variantları müəyyənləşdirilməlidir.

Avstraliya Federal Hökumətinin PPP ilə xarici əlaqələri özündə birləşdirən kiçik bir koordinasiya birliyi var. Bu səbəbdən, Victoria Dövləti, 2004-cü ildə dövlət sektorunda bilik və bilik artırmaq və təcrübə mübadiləsi, məhkəmə sistemində uyğunluq səviyyəsini artırmaq və federal hökumətin və bütün dövlətlərin üzv olduğu tenderlərin xərclərini azaltmaq üçün Milli PPP Forumuna başlamışdır. Bundan sonra, 2006-cı ildə bütövlükdə Avstraliya üçün 10 milyard dollarlıq əlavə PPP layihəsi yaradıldı.

1987-2012-ci illər arasında Avstraliya ümumi dəyəri 59 milyard dollar olan 125 PPP layihəsi həyata keçirdi. 2008-ci ildə Queensland-da hava limanına qoşulma yolu və avtobus marşrutunun tamamlanması ilə layihənin dəyəri 12 milyard dollara çatdı

Avstraliyada PPP-nin yaygın olmasının bir çox səbəbi var. Əhali ilə əlaqəli kontinental ölçü, vətəndaşların dövlət xidmətləri ilə bağlı gözləntiləri, Yeni Dövlət İdarəetmə islahatı gündəliyinin həyata keçirilməsi üçün administrasiyanın ideoloji

yanaşması, vətəndaşların çox vergi yükü istəməmələri, dövlət borclarının nəzarət altına alınması və azaldılması ehtiyacı bu səbəblərdə göstərilə bilər

1.4.6. Portuqaliya: Portuqaliya son illərdə təsirli bir iqtisadi inkişaf yaşadı. 1986-cı ildə Avropa İttifaqına daxil olması ilə iqtisadi və sosial göstəriciləri inkişaf etməmiş Avropa orta səviyyələrinə yüksəldi. Portuqaliya 25 il ərzində infrastruktur boşluğunu bağlamaq üçün çox səy göstərdi. Bir çox sahədə, məsələn; sağlamlıq, su və kanalizasiya və nəqliyyatda (xüsusilə nəqliyyat yollarında və körpülərdə) Portuqaliya yüksək infrastruktur sıxlığı inkişaf etdirdi. 1990-cı illərin ortalarına qədər ənənəvi satınalmalar bu investisiyaların əksəriyyətini təmsil edirdi, lakin sonradan PPP mühüm bir mexanizm olaraq ortaya çıxdı.

Portuqaliyalı PPP təcrübələri iddialı və müntəzəm öyrənmə olaraq təyin edilə bilər. Təxminən on il əvvəl yaranan bu əməkdaşlıqlar, ümumiyyətlə dövlət qurumu və özəl konsorsium arasındakı uzunmüddətli (30 illik) müqavilələrə əsaslanır. Sektor tərəfdaşından mövcud ictimai infrastruktur mövcudluğu ilə ictimai xidmət göstərməsini və ya yeni bir infrastrukturun dizaynını, inşasını, saxlanmasını və istismarını xahiş edirlər. Əvvəlcə PPP nəqliyyat sektorunda cəmləşmişdir, lakin səhiyyə sektorunda su, tullantı obyektləri, tələbə yataqxanaları və həbsxanalar kimi digər layihələr yayılmağa başlamışdır [33].

AB ölkələri arasında Portuqaliya PPP sahəsində irəliləyiş əldə edən ölkə deyil. Bununla birlikdə, ümumi investisiya, sahə yatırımları və digər investisiyalarda PPP-lərin əhəmiyyəti Portuqaliyada digər AB ölkələri ilə müqayisədə, xüsusilə ÜDM baxımından xeyli yüksəkdir.

Portuqaliya nəqliyyat sektorunda, daha sonra səhiyyə sektorunda PPP layihələrini inkişaf etdirdi. Bu layihələr 10 xəstəxanadan ibarət olsa da, 3 layihə tender elan edilmişdir. Bu PPP-lərin üstün cəhəti ondadır ki, özəl tərəfdaşlar ənənəvi metodları idarə etməklə yanaşı, həm də klinik xidmətlər göstərilir. PPP-lər təkcə böyük layihələrdə deyil, reabilitasiya mərkəzləri və zəng mərkəzləri kimi kiçik layihələrdə də istifadə olunur.

Portuqaliyanın PPP-ləri infrastrukturun inkişafını sürətləndirməkdə və keyfiyyəti yaxşılaşdırmaqda təsirli olsa da, geniş iqtisadi cəhətdən səmərəli olub

olmadığı məlum deyil. Bu vəziyyət cəmiyyətə iqtisadi problemlər gətirdi. Əvvəlcə büdcə haqqında qısa

Uzunmüddətli bir relyef yaratsa da, orta və uzunmüddətli layihələr büdcəyə əhəmiyyətli təsir göstərir. Çətin məsələ odur ki, ənənəvi illik büdcə tərtibatı hökumətin AXC üzrə uzunmüddətli büdcə öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün kifayət deyil. Bu baxımdan, Portuqaliyada PPP-lərin müqavilə strukturları kimi uzunmüddətli büdcələrə təsiri baxımından son institusional dəyişikliklər edilmişdir

Portuqaliyada maliyyə qanunları PPP üçün proseduru açıq şəkildə təsvir edir. Onlardan bəziləri maliyyə nazirliyi mütəxəssislərinin və İctimai Sektor Müqayisəsinin töhfəsi ilə hansı PPP modelinin seçiləcəyi barədə qərar vermə şəklindədir.

Portuqaliyada su və tullantıların idarə olunması, həbsxanalar, yataqxanalar, məktəblər, sürətli qatarlar və yeni beynəlxalq hava limanı da daxil olmaqla 20 milyard avro investisiya layihəsi hələ də fəaliyyətdədir

Nəticədə, Portuqaliyadakı PPP təcrübələri ictimai xidmətlər üçün, xüsusən infrastruktur investisiyalarında, dövlət sektoru hazırlıqlarına nisbətən vacib bir seçim olmuşdur. Ancaq bu müsbət nəticə iqtisadi deyil, effektivlik təhlilidir. Buna görə zərurət yarandığı təqdirdə layihələri nəzərdən keçirmək, əhatə dairəsini düzgün müəyyənləşdirmək, xərcləri düzgün hesablamaq və gəlir axını düzgün etmək vacibdir. Özəl sektorun artan təcrübəsinə qarşı dövlət sektorunun kadr potensialı yetərli deyil. Xüsusi müddətli dövrdə PPP üçün yaradılan Parpublica SA, tərəflər arasında məlumatların toplanması, təhlili və yayılması ilə bu problemlərin aradan qaldırılmasını planlaşdırır.

1.4.7. Cənubi Koreya: Cənubi Koreyanın sürətli ixraca əsaslanan sənayeləşməsi və iqtisadi böyüməsi 1990-cı illərin əvvəllərində Koreyada Sosial İpoteka Paytaxtı (SOC) olaraq bilinən ictimai infrastruktura kifayət qədər investisiya qoyulmadı. 1994-cü ildə, Xüsusi Sərmayə İradəsi Qanunu, bu ilk təşəbbüsün üstünlükləri sayəsində boşluq yaratdı, ölkənin ilk özəl müəssisə investisiya qoyuluşu edildi, lakin məhdud irəliləyiş əldə edildi, çünki özəl sektora çox risk qaldı. 1997-ci ildə Asiya Maliyyə Böhranına və Beynəlxalq Valyuta Fondu tərəfindən Koreya iqtisadiyyatına tətbiq olunan nəzarətə uyğun olaraq yeddi layihə (ilk növbədə yollar) başladı. PPP layihələri maliyyə böhranı

səbəbiylə durğun bir dövrə girdiyindən, hökumət hərtərəfli bir tənzimləmə etdi və 1998-ci ilin dekabrında Aralık İnfrastruktur İnvestisiyaları haqqında Özel Xüsusi Sektor İştirak Qanunu qəbul etdi.

Mövcud PPI proqramının əsasını təşkil etməyə davam edən İnfrastruktur Qanununun xüsusi iştirakı ilə 1999-cu ildə yenidən qüvvəyə mindi. Eyni zamanda PPI Qanunu ilə Dünya Bankının texniki köməyi ilə satınalma prosesinin şəffaflığını artırmaq üçün tədbirlər başladı. Qanun hökumətdən illik PPI təyin etməsini tələb edir. hər bir layihə üçün gözlənilən özəl investisiya həcminin müəyyənləşdirilməsini tələb edir, bu da PPI-yə əlaqəli milli yanaşmanı təmin etməkdir.

1994-cü ildə Yatırım Qanununun qüvvəyə minməsi ilə Sosial Əsaslı Sərmayə İnvestisiya 'baş PPP layihələrinə özəl kapital qoyuluşlarının təşviqi. 2013-cü ildə PPP ilə həyata keçirilən layihələrin sektoral bölgüsü araşdırıldıqda, təhsil sektoru 216 layihə ilə birinci yeri tutur. 115 layihə və 93 layihə

1.4.8. Macarıstan: Macarıstan Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələri arasında PPP modelini tətbiq edən ilk ölkədir. AB-nin inkişaf etmiş üzv ölkələrinin PPP təcrübəsi ilə yaşadığı problemlər ilk növbədə bu gün yaşayan ölkələr üçün nümunədir. Macarıstan da vacibdir, çünki mərkəzi və şərq Avropa ölkələrində PPP inkişafı müxtəlif kateqoriyalarda qiymətləndirilir [33].

Macarıstanda PPP-lərin tətbiqi 1990-cı illərin əvvəllərində baş versə də, özəlləşdirmə dalğası və son 10 ildə siyasi münasibətlərdə tez-tez dəyişikliklər və zamanla şifahi tənzimləmə əsaslı konfiqurasiyaların qəbul edilməsi PPP-nin inkişafını əhəmiyyətli dərəcədə maneə törətdi. 2002-ci ildə dövlət xidmətlərinə artan tələb və büdcənin pisləşməsi ilə yeni hökumət alternativ maliyyələşdirmə imkanlarını mənimsəməyə başladı. 2003-cü ildə PPP-lərin iştirak etdiyi sektorları qiymətləndirmək üçün fəaliyyət planı dərc edilmişdir. PPP müqavilələrini həyata keçirmək üçün hansı qanunvericilik dəyişikliklərinə ehtiyac olduğu qiymətləndirilib. Bu məsələlərin həlli üçün komitə yaradıldı. İqtisadiyyat və Nəqliyyat Nazirliyi bu məsələləri komitənin üzərinə aydın bir vəzifə ilə çatdırdı. Bundan əlavə, PPP ilə əlaqəli bütün məlumatları mərkəzləşdirmək üçün PPP Katibliyi yaradıldı. Lakin, 2005-ci ildə Katiblik fəaliyyətinə xitam verildi və onun səlahiyyətləri İqtisadiyyat və Nəqliyyat Nazirliyinin

Əmlakın İdarə Edilməsi şöbəsinin müdürinə verildi. Bu günə qədər Macarıstanın xüsusi PPP qanunvericiliyi yoxdur. Buna görə, PPP-lər Güzəştlər və Dövlət Satınalmaları Qanununun mövcud müddəaları nəzərə alınmaqla ayrı-ayrılıqda qiymətləndirilir.

PPP modelinin tətbiq olunduğu sektorlara nəzər saldıqda, ən asan uyğunlaşan sektorun nəqliyyat sektoru olduğu görülür. Nəqliyyat sektoru təhlil edildikdə, magistral və hava limanının tikintisində PPP metoduna üstünlük verilir. Eyni şey dəmir yollarında da olmayıb. Dəmir yolları pis vəziyyətdə olduğundan, özəl sektorun bu sahəyə sərmayə qoyması cəlbədicə hesab edilmir, buna görə də özəl sektor ciddi bir dövlət dəstəyi olmadan bu sahəyə sərmayə qoymaqdan çəkinir.

Macarıstan avtomobil yolları proqramının birinci mərhələsində Macarıstan hökuməti gəlirin güzəşt və istifadəçi ödənişləri ilə təmin olunmasına baxmayaraq, M1-M15 və M5 avtomobil yollarında bəzi problemlər üzündən digər ödəniş mexanizmlərinin daha uyğun ola biləcəyi qənaətinə gəldi. M6 avtomobil yolunun tikintisi ilə paralel olaraq, Macarıstan hökuməti M5 avtomobil yolunun güzəştində dəyişikliklər etdi və risk bölüşdürülməsi ilə əlaqəli PPP layihələrinin istifadəsini qiymətləndirdi. Nəticədə, 2004-cü ilin martında Macarıstan hökuməti və investorlar M5 avtomobil yolunun milli sistemin bir hissəsi olacağına və Macarıstan Avtomobil Yolları Müdirliyinin layihə firmasına sahib olacağına dair razılığa gəldilər.

Razılaşma. Yeni sahibin avtomobil yolunu 2030-cu ilə qədər istifadə etmək hüququ var. PPP layihələri nəqliyyat sektorunda olduğu kimi ətraf mühit sektorunda da tətbiq olunmağa başlandı. Macarıstanın AB standartlarına uyğun ilk tullantı təmizləyici qurğusu PPP modeli ilə inşa edildi. Bu gün Macarıstanda həyata keçirilən PPP layihələrinin əksəriyyəti nəqliyyat sektorunda yol tikintisində istifadə edilmişdir və özəlləşdirmə strategiyası çərçivəsində digər sahələrdə PPP-nin tətbiqi üçün işlər görülür. Bu baxımdan təhsil sektoru pı, məktəb, gimnaziya, hovuz və həbsxana inşaatı və teatr, muzey və mədəniyyət ocaqlarında PPP tətbiqi davam edir [17].

II FƏSİL. ÖLKƏ SƏNAYESİNDƏ DÖVLƏT-ÖZƏL BÖLMƏ TƏRƏFDAŞLIĞININ İNFORMASIYA TƏMİNATININ MÖVCUD VƏZİYYƏTİ VƏ İNKİŞAF MEYİLLƏRİ İMKANLARI

2. 1. Ölkə sənayesinin mövcud vəziyyətinin təhlili və dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığı istiqamətində atılan addımlar

Son dövrdə Azərbaycanda həyata keçirilən müvəffəqiyyətli iqtisadi siyasətin nəticəsi olaraq sənayeləşmə prosesi olduqca sürətlənmişdir. Düşünülmüş neft sektorunun strategiyasının gerçəkləşdirilməsi ölkəmizin həm dayanıqlı maliyyə resurslarının formalaşmasına, həm də mövcud sənayedən səmərəli istifadə imkanlarının daha əhatəli olmasına şərait yaratmışdır. Bunun nəticəsidir ki, son 10 ildə sənaye istehsalı 2,8 dəfə, həmçinin tikinti materiallarının istehsalı 2,6 dəfə, elektrik avadanlıqlarının istehsalı 3,1 dəfə, metallurgiya sənayesi 3,2 dəfə, geyim istehsalı 3,6 dəfə artmışdır.

Sənaye təhlilinin məqsədi sənayenin və onun fərdi məhsul bazarlarının cəlbediciliyini müəyyən etməkdir. Sənaye təhlilinin aşağıdakı mərhələləri mövcuddur: sənaye mühitinin iqtisadi xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi; rəqabət dərəcəsinin qiymətləndirilməsi; rəqabətin hərəkətverici qüvvələrinin müəyyən edilməsi; əsas uğur amillərinin müəyyənəndirilməsi; sənayenin cəlbedicilik dərəcəsi haqqında nəticə. Sənaye mühitini qiymətləndirmək üçün bir sıra göstəricilərdən istifadə olunur: rəqabət dərəcəsi (yerli, regional, milli, qlobal), bazarın həcm faizi və sənayenin həyat dövrünün mərhələsi (yüksəliş, sürətli böyümə, yetkinlik, doyma, durğunluq, azalma), rəqabət strukturları (rəqiblərin sayı və sektoral bazar məqsədləri; istehlakçıların sayı və maliyyə imkanları və s.).

Ümumiyyətlə Harvard Business School professoru Michael E. Porter tərəfindən 1980-ci ildə hazırlanan və aşağıdakı rəqabət amillərini təmin edən beş rəqabət qüvvəsi modeli əsasında qiymətləndirilir:

1. Rəqabət aparan müəssisələr arasında rəqabət.
2. Əvəzedici məhsullar arasındakı rəqabət və qiymət baxımından rəqabət.
3. Yeni rəqiblərin təhdidi.

4. Təchizatçıların iqtisadi imkanları və ticarət imkanları.

5. Alıcıların iqtisadi imkanları və ticarət imkanları/

Bu amillərin təsiri nə qədər güclü olsa, hər bir şirkətin yüksək qiymətlər təyin etmək və qazanc əldə etmək imkanları bir o qədər məhdudlaşır. Güclü rəqabət sənayenin gəlirliliyinin azalmasına səbəb olur [10].

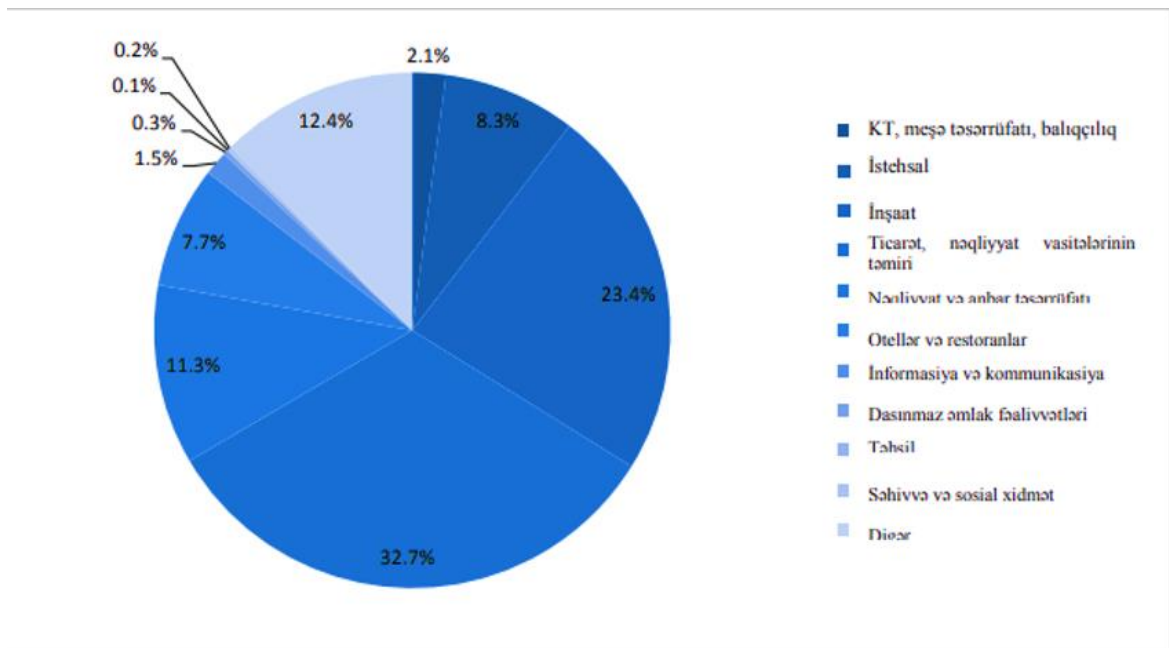
Azərbaycanda sovet dövrü başlayanda sənayenin inkişafı istiqamətində vacib addımlar atılmış, bu addımlar, neft sənayesilə birlikdə digər sahələrdə də icra olunmuşdur. Belə ki, sürətli böyüyən sənaye Paytaxtımızın inşaat materiallarına olan ehtiyacını təmin etmək üçün XX əsrin başlanğıcında Cənubi Qafqazın birinci sement zavodu Bakıda fəaliyyətə başladı.

Sənayenin Azərbaycanda inkişaf keçmişinə bu qısa səyahət belə deməyə fürsət verir xarici investorların marağı, yerli sənayeçilərin inkişafı sayəsində 19 -cu əsrin sonu, 20-ci əsrin başlanğıcında Bakı Cənubi Qafqaz ölkələri arasında sənaye lideri olmuşdur. Yalnız onu demək yetərlidir ki, eyni dövrdə, Cənubi Qafqazda istehsal edilən sənaye məhsulunda ölkəmizin payı 90/100 dən artıq idi. Əsrin Müqaviləsi 20. 09. 1994 ci ildə imzalanmış, bu müqavilə Azərbaycan sənaye tarixinin birinci böyük hadisəsi adlandırılırdı. Bu dövrdə Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini yeni bərpa etmişdi. Qeyd edilən istiqamətdə növbəti addım Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəməri vasitəsilə neft danışıqmasına başlanma olmuşdur. Bu tarix 2005-ci ilə təsadüf edir [21].

Bu özünü Sənaye ili elan edilən 2014-cü ilin yekunlarında daha əyani surətdə göstərmişdir.

Ötən dövrlərdə Azərbaycanda qeyri-neft sənayesinin əsas hissələrini formalaşdıran avadanlıq istehsalı, maşınqayırma, sahələrində yeni rəqabətə davamlı müəssisələr yaradılmış, həmçinin, Gəncədə traktor və kənd təsərrüfatı avadanlıqları, Qaradağda metal konstruksiya və s. istehsal müəssisələri qurulmuşdur.

Ötən 10 ildə Bakıda və bölgələrdə toxuculuq, geyim istehsalı, kağız və karton istehsalı, dəri və ayaqqabı istehsalı və digər qeyri-neft sahəsinin emal sənayesi sahələrinə xidmət edən yeni müəssisələr tikilib, istifadəyə təqdim olunmuşdur.

Qrafik 8: Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin sektorlar üzrə paylanması

Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi

İqtisadiyyat institusional vahidlərin gəlir və xərc axınlarını, aktiv və öhdəliklərini öyrənmək üçün sektorlar üzrə qruplaşdırılırsa, sənaye təsnifatı sahələrin əlaqələrinin texniki-iqtisadi əsaslandırılması məqsədi ilə istifadə olunur. Müəssisə termini SNA-da bir müəssisə vahidini mal və xidmət istehsalçısı kimi təyin etmək üçün istifadə olunur.

Sənayenin iki anlayışı var: iqtisadi və təmiz. İqtisadi sənaye, homojen bir qurumların məcmusudur, yəni. bir yerdə yerləşən və istehsal fəaliyyətinin bir növü ilə məşğul olan (köməkçi deyil) müəssisələr və ya onların bölmələri.

Eyni zamanda bir neçə istehsal fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisə müvafiq sahələrə istinad üçün müəssisələrə bölünür. Beləliklə, bir sənaye müəssisəsinin bir hissəsi kimi təşkilatlar ola bilər - tikinti, mənzil və kommunal xidmətlər və s. Xüsusi bir sənayeyə aid edilməsi, digər müəssisələr və ya əhali üçün yerinə yetirilən məhsulların, işlərin və xidmətlərin (əlavə dəyər və ya işçilərin sayına və s.) Tərkibində üstünlük təşkil edən əsas fəaliyyət növünə görə həyata keçirilir. Təmiz sənaye, homojen bir mal və xidmətlər qrupudur. Onların içərisində hansı iqtisadi sənayedə istehsal olunmasından asılı olmayaraq bu növ mallar var. Beləliklə, təmiz filial kənd təsərrüfatı əsas məhsul kimi kənd təsərrüfatında istehsal olunan kənd

təsərrüfatı məhsulları və iqtisadiyyatın digər sahələrində, məsələn, sənaye müəssisələrində istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsulları daxildir. Praktik baxımdan, təmiz bir sənayenin tərtib edilməsi daha çətindir, çünki əsas olmayan məhsullar və onların istehsal dəyəri haqqında məlumat əldə etmək lazımdır. Bu məqsədlə iqtisadi sektordan əsas olmayan məhsullar daşınır. Bu vəziyyətdə ilkin şərtlərdən istifadə olunur:

1) məhsul texnologiyası, yəni. əsas olmayan istehsalın maya dəyəri strukturu əsas olduğu sənayedə istehsalı üçün xərc strukturuna bərabərdir;

2) sənaye texnologiyaları, yəni. əsas olmayan məhsulların istehsalının xərc strukturunun əsas məhsulların istehsalı üçün sənayenin xərc quruluşuna bənzər olduğu güman edilir [11].

Milli məhsulun istehsalı və istifadəsi ətraflı sektor kontekstində göstərildiyi zaman inkişafda iqtisadiyyatlararası tarazlığın (IOB) iqtisadi-riyazi modelindən istifadə edən tədqiqatçıların nöqtəyi-nəzərindən təmiz sənayeyə üstünlük verirlər. Bu, MOB-nin statik probleminin davamlı həllini əldə etmək problemləri, ilk növbədə metodoloji xarakterli problemlərdən irəli gələn dinamik modelini modelləşdirməyin çətinliyindən qaynaqlanır.

Strateji planlaşdırma məqsədləri üçün sənaye təsnifatı institusional bölmələrin gəlir və xərc axınlarını aydın şəkildə görməyə imkan verən institusional prinsipə əsaslanmalıdır. Klassik siyasi iqtisadiyyat prinsiplərindən və sektorlararası balansın (KOM) modelləşdirilməsində təkrarlama metodundan (ardıcıl yaxınlaşma) istifadə, strateji planlaşdırma məqsədləri üçün simulyasiya dinamik modelini inkişaf etdirməyə imkan verir.

Sənaye bir məhsul oxşar istehlak xüsusiyyətlərinə sahib olan və eyni istehlakçılar üçün nəzərdə tutulan şirkətlər qrupudur. Sənayenin təhlili hissəsi olaraq, rəqabət davranış dərəcəsinə təsir edən bütün amillər müəyyənləşdirilir. Sənayenin analizinin iki sahəsi var:

- 1) sənayedə üstünlük təşkil edən iqtisadi xüsusiyyətlərin müəyyənləşdirilməsi;
- 2) sənayedə hərəkətverici qüvvələrin təyin edilməsi.

Sənayenin təhlilinin seçilmiş sahələrini nəzərdən keçirək:

1. Sənayenin dominant iqtisadi xüsusiyyətləri sənayenin həyat dövrünün mərhələsindən asılı olan və nəticədə sənayedəki rəqabətin dərəcəsini müəyyənləşdirmək üçün bir sıra parametrləri təhlil etməklə müəyyən edilir (**Cədvəl 1**).

Sonra, rəqabətin dərəcəsinə təsir baxımından sənayenin bəzi xüsusiyyətlərini nəzərdən keçirəcəyik.

1. Sənayenin böyümə sürəti . Rəqabətli davranış sənayenin nisbətən yüksək böyümə sürətində daha az aqressiv olacaq, çünki bu vəziyyətdə hər bir şirkət bazar payını artırmadan satışları artırmağa bilər.

2. Mənfəət səviyyəsində . Sənayedə və ya bazarın əsas oyunçuları arasında mənfəətin olmaması rəqabətli davranışı az proqnozlaşdırmağa meyllidir.

3. Sabit xərclərin səviyyəsi . İnvestisiyalar qiymətdəki rəqabətin artması ilə enişə səbəb ola biləcək sabit xərclərin payının artmasına səbəb olur.

4. Şirkətin miqyasından və təcrübəsindən asılı olaraq əmanət. Rəqiblərin davranışı geniş miqyaslı bir firmanın açıq üstünlükləri olduqda daha aqressiv olacaqdır.

5. fərqləndirmə səviyyəsi. Bazarların qeyri-kafiliyi fərdi firmalar üçün müəyyən bir müdafiə səviyyəsini yaradır: şirkətlərin standart məhsul təklif etdikləri dövrdə şiddətli rəqabət və məhsulun yüksək dərəcədə fərqləndirildiyi zaman rəqiblərin daha sədaqətli davranışlarını gözləməyin mənası var.

Xüsusiyyət	Strateji əhəmiyyət
Bazarın ölçüsü	Kiçik bazarlar həmişə yeni rəqibləri cəlb etmir; böyük bazarlar tez-tez cəlbedici sahələrdə rəqabət mövqeyini gücləndirmək üçün şirkətlər əldə etmək istəyən şirkətləri cəlb edir
Bazar artımı	Sürətli böyümə yeni girişə səbəb olur; böyümə geriliyi rəqabəti artırır və zəif rəqiblərini kəsir
İstehsal gücü	Artıqlıq xərcləri artırır və mənfəət həddini aşağı salır; çatışmazlıq xərclərin əks tendensiyasına səbəb olur
Sənaye mənfəətliliyi	Yüksək gəlirli sahələr yeni girişləri cəlb edir, depressiya şərtləri çıxmağı təşviq edir

Giriş / çıxış maneələri	Yüksək maneələr mövcud firmaların mövqelərini və mənfəətlərini qoruyur, aşağı maneələr onları yeni rəqiblər qarşısında həssas edir
Mallar alıcılar üçün bahadır	Alıcıların əksəriyyəti ən aşağı qiymətə alacaqlar.
Standart mallar	Alıcılar satıcıdan satıcıya asanlıqla keçə bilərlər
Sürətli texnologiya dəyişir	Texnologiyaya investisiya qoymaq riski artır və mövcud olanlar köhnəlikləri üçün ödəyə bilməzlər
Kapital tələbləri	Böyük tələblər investisiya qərarlarını kritik hala gətirir, investisiya vacib olur, giriş-çıxışa maneələr artır
Şaquli inteqrasiya	Kapital tələbləri böyüyür, müxtəlif inteqrasiya dərəcələri olan firmalar arasında rəqabət fərqliliyi və xərc fərqləri çox vaxt artır
İqtisadiyyat miqyası	Qiymət rəqabəti üçün zəruri olan bazarın həcmi və ölçüsünü artırır
Tez məhsul yeniləmə	Məhsulun ömrünün azalması, sıçrayış məhsulu ehtimalına görə artan risk

Cədvəl 1. Sənayenin iqtisadi xüsusiyyətləri

Mənbə: <https://www.economy.gov.az/>

6. Firmaların sayı və bazar nişləri. Heç bir firmanın əhəmiyyətli bir bazar payına sahib olmadığı bir niş sənayesi, bazar lideri olan bir sənayedən daha sərt rəqabətə meyllidir.

Filiallar şərti olaraq iki növə bölünür:

- Birləşdirilmiş sənaye - bir neçə iri oyunçu var, strategiyanı dəyişdirərkən və ya bazardakı oyunçulardan birini tərk edərək vəziyyəti dəyişdirir və sənayedəki qüvvələri yenidən bölüşdürür.
- Parçalanmış sənaye - liderin olmaması xarakterikdir, bazarda çox sayda kiçik şirkət fəaliyyət göstərir. Sənaye aşağı giriş maneələri, miqyaslı iqtisadiyyatın olmaması və yüksək dərəcədə fərqləndirmə ilə xarakterizə olunur.

Sənaye inkişaf edib bir mərhələdən digərinə keçdikcə sənayenin növü dəyişə bilər.

7. Sənayedə yeni gələn bir şəxsin meydana çıxması. Çox vaxt qurulmuş sektorlarda rəqabətin aqressivliyini azaltan tərəflər arasında müqavilələr bağlanır. Bu vəziyyət tez-tez gizli qaydaları bilməyən və ya sadəcə onlara məhəl qoymamağa qərar verən bir təcrübəsizin təsiri altında dəyişir.

8. Məhsulun özü. Dərhal istehlak tələb edən məhsullar, uzun müddət və ucuz saxlanıla bilən məhsullara nisbətən daha aşağı qiymətə həssasdır.

9. Giriş maneələri şirkətin sənayenə daxil olmasına mane olan amillərdir, məsələn: yüksək investisiya, məhsulun yüksək dərəcədə fərqlənməsi, istehsal və satışın həcmi və səviyyəsi, müştərilərin mövcud markalara sadıqlığı, sənayenin yetkinliyi, sənayedəki şiddətli rəqabət, patentlər, təchizatçılarla müqavilələr, integrasiya və s.

10. Çıxış maneələri bir şirkətin bazardan çıxmasına mane olan maneələrdir. Beləliklə, iqtisadi asılılığı (tədarükçülərdən, istehlakçılardan, işçilərdən və digər qruplardan) və psixoloji asılılıqdan (fəaliyyət sahəsindən və sənayenin özündən asılılıq) hesab edirlər.

Sənayenin əsas hərəkətverici qüvvələrinin müəyyən edilməsi. Sürücü qüvvələri bir sıra amillərlə təmsil olunur, dəyişikliklər sənayenin özündə də ciddi dəyişikliklərə səbəb olur. Sürücü qüvvəsi sayıla biləcək bir çox amil var, bəziləri yalnız fərdi vəziyyətlər və ya sahələr üçün spesifik və xarakterikdir.

1. Uzunmüddətli böyümə sürətində dəyişiklik. Bu amil tələb və təklif nisbətində, bazara giriş və çıxış şərtlərinə, rəqabətin xarakteri və intensivliyinə təsir göstərir. Daimi tələb artımı yeni şirkətləri cəlb edir və rəqabəti artır. Büzülən bir bazarda rəqabət təzyiqi güclənir, bazar payı uğrunda şiddətli mübarizə aparır və alış və birləşmələrə səbəb olur, nəticədə daha az iştirakçı ilə sənayenin konsolidasiyası olur.

2. İstehlakçıların tərkibindəki dəyişikliklər, mallardan istifadənin yeni yollarının ortaya çıxması. Ayrılmış qüvvələr rəqabət xarakterini dəyişdirir, çünki malların çeşidi dəyişir, köhnələri dəyişir və yeni marketinq sistemləri yaranır; yeni təşviq metodları ortaya çıxır.

3. Məhsul yeniliyi. Yeni məhsulların tətbiqi müştəri bazasını genişləndirir, sənayenin inkişafına yeni təkan verir və rəqabət aparan şirkətlərin mallarının fərqlənməsinə səbəb olur.

4. Texnoloji dəyişikliklər. Texnoloji yeniliklər sənayedəki vəziyyəti kökündən dəyişdirərək yeni və daha yaxşı məhsulların daha az xərclə istehsalına və bütövlükdə sənayenin yeni perspektivlərinin açılmasına imkan yaradır.

5. Marketinq innovasiyası. Marketinq üsulları mallara marağı artırır, sənaye səviyyəsində tələbatı artırır, şirkət fərqliliyini artırır və istehsal xərclərini azaldır.

6. Böyük şirkətlərin bazarına girmək və ya daxil olmaq. Yeni güclü bir rəqibin bazarındakı görünüşü həmişə rəqabət şərtlərini dəyişdirir: təkcə oyunçular arasındakı qüvvələrin uyğunlaşması dəyişmir, həm də rəqabətin xarakteri. Böyük bir şirkət sənayedən ayrıldıqda eyni şey olur: sənayedəki rəqabətin quruluşu dəyişir, liderlərin sayı azalır (qalan oyunçuların mövqeləri yaxşılaşdıqda), qalan şirkətlər arasında rəqabət güclənir.

7. Sənayedəki qloballaşma bu sahələrdə hərəkətverici qüvvəyə çevrilir:

- Miqyaslı iqtisadiyyata nail olmaq üçün şirkətlər ölkə xaricində məhsul bazarlarını genişləndirməlidirlər;
- aşağı qiymət bazarın ələ keçirilməsində aparıcı amildir;
- Yeni bazarlar axtaran iri şirkətlər, mümkün qədər çox ölkədə dayaq qalmağa çalışırlar;
- Əsas təbii sərvətlər və ya materiallar müxtəlif ölkələrdən qaynaqlanır.

8. Xərclərdə və mənfəətdə dəyişiklik. Əsas rəqiblər üçün xərclər və mənfəət arasındakı fərqi genişlənməsi və ya daralması sənayedəki rəqabətin mahiyyətini kökündən dəyişə bilər.

9. İstehlakçıların standart mallardan fərqlənməyə keçidi. Sənayenin inkişafı əsasən fərdi mallara istehlakçı marağının artması və ya azalması ilə müəyyən edilir. Kişiselleştirilmiş məhsullara olan istehlak seçimində bir dəyişiklik olduğunu görən tədarükçülər, xüsusi hazırlanmış mallar, yeni modellər, orijinal dizaynlar və əlavə xüsusiyyətlər ilə müştəri bazasını genişləndirə bilərlər. Digər tərəfdən, istehlakçılar bəzən daha aşağı qiymətə standart bir məhsulun öz ehtiyaclarını, geniş çeşidli əlavə xüsusiyyətlərə və fərdi xidmətə malik bahalı məhsullardan daha pis bir şey ödədiyinə inanırlar. İstehlakçı seçimlərinin standart mallara nisbətdə dəyişməsi qiymət rəqabətini daha da artırır.

10. Qanunvericilik dəyişikliklərinin təsiri.

11. Sosial dəyərlərin və həyat tərzinin dəyişməsi. Yeni sosial problemlərin ortaya çıxması, ictimai rəyin və həyat tərzinin dəyişməsi sənayedəki güclü dəyişiklik mənbəyidir.

12. İşdə qeyri-müəyyənliyin və riskin azaldılması. Böyüməkdə olan bir sənaye ümumiyyətlə bazar parametrləri haqqında ətraflı məlumatın olmaması ilə xarakterizə olunur və buna görə riskə meyilli oyunçuları cəlb edir. Əgər qabaqcıl şirkətlər uğur qazanarsa, ümumiyyətlə böyüməkdə olan sənayelərə investisiya qoymaq üçün sərfəli imkanlar axtaran iri, maliyyə cəhətdən sabit şirkətlər arasından daha ehtiyatlı oyunçular (sonrakı izləyicilər) bu sənayeyə qaçırlar.

Beləliklə, bir çox amillər sənayeyə təsir göstərir, lakin yalnız bəziləri sənayenin inkişafının xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirən mənada hərəkətverici qüvvə kimi müəyyən edilə bilər.

OECD ölkələrində dövlət-özəl tərəfdaşlığın bəzi aspektləri ümumiyyətlə müxtəlif nazirliklər və idarələr tərəfindən həll olunur. Bundan əlavə, bir çox ölkələrdə PPP-lərin inkişafını təşviq edən xüsusi qurumlar yaradılır, o cümlədən PPP layihələrinin hazırlanmasında iştirak edən dövlət qurumlarının fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi və onların icrası barədə qərar qəbul edilməsi. ABŞ-da, Dövlət-Özəl Tərəfdaşlıq üzrə Milli Şura, PPP sahəsində ortaq bir strategiya və koordinasiya hazırlamaq üçün məsuliyyət daşıyır. Xüsusi PPP layihələrinin hazırlanması və həyata keçirilməsi yerli hakimiyyət orqanlarının və federal nazirliklərin (agentliklərin) məsuliyyətidir. Fransada yüksək texnologiya ilə əlaqəli və dövlətlə özəl sektor arasında sıx tərəfdaşlıq şəraitində həyata keçirilən böyük milli səviyyəli tədqiqat layihələrinin seçilməsi və maliyyələşdirilməsi Sənaye İnnovasiya Agentliyinə (Agence de l'innovation industrielle) həvalə edilmişdir. Dövlət və özəl tərəfdaşlıq çərçivəsində təməl və tətbiqi tədqiqatların əlaqələndirilməsi və dəstəklənməsi - Milli Araşdırma Agentliyində (Agence nationale de la recherche). İrlandiyada birbaşa Hökumətə hesabat verən Maliyyə Nazirliyinin Mərkəzi PPP Vahidi, dövlət siyasətinin inkişafı və layihələrin əlaqələndirilməsinə cavabdehdir. Xüsusi layihələrin icrası sənaye şöbələrinin (dövlət müəssisələri, təhsil və elm və s.) Tərkib hissəsi olan PPP-nin müvafiq şöbələri tərəfindən həyata keçirilir. Aşağıdakılar digər ölkələrdə fəaliyyət göstərən oxşar strukturlara daha çox nümunədir: Avstraliya - Dövlət PPP Forumu (Milli PPP Forumu); Böyük Britaniya - Böyük Britaniyanın tərəfdaşlığı • (Partnerships UK); Yunanıstan - İqtisadiyyat və Maliyyə Nazirliyinin Xüsusi Katibliyi (PPP üzrə

Xüsusi Katiblik); İsrail - Maliyyə Nazirliyinin PPP İdarəsi (Maliyyə Nazirliyində Mühəsib Baş İdarəsi);

İnnovasiya sahəsində dövlət və özəl sektor arasında qarşılıqlı fəaliyyətin səmərəliliyini artırmaq üçün bir sıra ölkələr biznes nümayəndələrinin iştirakı ilə müxtəlif strukturlar yaradır [23].

Buna misal olaraq, İngiltərənin Texnologiya Strategiyası Şurası, dövlətin texnoloji strategiyasını formalaşdırmaq üçün on illik səlahiyyət almış müstəqil bir iş idarəçiliyi təşkilatıdır. Şura prioritetlər və maliyyələşdirmə strategiyaları ilə bağlı qərar qəbul etmə sahəsinə birbaşa iş texnologiyası proqnozlarının daxil edilməsini təşviq edir və iki büdcə - birgə özəl dövlət innovasiya layihələri və texnologiya ötürülməsi üçün Şəbəkə layihələri çərçivəsində dövlət büdcəsindən maliyyələşdirmə üçün tenderlər keçirir. İnnovativ layihələrin vasitəçilər vasitəsilə dəstəklənməsi mexanizminin effektivliyi, dövlət məmurlarının, bir qayda olaraq, təqdim olunan layihələrin keyfiyyətinə və onlarla əlaqəli risklərə ixtisaslı qiymət verə bilməmələri ilə əlaqədardır. Bundan əlavə, hökumət rəsmiləri və biznes nümayəndələri arasında birbaşa təmaslar korrupsiya risklərini artırma bilər. Məsələn, Çilidə innovasiya və rəqabətə dəstək proqramları müstəqil agentliklər, ümumiyyətlə dövlət müqavilələri ilə fəaliyyət göstərən özəl qeyri-kommersiya korporasiyaları vasitəsilə həyata keçirilir. Mütəxəssislərin fikrincə, dövlət dəstəyi funksiyalarının bu cür yayılması hökumətə, digər şeylərlə yanaşı, müvafiq proqramları daha effektiv şəkildə izləməyə imkan verir.

2.2 Sənayedə innovasiyalı istehsal üzrə dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığı layihələri və müvafiq informasiya sistemləri

Son zamanlar təşkilat üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edən mövcud informasiya ehtiyatlarından səmərəli istifadə edilməsidir. Bu vəziyyətdə əsas infrastruktur, bir qayda olaraq, texniki, proqram təminatı və təşkilati dəstəyin vurğulandığı şirkətin informasiya infrastrukturudur.

Texniki dəstəyə şirkətdə istifadə olunan kompüterlər, kompüter şəbəkələri və uzaqdan xüsusi avadanlıq daxildir. Bu və ya digər texnoloji dəstəyin, şirkətin

ehtiyacından asılı olaraq seçilməsi prosesi olduqca rəsmiləşdirilir və şirkətin özü, texniki təchizatçılarla məsləhətləşmələrin mövcudluğu, həmçinin müvafiq layihə şirkətindən sifariş etməklə qərar verilə bilər.

Bununla yanaşı, proqram seçimi problemlərində hələ də belə bir inkişaf yoxdur. Bu, əsasən bu cür tədqiqatların ya proqram məhsullarını yayan şirkətlər, o cümlədən məhsullarını reklam etmək məqsədi ilə və ya müəyyən məhsulları tanıtmaqda maraqlı olan pulsuz proqram dəstəkçiləri tərəfindən aparılması ilə əlaqədardır. Beləliklə, indi necə deyirlər, məlumat kimə məxsusdur - dünyaya sahibdir. Bəs sənayedə və firmalarda informativ anlayışların rolu nədir? Məlumatlandırma idarəetmə texnologiyaları konsepsiyanın şərtlərinə, tətbiq olunan idarəetmə metodlarına, kompüter elmləri və kompüter texnologiyaları sahəsindəki inkişafa uyğun olaraq davamlı inkişaf edir.

Müəssisələrin idarəetmə konsepsiyalarında, informativ texnologiyalardan istifadə edərək inzibati nəticələr hazırlamaq və hazırlamaq üçün müəyyən üsullara əsaslanaraq müxtəlif idarəetmə metodlarından istifadə edirlər.

İstehsal proseslərinin növləri:

Diskret və davamlı üçün istehsal proseslərinin növünə görə paylanması.

Davamlı istehsal (Process-Costing) / proses - istehsal sahəsi, sahə, atelye və ya bütövlükdə müəssisə variantında yaradılan bu davamlı elmi və texnoloji fəaliyyətlər toplusu; texnologiyanın təbiəti ilə diktə olunur. Bunlara qida, kimya, əczaçılıq, pulpa və kağız, metallurgiya sənayesi, elektrik enerjisi sənayesi və digər sahələrdəki şirkətlər daxildir. Fasiləsiz istehsal bu ilə xarakterizə olunur, çünki bu vəziyyətdə məhsul bütövlükdə götürülür və bu müddət ərzində mürəkkəb oxunan hissələrə parçalanmağın mənası yoxdur. istehsalı.

Diskret istehsal - texnoloji prosesin kəsilməsi ilə ilkin məhsula emal zamanı birdən çox yenidən bölüşdürüldüyü istehsal növüdür. Bununla xarakterizə olunan iş sifarişli maliyyələşdirmə istehsalı da bu tipə aiddir: təşkilat müxtəlif növ mallar istehsal edir ki, bunların hamısında hiss olunmaq şansları var və ya daha az və ya daha az seriyaya bölünür. Hər hansı bir məhsul və ya məhsul seriyası xarakterik xüsusiyyətlərinə görə fərqlənə bilər [17].

Maşınqayırma, alət istehsalı, sadə sənaye, mebel istehsalına, qablaşdırmaya görə firmalarda diskret istehsal növü üstünlük təşkil edir.

Bu dövrdə məlumat sistemlərindən istifadə etməyən bir müəssisəni təsəvvür etmək çətindir, çünki sadəcə belə sistemlər yoxdur. Hər hansı bir təşkilat ən azı on məlumatverici layihə ilə yanaşı öz fondlarında da tətbiq olunur. Bir istehsal müəssisəsinin məlumat idarəetmə quruluşunu 4 səviyyədən bir piramida versiyasında göstərmək mümkündür:

- ilkin səviyyədə avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemləri var;
- FHN sisteminin 2-ci dərəcəsi üzrə;
- 3-cü dərəcə - ERP sistemləri;
- OLAP sistemləri ən yüksək səviyyədədir.

Avtomatlaşdırılmış proses idarəetmə sistemləri - elmi və texnoloji proseslərin avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemləri;

MES - (İstehsaletmə İcra Sistemi) - işləyən bir istehsal sistemi, avtomatlaşdırılmış istehsal nəzarət sistemi, bir arayış və hesablama sistemi. Bu sinif sistemləri sinxronizasiya problemlərini həll edir, əlaqələndirir, tədqiq edir və hazırkı qaydada istənilən istehsal çərçivəsində məhsul istehsalını yaxşılaşdırır.

ERP - (Enterprise Resource Planning) - Müəssisə resurslarının planlaşdırılması sistemi. ERP-in əsas məqsədi müəssisənin iqtisadi və ev tapşırıqlarını idarə etməkdir. ERP sistemi, idarəetmə sistemlərinin iyerarxik nərdivanında ən yüksək səviyyədə işləyir, müəssisənin istehsal və ticarət fəaliyyətinin tamamilə bütün komponentlərinin əsas aspektlərinə təsir göstərir.

OLAP - (On-Line Analitik Prosesing) - Səmərəli çoxtərəfli məlumat təhlili. İndiki dövrdə analitik emal, hesabatların və sənədlərin formalaşması və dinamik yayılması olan məlumatların işlənməsi texnikası. Mürəkkəb verilənlər bazası sorğularını tez bir zamanda emal etmək üçün analitiklər tərəfindən istifadə olunur. Satış, idarəetmə, idarəetmə məqsədləri, sözdə adlandırılanlara görə iş hesabatlarının hazırlanması məqsədi ilə hazırlanmışdır - məlumatların çıxarılması - məlumatların çıxarılması (qeydlərin semantik mənasının açıqlanmadığı anomaliyaları və meylləri tapmaq üçün məlumatların əsasında məlumatların nəzərdən keçirilməsi üsulu).

Bütün idarəetmə sistemlərində bu proseslə qarşılaşırıq. Sistem məlumat imkan verən informasiya mühitidir.

Müəyyənləşdirin: hadisə harada, nə vaxt, hansı şəraitdə baş verdi? Haqqında qavramaq, tutmaq, bir anda düzəltmək? Harada, nə vaxt və necə olmalıdır ip nəzarət fəaliyyət?

Məlumatın istifadəsi bir sıra təsirləri nəzərdə tutur süni şəkildə yaradılan avtomatlaşdırılmış məlumat sistemi mənim. Nəticə etibarilə avtomatlaşdırılmış bir məlumat sistemi yaradılır süni vasitələrlə insan. Gələcəkdə bu konsepsiyaya aydınlıq gətiririk.

Məlumat sistemindəki əsas prosesləri nəzərdən keçirək.

Ümumi vəziyyətdə avtomatlaşdırılmış bir məlumat sistemi.

Buraya aşağıdakı əməliyyatlar daxildir:

- 1) məlumatların toplanması, ilkin işlənməsi və etibarlılığının qiymətləndirilməsi;
- 2) məlumatların çevrilməsi, yəni. məlumatın mümkün çevrilməsi
- 3) məlumatların saxlama yerinə verilməsi;
- 4) məlumatların saxlanması;
- 5) alınan məlumatlar olduqda mümkün ikincil emal birbaşa istifadə edilə bilməz, yəni. hansı formada olduqda tələb olunan nəzarət hərəkətinə səbəb ola bilməyən;
- 6) məlumatın ötürülməsi və istifadəçiyə məlumatın verilməsi (əvvəlcədən məlumat qoymaq);
- 7) kompüter qərar dəstəyi;
- 8) qərar qəbul edən şəxs tərəfindən məlumatların istifadəsi

İdarəetmə vəzifələri.

Ümumiyyətlə fərqli sinif və növ modellərinin xüsusi rolunu qeyd etmək lazımdır. Məşhur rus akademiki A. N. Krylov 1937-ci ildə kompüter elmləri və kompüter elmləri xəbərdar etdi, nə varsa bir kalkulyator yükləmə məlumat zibil, sonra çıxış siz sayğac da zibil alacaq. Sonrakı təcrübə göstərir ki, yalnız fərqli bir sinif (riyazi modellər) adekvat modellərinin istifadəsi texnoloji proseslər, bilik modelləri, məlumat modelləri və s.) ola bilər məlumatın uğuru və effektivliyini təmin etmək sistemləri.

Gələcəkdə əsasən avtomatlaşdırma məsələsini nəzərdən keçirəcəyik hamam məlumat sistemləri və nəzərdən keçirəcəyimiz mövzu sürətlə inkişaf edən informatika bölməsi - kompüter informatikası bizim fikrimiz, əksər hallarda əsassız olaraq ən çox formatlaşdırma.

Kompüter informatikası ilə təbii olaraq başa düşəcəyik toplanması, işlənməsi, köçürülməsi, alətlərdən istifadə edərək məlumatların saxlanması, göstərilməsi və istifadəsi kompüter texnologiyası.

PPP-nin yeniliyə təsiri

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, hər bir konkret ölkənin innovativ inkişafına dövlət-özəl tərəfdaşlığın töhfələri xeyli dərəcədə dəyişə bilər. Bu vasitənin istifadəsinin effektivliyinə təsir edən amillər arasında inkişaf etmiş bir siyasi və institusional bazanın olması; səmərəli iqtisadi quruluş və imkanların və risklərin ədalətli paylanması; layihənin xərclərini və faydalarını dəqiq hesablamaq imkanı; özəl investisiya bazarlarına sərbəst giriş; dövlət xərclərinin vahidinə fərdi kapitalın səfərbər edilməsini optimallaşdırmaq imkanı; innovasiya sahəsinin dövlət idarəçiliyinin effektiv alətlərinin mövcudluğu. Bu gün artıq həm inkişaf etmiş ölkələrdə həm dövlət tədqiqat institutlarının, həm də özəl şirkətlərin innovativ fəaliyyətinə PPP-nin faydalı təsirləri barədə inamla danışmaq olar [32].

Birgə Tədqiqat Mərkəzləri Proqramının icrası çərçivəsində Avstraliyanın, Hökumətin Proqram çərçivəsində xərclədiyi dollara ÜDM-in əlavə olaraq, Proqram xaricindəki eyni xərclərlə müqayisədə ən azı 60 sent olduğu müəyyən edildi. Analitiklərin fikrincə, Proqramın 2005-ci ildə tətbiqi investisiya qoyuluşunun 417 milyon dollara, ÜDM-nin 143 milyon dollara artmasına səbəb oldu. İsraildə, 1993-2000-ci illərdə tətbiq. Yozma proqramı təqribən 7 milyard dollar investisiya cəlb etməyə və texnoloji investisiyalarda iştirak edən xarici müəssisə fondlarının payını 40% -dən 80% -ə qədər artırmağa kömək etdi. Nəticədə İT şirkətlərinin sayı 4000-i keçdi. İnnovasiya sahəsindəki PPP layihələrinin İsveç və Finlandiya iqtisadiyyatına müsbət təsiri qeyd edilmişdir. Bir sıra tədqiqatlar da göstərir ki, universitetlər və tədqiqat təşkilatları ilə əməkdaşlıq sənaye şirkətlərinin texnoloji potensialının artmasına, radikal yeniliklərin tətbiqi ehtimalını artırır və yeni məhsullar vasitəsilə

satışın artmasına kömək edir. Eyni zamanda, əhəmiyyətli, elmi-texniki sahədə innovativ fəaliyyətin artması tədqiqatların və inkişafın maliyyələşdirilməsində büdcənin payının azaldılmasına kömək edir. ABŞ-da tədqiqat və inkişafa dövlət maliyyələşdirməsinin payı 1970-ci ildəki 57% -dən 1994-cü ildə 35% -ə, İngiltərədə - 1975-ci ildəki 54% -dən 1995-ci ildə 34% -ə düşdü. 2009-cu ildə bu rəqəm müvafiq olaraq 27. 1 və 30. 7%. Bənzər, az tələffüz olunsa da, bir çox Avropa ölkəsində dinamika müşahidə edilə bilər. Nəticə etibarilə sənayeləşmiş ölkələrin əksəriyyətində dövlət sektoru tədqiqat və inkişafın maliyyələşdirilməsində və aparılmasında ikinci dərəcəli rol oynayır [15].

Post-sənaye iqtisadiyyatında innovativ proseslərin dövlət stimullaşdırılmasının xüsusiyyətləri.

Müasir dünya iqtisadiyyatının ən vacib xüsusiyyətlərindən biri innovativ proseslərin intensivləşməsi və onların iqtisadi artım amilinə çevrilməsidir. 16 OECD ölkəsinin göstəricilərinin təhlili innovasiya fəaliyyəti ilə bütövlükdə iqtisadi artım arasında müsbət bir əlaqə olduğunu göstərir. OECD mütəxəssisləri qlobal rəqabət qabiliyyətinin qorunmasında əsas amilin innovativ mal və xidmət təklifinin artması olduğu iqtisadi əlaqələrin inkişaf səviyyəsinin əldə olunduğunu nümayiş etdirdilər. Bildiyiniz kimi, ənənəvi bazar anlayış prinsipli yeni texnologiyaların ortaya çıxması üçün kifayət qədər stimula yaratmır, buna görə də yeni biliklərin yaradılması və inkişafı istiqamətində rəqabətin inkişafı inkişaf etmiş və sürətlə inkişaf edən dövlətlərin hökumətlərini elmi, texniki və innovativ sahələrdə iştirakının səmərəliliyinin artırılmasına xüsusi diqqət yetirməyə məcbur edir. Bu yanaşmanın doğruluğunu, xüsusən ABŞ, AB innovasiya ölkələri və Çində sistemlərinin araşdırması təsdiqləyir. İnnovativ inkişaf problemləri Rusiya Federasiyası üçün aktualdır. Son illərdə ölkəmizin dövlət innovasiya siyasəti yüksək dinamizm ilə xarakterizə olunur. Xüsusilə 2011-ci ildə bir sıra əsas normativ hüquqi sənədlər və qərarlar qəbul edildi [18].

Dövlət-sənaye modernləşdirməyə və innovasiyanı stimullaşdırmağa yönəlmişdir. Bunların arasında, innovasiya subyektlərinin uzunmüddətli inkişaf istiqamətlərini, habelə əsas və maliyyələşdirmə qaydalarını müəyyən edən 2020-ci ilədək Rusiya Federasiyasının İnnovativ İnkişaf Strategiyasının (Rusiya Federasiyası

Hökumətinin 8 dekabr 2011-ci il tarixli 2227-r qərarı ilə təsdiq edilmiş) qəbul edilməsini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Tətbiqi elm və inkişafın kommersiyalaşdırılmasına dəstək. İşgüzar fəallığın artırılması və Rusiyanın çox yaxın gələcəkdə həll etməsi lazım olan yeni innovativ şirkətlərin yaranmasını sürətləndirmək vəzifələri bir çox cəhətdən 1980-1990-cı illərdə sənayeləşmiş ölkələrin üzləşdiyi vəzifələrə bənzəyir. Bu baxımdan əvvəllər sənayeləşmiş ölkələrdə istifadə olunan və müsbət nəticələr verən alət və mexanizmləri nəzərdən keçirmək faydalı görünür. Sənaye iqtisadiyyatında yeni və ya əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırılmış məhsulların, malların, xidmətlərin yaradılması və bazara çıxarılması, o cümlədən elmi və (və ya) elmi-texniki nəticələrin ticarəti edilməsi tədbirlərinin iqtisadi effektivinə nail olmağa yönəlmiş tədbirlərin stimullaşdırılması, ilk növbədə, yüksək texnoloji sektorların payının artmasını nəzərdə tutur. inzibati metodlar da daxil olmaqla strukturunda; prioritet layihələrin maliyyələşdirilməsi / birgə maliyyələşdirilməsi şəklində dövlətin birbaşa iştirakı; vergi və gömrük mexanizmlərindən istifadə; müxtəlif inkişaf institutlarının yaradılması və s. Postindustriya mərhələsində yuxarıda göstərilən mexanizmlərin bəziləri effektivliyini qismən itirməsi xarakterikdir. Bu fenomenin səbəbləri arasında bunlar aşağıdakılardır:

Dövlət orqanlarının müsabiqə mərhələsində layihələrin maliyyələşdirilməsində iştirakını (və büdcə vəsaitlərindən istifadəni) faktiki olaraq qadağan etmək təcrübəsinin inkişafı və rəqabət öncəsi bir mərhələdə əhəmiyyətli bir məhdudiyyət. Beləliklə, tanınmış Subsidiyalar və kompensasiya tədbirləri haqqında Saziş dövlət subsidiyalarının maksimum payının sənaye tədqiqatlarının dəyərinin 75% -dən və ya rəqabət öncəsi mərhələdə inkişaf dəyərinin 50% -dən çox olmaması tələbini ehtiva edir.

Xüsusilə sənayeləşmiş ölkələrdə elmi və texnoloji təşkilatların innovativ davranışlarında yeni meyllər yeni və ya əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırılmış məhsulların istehsalında, əməkdaşlıq strategiyalarının (o cümlədən dövlət-özəl tərəfdaşlıq yolu ilə), kvazi integrasiyasının və outsorsinq. Bu, həm tədqiqat, həm də innovasiya proseslərinin təbiətindəki dəyişikliklər (tədqiqat və inkişafın beynəlmilləşməsi; bilik mənbələrindən və nou-hau xarici dövlət qurumlarından asılılığının artması; fənlərarası tədqiqat üçün artan rolun müşayiət olunan daha

mürəkkəb elmi və texnoloji nailiyyətlər; əvvəllər texnoloji inkişafın kapital intensivliyinin artması ilə əlaqədardır. ümumi, elmi komponentlərinə görə) və daha yüksək ilə müşayiət olunan qloballaşma şəraitində iş strategiyalarının təkamülü kapitalın hərəkətliliyi, dünyanın hər hansı bir yerində yeni texnologiyaların və məhsulların inkişafına və paylanmasına investisiya qoyuluşu imkanı və s. Nəticədə, hazırda innovasiya fəaliyyəti artıq xətti-funksional deyil, daha çox interaktiv olur, çoxsaylı qarşılıqlı təsir və geribildirimlərlə xarakterizə olunur. Bütün bunlar innovasiya prosesinin mərhələləri arasında uğursuzluq ehtimalını artırır [10].

3. Qlobal rəqabətin intensivləşməsi səbəbindən məhsulun həyat dövrünün (orta hesabla) azaldılması, sənaye şirkətlərinin tədqiqat və inkişafın lehinə vurğusunun dəyişməsinə, nisbətən sürətli nəticə verərək tədqiqat və inkişaf səviyyəsinə mənfi təsir göstərir.

4. Dövlət innovasiya siyasətinin prioritetlərində dəyişikliklər. Əgər 1950-1960-cı illərdə. onun diqqəti yeni sahələrin inkişafı (elektronika, yarımkəçirici, sintetik və kompozit materialların istehsalı və s.) və tədqiqat və inkişafın stimullaşdırılması ilə əlaqəli idi; 1970-1980-ci illərdə - Tədqiqatdan tətbiqetməyə, sonra 1990-cı illərin ortalarına qədər texnologiyanın inkişafına hərtərəfli dəstək ilə. əlaqənin meydana çıxdığı elmi, texniki və sənaye siyasətlərinin əlaqələndirilməsinə və qarşılıqlı əlaqəsinə vurğu edilir

Yeniliyi stimullaşdıran tədbirlər.

5. Qondarma dövlət uğursuzluqları nın potensial risklərinin artması ilə əlaqədar olaraq innovasiya fəaliyyətini stimullaşdırmaq üçün ənənəvi vasitələrin gələcəkdə ekzogen inkişaf etdirilməsinin mümkünsüzlüyü. Xüsusilə: - müəllif hüquqlarını qorumaq üçün tədbirlərin gücləndirilməsi biliklərin yayılma effektinin azalması və yeniliyə sosial qayıdış ilə əlaqədar cəmiyyət üçün məcmu itkilərə səbəb ola bilər; - innovativ məhsulların dövlət satın alınmasına həddən artıq diqqət göstərilməsi innovativ layihələrin səmərəliliyinə mənfi təsir göstərə bilər; - dövlət maliyyəsinin səmərəsiz qurulması - özəl sərmayənin yeniliyə və bazar siqnallarını dəyişdirməsinin birbaşa yolu; - innovativ layihələrə investisiya qoyuluşu dövründə vergi güzəştlərinin artması əsassız fayda əldə etmək üçün uydurma investisiyaların artmasına səbəb ola bilər.

Nəticədə 1990-cı illərdən başlayaraq, innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılmasında getdikcə daha vacib rol rəqabətçi qüvvələrin inkişafını və bazarın özünü tənzimləməsini təşviq etmək, innovasiyaya investisiya yatırımı üçün motivasiya yaratmaq və innovasiya prosesinin iştirakçıları arasında qarşılıqlı təsir effektivliyini artırmaqla oynanır. Üstəlik, əsas diqqət innovativ proseslərin dövlət dəstəyinə yönəldilən xərclərin mütləq həcmində deyil, bu cür fəaliyyətlərin səmərəliliyində durur. Innovasiya və davamlı iqtisadi artımın ən böyük səmərəliliyinə həm dövlətin, həm də özəl sektorun eyni vaxtda və qarşılıqlı maraqlı iştirakı ilə nail olunur [12, 13]. Eyni zamanda, dövlətin əsas vəzifəsi səmərəli inkişaf edən iqtisadiyyat yaratmaq üçün öz fəaliyyətlərini və işgüzar fəaliyyətlərini necə birləşdirmək məsələsini həll etmək olur. Bu cür əməkdaşlığın ən təsirli formaları, xüsusi elmi və texniki nəticələrin birgə əldə edilməsi üçün dövlət idarələrini və təşkilatları, universitetləri, müstəqil tədqiqat laboratoriyaları və özəl şirkətləri müxtəlif birləşmələrdə birləşdirən dövlət-özəl tərəfdaşlıq (bundan sonra - PPP). Elm, texnologiya və innovasiya sahəsində dövlət-özəl tərəfdaşlıq mexanizmlərinin istifadəsi dövlətə imkan verir [15]:

Şəxsi biznesə vacib siqnallar verin; bunun üçün (məsələn, dəstəkləməyə hazır olduğu elmi və innovativ fəaliyyətin forma və istiqamətlərini göstərin); milli və / və ya strateji əhəmiyyətə malik böyük elmi və innovativ layihələrin həyata keçirilməsinin xərcləri və risklərini bölüşmək; onların səmərəliliyinin müəyyən təminatlarını təmin edən bu məqsədlər üçün ayrılmış büdcə vəsaitlərinin istifadəsinə nəzarət etmək. Son illər elm, texnologiya və innovasiya sahələrində dövlət-özəl tərəfdaşlığı OECD ölkələrində innovasiyanı stimullaşdıran ən vacib vasitələrdən biri kimi görülür. Bundan əlavə, bir sıra ölkələrdə PPP-lərə dəstək innovasiya siyasətinin ən vacib prioritet vəzifələrindən biridir. Xüsusilə, 2000-ci illərin əvvəllərindən bəri. Mövcud innovativ PPP proqramları Avstraliya, Avstriya və İsveçdə əhəmiyyətli dərəcədə genişləndi və Çexiya, İrlandiya, Macarıstan və İsveçrədə yeni layihələr başladı. Eyni zamanda, onların dövlət maliyyələşdirməsinin artması tendensiyası mövcuddur. Ümumiyyətlə, 1989-cu ildən 2006-cı ilə qədər. OECD ölkələrində tədqiqat və inkişaf sahəsindəki PPP layihələrinin dövlət maliyyələşdirmə həcmi 89 milyarddan 202 milyard dollara (2000 qiymətində) artdı [19].

III FƏSİL. SƏNAYE İSTEHSALINDA DÖVLƏT-ÖZƏL BÖLMƏ TƏRƏFDAŞLIĞININ İNFORMASIYA TƏMİNATININ FORMALAŞDIRILMASI İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Sənayedə dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığının informasiya təminatının formalaşdırılması imkanları

Qloballaşma və sosial-iqtisadi proseslərin dinamizmi şəraitində Azərbaycanın innovativ inkişaf yoluna keçməsi, Azərbaycan dövlət siyasətinin əsas vasitəsi dövlət-özəl tərəfdaşlıq (PPP) şəklində həyata keçirilən dövlət və biznesin qarşılıqlı əlaqəsini və qarşılıqlı əlaqəsini yaxşılaşdırmaqdır. Dövlət-özəl tərəfdaşlıq regional və bələdiyyə infrastrukturunun inkişafı, investisiyaların cəlb edilməsi, əhaliyə göstərilən xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsində əsas vasitəyə çevrilir. Həyata keçirilən PPP layihələrinin təcrübəsinə baxmayaraq ölkəmizdə bu perspektivli mexanizmi öyrənmək üçün nəzəri bazanın, hərtərəfli tədqiqatın və lazımı elmi-metodiki dəstəyin olmaması mövcuddur. Buna baxmayaraq, əsas sahələrdə PPP sahəsinin tədricən inkişafı olduğunu söyləmək olar: qanunvericilik tənzimlənməsi, institusional mühit, layihələrin hazırlanması və icrası. Dövlət-özəl tərəfdaşlıq universal inkişaf vasitəsidir, ondan iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində istifadə edilə bilər. PPP-dən istifadə edərək nəqliyyat və mühəndislik infrastrukturunu inkişaf etdirmək, səhiyyə, təhsil, mədəniyyət, turizm və idman obyektləri yaratmaq, telekommunikasiya sahəsində layihələr həyata keçirmək, sənaye inkişaf etdirmək mümkündürəhatə dairəsi. Sənaye sektoruna gəldikdə, dövlət-özəl tərəfdaşlıq modelinə keçid, əlavə gəlir mənbələri cəlb etmək, xərcləri optimallaşdırmaq və sənayenin elmi-texniki inkişafı üçün şərait yaratmaqla sənayenin və sənaye müəssisəsinin iqtisadi vəziyyətini yaxşılaşdırma bilər. PPP şəklində sosial-iqtisadi layihələrin həyata keçirilməsi yolu ilə sənaye məhsullarına tələbatın stimullaşdırılması təkcə özəl investisiyaların cəlb edilməsinə və dövlət qaynaqlarından ən səmərəli istifadə olunmasına imkan vermir, eyni zamanda yeni iş yerləri açmağa və biznes üçün daxili tələbat yaratmağa imkan verir. bununla işgüzar fəaliyyət səviyyəsini, əhəlinin rifah halını və bölgə büdcəsinin gəlirlərini artırır. aktuallığı və mexanizmlərinin inkişaf etdirilməsi lazım Bütün bu potensial ictimai-özəl

tərəfdaşlıq da sənaye . PPP layihələrinin formalaşmasına konseptual yanaşma və bu mexanizmin sənaye sahəsində istifadəsi nəzərdən keçirilir. Ümumiyyətlə sənaye miqyasında böyük miqdarda məlumatların saxlanması və işlənməsi zərurəti yaranıqda, bu prosesləri necə səmərəli təşkil etmək olar? Asanlıqla qeyd oluna, dəyişdirilə və silə bilməsi üçün məlumatları necə və harada saxlamalıyıq? Gələcəkdə müəssisənin ehtiyacları böyüdükdə böyük bir əlavə xərc çəkməyiniz və ya yenisini lehinə cari həllini tərk etməyiniz üçün miqyaslılığı unutma. Böyük miqdarda məlumat yığırkən, müəssisənin ehtiyaclarını nəzərə alaraq həll memarlığı barədə düşünməlisiniz. Hər hansı bir əlamət, qayda ilə birləşdirilən və müəyyən bir quruluşa sahib olan məlumatlar - bu verilənlər bazası (DB). Hər hansı bir məlumatın (on, yüzlərlə meqabayt və ya daha çox) təşkil edilməsi, dəyişdirilməsi və istifadə edilməsi lazım olduqda verilənlər bazasına ehtiyac yaranır. Bazanın mahiyyətini və xüsusiyyətlərini daha yaxşı başa düşmək üçün onların məqsədlərinə diqqət yetirmək istərdim. Bazanın əsas funksiyaları yeni məlumatları tez bir zamanda saxlamaq, mövcud qeydləri tez bir zamanda tapmaq, dəyişdirmək və saxlamaq və ya silmək qabiliyyətidir. Bununla yanaşı, çox vaxt əhəmiyyətli miqdarda məlumatların seçilməsinə, sonrakı tədqiqat və təhlil üçün dəyişdirilməsinə ehtiyac var. Klassik verilənlər bazaları nisbətən az miqdarda məlumatlarla eyni vaxtda əməliyyat üçün nəzərdə tutulduğundan, bu işi başa çatdırmaq üçün fərqli bir memarlıq və məlumat təşkilatı tələb olunur. Bunun üçün məlumat anbarları (CD) var. CD konsepsiyasının müəllifi Ralph Kimball CD-ni insanların məlumatlarına daxil ola biləcəyi bir yer olaraq xarakterizə etdi. HD-nin daha ətraflı tərifini aşağıdakı kimi tərtib edilə bilər. HD mövzuya istiqamətlidir, zamana bağlıdır, istifadəçilərə məlumat vermək, statistik və iş təhlili, hesabatlar və təşkilatda strateji və taktiki qərarlar qəbul etmək üçün tənzimlənməyən, inteqrasiya edilmiş, digər sistemlərdən toplanmış məlumatlar. Fənn yönümlü termini, məlumatların kateqoriyalara qruplaşdırıldığını və istifadə etdikləri tətbiqlərlə deyil, təsvir etdikləri sahələrə görə saxlanıldığını bildirir. İnteqrasiya anlayışı məlumatların birləşdirildiyi və müəssisənin yeganə funksiyası deyil, bütövlükdə müəssisənin bütün tələblərini ödəməsi deməkdir. məlumatların istifadə etdikləri tətbiqlərlə deyil, təsvir etdikləri sahələrə görə qruplaşdırıldığını və

saxlanıldığını. İnteqrasiya anlayışı məlumatların birləşdirildiyi və müəssisənin yeganə funksiyası deyil, bütövlükdə müəssisənin bütün tələblərini ödəməsi deməkdir. məlumatların istifadə etdikləri tətbiqlərlə deyil, təsvir etdikləri sahələrə görə qruplaşdırıldığını və saxlanıldığını. İnteqrasiya anlayışı məlumatların birləşdirildiyi və müəssisənin yeganə funksiyası deyil, bütövlükdə müəssisənin bütün tələblərini ödəməsi deməkdir. Verilənlər bazasının və CD-nin xüsusiyyətlərini, əsas xüsusiyyətlərini, həmçinin məqsəd və fərqlərini nəzərdən keçirin. DB və HD- nin müqayisəli təhlili Müasir verilənlər bazası, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, az miqdarda məlumatları tez bir zamanda emal etməlidir və əsas amil emal sürətidir. Belə əməliyyat sənaye məlumat bazaları nisbətən kiçik ölçülü qeydlər axınını emal edir. Bu cür sistemlər əməliyyatçı və ya OLTP sistemləri (Online Transaction Processing) adlanır - kiçik həcmli əməliyyatlar böyük bir axın içində olduqda real vaxt əməliyyat emal sistemləri. Belə qeydlərin mənbəyi və ya sistemə bir sorğunun təşəbbüskarı, məsələn, ön qurğular sistem operatorları və ya terminal cihazları vasitəsilə əməliyyatlar aparan müştərilər ola bilər. CD üçün mənbələr ümumiyyətlə OLTP sistemləri də daxil olmaqla digər sistemlər [21].

Bu yazıda məlumat anbarı və verilənlər bazası kimi anlayışlar müzakirə olunur. Baxılan texnologiyaların müqayisəli təhlili, onların məqsədi və sənaye əməliyyatındakı əsas fərqlər. Sənaye anbarlarının və məlumat bazalarının yaradılması və inkişafı sistemlərini təklif edən dünyanın ən böyük istehsal şirkətlərinin müasir həllərinin qısa icmal da təqdim olunur. Açar sözlər: verilənlər bazası, məlumat anbarı, verilənlər bazası, sabit disk, DBMS, DWH, OLTP, OLAP, informasiya sistemi, analiz, ön ofis, işgüzar tətbiq, proqram təminatı, IS, IT. Giriş İnformasiya sistemlərinin sürətli inkişafı və bir neçə onilliklər əvvəl başlayan işgüzar və dövlət qurumlarının kompüter texnologiyaları ilə təchiz olunması ilə müxtəlif növ iş və rəsmi məlumatların böyük seriyalarının toplanması və saxlanması texnologiyaları fəal inkişaf edir. Böyük miqdarda məlumatların toplanması və idarə olunması üçün həllər yaratmaq üçün vasitələrə verilənlər bazası idarəetmə sistemləri deyilir. Verilənlər bazası ilə yanaşı, məlumatların anbarı kimi çox sayda məlumatların saxlanması və işlənməsi üçün nəzərdə tutulmuş bir məlumat sistemi mövcuddur. Əsasən məlumat bazaları və

məlumat anbarları mühasibat, məlumat arxivləri, telefon şəbəkələri, sənəd qeydləri, bank əməliyyatları və s. Xidmət göstərən məlumatların saxlanması və işlənməsi üçün yaradılan korporativ sistemlərdə istifadə olunur. Bu gün bu cür həllərin çeşidi daim artır və onsuz vahid sənaye məlumat sistemi təsəvvür etmək mümkün deyil. Bu vaxt verilənlər bazası və məlumat anbarları bu məqalənin həsr olunduğu əsas fərqlərə, xüsusiyyətləri və məqsədlərinə malikdir. Verilənlər bazası və məlumat anbarı anlayışları Ümumiyyətlə sənaye miqyasında böyük miqdarda məlumatların saxlanması və işlənməsi zərurəti yarandıqda, bu prosesləri necə səmərəli təşkil etmək olar? Asanlıqla qeyd oluna, dəyişdirilə və silə bilməsi üçün məlumatları necə və harada saxlamalıyıq? Gələcəkdə müəssisənin ehtiyacları böyüdükdə böyük bir əlavə xərc çəkməyiniz və ya yenisini lehinə cari həllini tərk etməyiniz üçün miqyaslılığı unutma. Böyük miqdarda məlumat yığarkən, müəssisənin ehtiyaclarını nəzərə alaraq həll memarlığı barədə düşünməlisiniz. Hər hansı bir əlamət, qayda ilə birləşdirilən və müəyyən bir quruluşa sahib olan məlumatlar - bu verilənlər bazası (DB). Hər hansı bir məlumatın (on, yüzlərlə meqabayt və ya daha çox) təşkil edilməsi, dəyişdirilməsi və istifadə edilməsi lazım olduqda verilənlər bazasına ehtiyac yaranır. Bazanın mahiyyətini və xüsusiyyətlərini daha yaxşı başa düşmək üçün onların məqsədlərinə diqqət yetirmək istərdim. Bazanın əsas funksiyaları yeni məlumatları tez bir zamanda saxlamaq, mövcud qeydləri tez bir zamanda tapmaq, dəyişdirmək və saxlamaq və ya silmək qabiliyyətidir. Bununla yanaşı, çox vaxt əhəmiyyətli miqdarda məlumatların seçilməsinə, sonrakı tədqiqat və təhlil üçün dəyişdirilməsinə ehtiyac var. Klassik verilənlər bazaları nisbətən az miqdarda məlumatlarla eyni vaxtda əməliyyat üçün nəzərdə tutulduğundan, bu işi başa çatdırmaq üçün fərqli bir memarlıq və məlumat təşkilatı tələb olunur. Bunun üçün məlumat anbarları (CD) var. CD konsepsiyasının müəllifi Ralph Kimball CD-ni insanların məlumatlarına daxil ola biləcəyi bir yer olaraq xarakterizə etdi. HD-nin daha ətraflı tərifini aşağıdakı kimi tərtib edilə bilər. HD mövzuya istiqamətlidir, zamana bağlıdır, istifadəçilərə məlumat vermək, statistik və iş təhlili, hesabatlar və təşkilatda strateji və taktiki qərarlar qəbul etmək üçün tənzimlənməyən, inteqrasiya edilmiş, digər sistemlərdən toplanmış məlumatlar. Fənn yönümlü termini, məlumatların kateqoriyalara qruplaşdırıldığını və istifadə etdikləri

tətbiqlərlə deyil, təsvir etdikləri sahələrə görə saxlanıldığını bildirir. İnteqrasiya anlayışı məlumatların birləşdirildiyi və müəssisənin yeganə funksiyası deyil, bütövlükdə müəssisənin bütün tələblərini ödəməsi deməkdir. məlumatların istifadə etdikləri tətbiqlərlə deyil, təsvir etdikləri sahələrə görə qruplaşdırıldığını və saxlanıldığını. İnteqrasiya anlayışı məlumatların birləşdirildiyi və müəssisənin yeganə funksiyası deyil, bütövlükdə müəssisənin bütün tələblərini ödəməsi deməkdir. məlumatların istifadə etdikləri tətbiqlərlə deyil, təsvir etdikləri sahələrə görə qruplaşdırıldığını və saxlanıldığını. İnteqrasiya anlayışı məlumatların birləşdirildiyi və müəssisənin yeganə funksiyası deyil, bütövlükdə müəssisənin bütün tələblərini ödəməsi deməkdir. Verilənlər bazasının və CD-nin xüsusiyyətlərini, əsas xüsusiyyətlərini, həmçinin məqsəd və fərqlərini nəzərdən keçirin. DB və HD- nin müqayisəli təhlili Müasir verilənlər bazası, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, az miqdarda məlumatları tez bir zamanda emal etməlidir və əsas amil emal sürətidir. Belə əməliyyat sənaye məlumat bazaları nisbətən kiçik ölçülü qeydlər axınıni emal edir. Bu cür sistemlər əməliyyatçı və ya OLTP sistemləri (Online Transaction Processing) adlanır - kiçik həcmli əməliyyatlar böyük bir axın içində olduqda real vaxt əməliyyat emal sistemləri. Belə qeydlərin mənbəyi və ya sistemə bir sorğunun təşəbbüskarı, məsələn, ön qurğular sistem operatorları və ya terminal cihazları vasitəsilə əməliyyatlar aparan müştərilər ola bilər. Xam məlumatlar inteqrasiya olunmayan, əməliyyat və köhnə sistemlərdən toplanır, səhvlərdən təmizlənir, yığılır və saxlama üçün yüklənir, məsələn, modellər qurmaq (riskli, qol), hesabat hazırlamaq və ya məlumatları digər sistemlərə ötürmək. Məlumatlar iş istifadəçiləri üçün başa düşülən bir formatda təqdim olunur. Belə sistemlər OLAP (Onlayn analitik emal) tiplidir. OLAP mürəkkəb çoxölçülü məlumatların analizi texnologiyasıdır, məqsədi istifadəçilərə məlumatları açıq və asan əldə etməkdir. CD üçün çox miqdarda məlumat çıxartmaq üçün yüksək sürət təmin edilməlidir. Hər bir təşkilat, şöbə və ya analitik üçün fərdi olan mürəkkəb, ixtiyari olmayan, standartlaşdırılmamış sorğuları yerinə yetirərkən çox böyük həcmdə hazır dilimləri və ya məlumat seriallarını tez bir zamanda əldə edə biləcək bir şəkildə optimallaşdırılmış bir mühit olmalıdır. Bunun üçün əsas prinsipi - normallaşmanı, yəni cədvəlləri ən kiçik elementlərə bölməkdən imtina etmək lazımdır ki, hər bir dəyər CD-

də yalnız bir dəfə meydana çıxsın. Beləliklə, CD ləğv olunur və eyni dəyəri həm ətraflı formada, həm də məcmu formada tapmaq mümkündür. Normallaşdırılmış məlumat bazasından fərqli olaraq, standartlaşdırılmış sorgulardan istifadə edərək məlumatların yalnız kiçik hissələrini tez bir zamanda seçmək prinsipial vacibdir. HD-də daxili məlumatların ardıcılığı üçün dəstək tələb olunur. Bu tələb əvvəlki paraqraflardan irəli gəlir, çünki çox sayda məlumat mənbəyi və ləğv edilmiş bir quruluş CD-dəki ardıcılığı təhdid edə bilər və buna yol verilməməlidir. Məlumatların ardıcılığını təmin edən xüsusi mexanizmlər mövcuddur. Məlumat bazasında onların istifadəsi tələb olunmur, çünki məlumatların ardıcılığı normallaşma ilə təmin olunur. Əməliyyat məlumat bazalarında məlumatlar nisbətən qısa müddət ərzində, məsələn, 1 ay müddətində işlənir və tarixi dəstək verilmir. Qalan məlumatlar, bir qayda olaraq, arxivləşdirilir, başqa bir serverə ötürülür və sonradan hesablamalar üçün istifadə edilmir. Vaxt arayışı HD-də dəstəklənir. Məlumat heç vaxt silinmir, lakin 5-7 il və ya daha çox müddətə saxlanılır. Bu nümunələr və proqnozlar yaratmaq üçün lazımdır. Daha əvvəl qeyd edildiyi kimi, verilənlər bazasında məlumatlar dəyişir, lakin məlumat bazasında deyil. Obyekt / göstərici dəyişsə, əlavə bir giriş görünür. Vaxtın hər nöqtəsi üçün obyekt / göstərici qeydinin faktiki bir versiyası mövcuddur. Məlumat dəyişdirilmir, çünki bu, onun bütövlüyünün pozulmasına səbəb ola bilər. Bu tələbə də deyilir - sarsılmaz məlumat bütövlüyü, tamlıq və etibarlılıq. Müqayisəli təhlili yekunlaşdıraraq MB ilə HD arasındakı fərqləri nəzərdən keçiririk. Fərqlər aşağıda Cədvəl 1-də ümumiləşdirilmişdir. Ətraflı məlumat. MB, ilk növbədə, bir qeydin tez çıxarılması, işlənməsi və sonrakı hesablama üçün göndərilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Buna görə də məlumatlar təfərrüatlıdır. HD strateji qərar qəbul etmək, proqnozlaşdırmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bunun üçün yığılmış, məcmu məlumat tələb olunur. Buna görə müxtəlif verilənlər bazalarından toplama nəticələri hazır vəziyyətə gətirilir. Yeniləyin. MB, cari zamanda vəziyyəti əks etdirir və istənilən vaxt dəyişə bilər. HD-də məlumatların yüklənməsi və yenilənməsi üçün aralıqlar tənzimlənir. Məsələn, gündəlik və ya gündə bir neçə dəfə. Vaxtdan asılıdır. Bazada zamandan asılılıq yoxdur. Məlumatlar cari zamanda aktualdır. HD tarixi dəstək verir. Məsələn, zamandan asılı olaraq bir model qurma ehtimalı üçün. Yalnız müəyyən bir tarix üçün deyil, həm də bir

müddət üçün. Tənzimləmə. Bu əmlak əvvəlki birinin nəticəsidir. Verilənlər bazasında giriş dəyişdirildi, lakin əvvəlki dəyər saxlanılmadı. Yazı CD-də dəyişdirilə bilməz, ancaq yazının yeni bir versiyası mövcud dəyərlərlə birlikdə yaradılmışdır. Emal olunur. Verilənlər bazasında, əvvəllər qeyd olunduğu kimi, hər sorğuya görə bir qeyd işlənir. CD-də iş bir çox qeydlə aparılır. Mürəkkəb sorğular modellər yaratmaq və nümunələr tapmaq üçün tərtib edilir. İstiqamət Verilənlər bazası tətbiqə, müəyyən bir sahəyə yönəldilmişdir. HD-nin arxitekturası təhlil və qərar qəbul etməyə yönəldilmişdir və hər hansı bir sahəyə istinad edilmədən hər şey bu cəhətlərə tabedir. İxtisar. Verilənlər bazası qurmağın əsas prinsipi normallaşdırma və boşluq deyil. Hər hansı bir məlumat göstəricisi bir nüsxədə saxlanılmalıdır. Heç bir təkrarlama, ziddiyyət olmamalıdır. Məlumat HD-də artıqdır. Yəni eyni göstəricilər / obyektlər bir neçə dəfə və fərqli formada saxlanıla bilər. Fərqli nümayəndəliklərdə, təfərrüat dərəcəsi, toplama və s. Bu vəziyyətdə, yığılma və təhlil sürətinə görə ehtiyatsızlıq mülkiyyəti qurban verildi. Dünyanın ən böyük DBMS və HD proqram təminatı istehsalçıları Bu gün DBMS və HD sahəsindəki həllər lider mövqe tutan və dünyada istifadə olunan bir neçə tanınmış şirkət ilə fərqlənə bilər. Bunlardan ən böyüyü bunlardır: Oracle Microsoft İbm Teradata Gəlin bunların hər biri üzərində düşünək və bu gün təklif olunan həllərin müsbət və mənfi cəhətlərini qısa şəkildə nəzərdən keçirək. Oracle dünya bazarının təxminən 30% -nə sahib olan DBMS sahəsində lider mövqeyə malikdir. Rusiya bazarında şirkət bazarın 60% -dən çoxuna sahibdir. Oracle-ın bütün memarlıq seçimlərinə dəstəyi, o cümlədən klasterlər, simmetrik multiprocessor sistemləri və 80-dən çox əməliyyat sistemi mühiti, o cümlədən IBM əsas çərçivələri, DEC VAX, UNIX, Windows və digər platformalar ən vacib xüsusiyyətlərdəndir. Onların əhəmiyyəti müxtəlif modellərin çox sayda kompüterinin olduğu genişmiqyaslı təşkilatlar üçün açıqdır. Oracle giriş səviyyəsindən tutmuş genişlənə bilən və etibarlı olan yüksək səviyyəli sistemlərə qədər həllər təklif edir, bu da işgüzar tətbiqlər üçün vacibdir. Oracle-ın üstünlükləri arasında köhnə həllər ilə uyğunluq (Oracle müştərilərinin dördüdə biri 10 ildən çox müddətdə Oracle Database ilə işləyir) və məhsul məmnunluğunun yüksək səviyyəsidir. Oracle-ın çatışmazlıqları lisenziyanın yüksək qiyməti və mürəkkəbliyi, həmçinin yeniləmələrin buraxılması ilə bağlı problemləri

əhatə edir. CD-ləri inkişaf etdirərkən, Oracle, sertifikatlaşdırılmış bir konfigurasiyadan istifadə edərək CD-ləri yükləməyə hazır olan bir qurğuya qədər geniş çeşiddə məhsullar təklif edir. Exadata mülkiyyət həlləri də təklif olunur: Sərt disklər və qarışıq iş yerləri üçün Oracle Exadata X2–2, bulud həlləri üçün Oracle Exadata X2–8 və saxlama qabiliyyətini artırmaq üçün Oracle Exadata Storage Expansion Rack X2–2. Oracle, dünyada 300. 000-dən çox müştərinin olduğunu bildirdi. Oracle-ın çatışmazlıqları lisenziyanın yüksək qiyməti və mürəkkəbliyi, həmçinin yeniləmələrin buraxılması ilə bağlı problemləri əhatə edir. CD-ləri inkişaf etdirərkən, Oracle, sertifikatlaşdırılmış bir konfigurasiyadan istifadə edərək CD-ləri yükləməyə hazır olan bir qurğuya qədər geniş çeşiddə məhsullar təklif edir. Oracle, dünyada 300. 000-dən çox müştərinin olduğunu bildirdi. Microsoft SQL Server DBMS və Azure SQL DATABASE bulud xidməti kimi həllər ilə verilənlər bazası bazarında güclü mövqeyə malikdir. Şirkət, müştəri ehtiyaclarını ödəmək, pul üçün dəyər, xidmət, dəstək və ümumi təcrübə üçün ən yüksək tərif aldı. Microsoft, həmçinin SQL Server və Oracle verilənlər bazalarını Azure SQL Verilənlər bazasına köçürmək üçün SQL Server və Database Miqrasiya Xidməti vasitələrinin pulsuz Developer Editionunu işə salmaqla rəqabət qabiliyyətini artırdı. SQL Server kiçik və orta ölçülü verilənlər bazaları ilə, eləcə də böyük müəssisə miqyaslı verilənlər bazaları ilə işləmək üçün istifadə olunur. Ancaq güclü tərəflərə baxmayaraq, bir çox korporativ müştərilər hələ də bu DBMS-i missiya kritik tətbiqləri üçün uyğun hesab etmirlər. İstifadənin təcrübəsinə görə, diqqət yetirməyə dəyər istifadəçilərin sayı 2000-dən çox olduqda daha yüksək səviyyəli DBMS-lərə, məsələn, Oracle-dan keçməlisiniz. CD bazarında, Microsoft, kütləvi şəkildə paralel bir arxitektura DBMS tələb etməyən CD müştərilərini təmin etmək üçün SQL Server 2008 DBMS İş Məlumat Anbarı və Sürətli İzləmə Məlumat Anbarı həllərini təklif edir. Microsoft öz kütləvi paralel memarlıq HD cihazı SQL Server 2008 R2 Paralel Məlumat Anbarı (Microsoft) 2010-cu ilin noyabr ayında buraxdı. IBM Corporation həm müstəqil DBMS həllər, həm də CD cihazları təklif edir. IBM Smart Analytics System (ISAS) ailəsi hazırda bazardadır InfoSphere Warehouse üçün IBM proqramı Unix, Linux, Windows və z / OS üçün mövcuddur. IBM-in dünyada minlərlə verilənlər bazası müştərisi var. Çözümlərin zəngin funksionallığını, o cümlədən

şirkətin məhsullarına məxsus bulud və hibrid imkanları, həmçinin populyar açıq mənbəli həllərin (Hadoop, Kafka, Parquet, Spark və s.) Aktiv istifadəsini və / -də funksiyaların ehtiyat nüsxəsini və ehtiyat hissələrini qeyd etməyə dəyər. Swift və AWS S3-dən. Bununla birlikdə, IBM-in əməliyyat bazası sistemlərindəki gəlir və bazar payı bir neçə ildir azalmaqdadır. DB2 verilənlər bazası sistemi əməliyyatların sürətlənməsi və məlumatların yüklənməsi baxımından əksər rəqiblərinə itirir. Teradata HD bazarında 30 ildən çoxdur ki, hazırlanmış avadanlıq və xüsusi verilənlər bazası analitik proqramı ilə birlikdə fəaliyyət göstərir. Teradata, dünyada 1 mindən çox müştəri təşkilatına sahibdir. Teradata məhsullarına məlumatların yaradılması həlləri, departament məlumatların yaradılması və müəssisə həlləri, həmçinin bulud və böyük məlumat məhsulları daxildir. Aster Data, Teradata məhsul xəttinə yeni xüsusiyyətlər əlavə etdi (MapReduce, qurulmamış məlumatlar və qrafik analiz kimi). Nəticə Bu gün verilənlər bazası və sabit disklər yalnız xidmət məlumatlarının etibarlı saxlanması və işlənməsi üçün sistemlər deyil. Bu sinif IP müştəri əməliyyatlarının aparılmasından tutmuş ən böyük müəssisələr səviyyəsində planlaşdırma, proqnozlaşdırma və taktiki və strateji qərarlar qəbul edilməsinə qədər bütün vəzifələr və xidmətlər təqdim etməyə kömək edir. Şirkətlər bu komponentin təkcə səmərəliliyi artırmaq və qazanc əldə etmək üçün deyil, bazarda rəqabət qabiliyyətini artırmaq üçün vacibliyini dərk edərək IT infrastrukturunun inkişafına böyük pul xərcləməyə hazırdırlar. Buna görə, IP seçərkən yalnız şirkətin məqsədlərini başa düşmək, gələcəkdə mümkün dəyişiklikləri proqnozlaşdırmaqla yanaşı, daim dəyişən IT texnologiyalarında, təklif olunan həllər, onların məqsədi və IP inkişaf şirkətlərinin müştəriləri ilə işləmək və qarşılıqlı əlaqə siyasətində yaxşı gediş-gəliş etmək çox vacibdir [23].

3.2 Sənayedə dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığı layihələrinin informasiya bazasının səmərəliliyinin yüksəldilməsi istiqamətləri

Müasir şəraitdə, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində genişmiqyaslı modernləşdirmə layihələrini həyata keçirmək üçün innovativ potensialın stimullaşdırılması və reallaşdırılması mexanizmi olaraq PPP rolu artır.

Elmi, texnoloji və innovativ sahələrdə dövlət-özəl tərəfdaşlığı geniş sənaye sahələrində və elmi tədqiqat işlərində ictimai əhəmiyyətli layihə və proqramları həyata keçirmək məqsədilə dövlət və biznes arasında müəyyən və ya qeyri-müəyyən müddətə bərabər müqavilə münasibətləri qanuni şəkildə həyata keçirilir.

İnnovasiya sahəsində dövlət-özəl tərəfdaşlıq hüquqi münasibətlərin, dövlət və özəl biznesin ölkədə innovativ iqtisadiyyatın qurulmasına yönəlmiş hərəkətlərinin məcmusu kimi müəyyən edilə bilər. Buna görə də dövlət-özəl tərəfdaşlıq çərçivəsində dövlətin missiyası oyun qaydaları və bütün iştirakçılar üçün rahat şərait yaratmaq, müvafiq kadr hazırlamaq, inkişaf etmiş texnologiyalar və lazımi məlumat bazasını kommersiya müəssisələrinə təqdim etmək; elmin vəzifəsi yeni fikirlər və onların inkişafı təklif etməkdir; biznesin rolu elmi ideyaların materializasiyasıdır.

İnnovasiya sahəsindəki PPP layihələrinə investisiya qoyuluşu vasitələri və şərtləri:

- Layihənin kifayət qədər maliyyə vəsaiti təmin etməsi;
- Layihənin həyata keçirilməsi üçün zəruri innovativ infrastrukturun, o cümlədən PPP layihəsini təşkil edən ixtisaslaşmış şirkətin yaradılması;
- tanınmış beynəlxalq metodlar və maliyyələşmə şərtləri nəzərə alınmaqla texniki-iqtisadi əsaslandırma və iş planının mövcudluğu;
- uzunmüddətli dövlət maliyyə zamanətlərinin olması;
- layihəyə və maliyyə konsepsiyasına görə layihənin son hazırlığı;
- layihənin həyata keçirilməsi üçün bütün qanuni şərtlərin, o cümlədən müqavilələr, lisenziyalar və s. mövcudluğu;
- regional hakimiyyətin layihə dəstəyi;
- Layihə risklərinin bütün layihə iştirakçıları arasında ədalətli paylanması.

Dövlət-özəl tərəfdaşlığın məzmunu və səmərəliliyi də dövlət siyasətinin xarakterindən asılıdır. Hökumət siyasəti PPP-lərin həyata keçirilməsinin vektorunu və intensivliyini təyin edir. Aşağıda dövlət siyasətinin dövlət və özəl müəssisələrin rəhbərliyi arasında hüquqi, iqtisadi, texnoloji və digər qarşılıqlı fəaliyyət növlərinə çevrilməsi prosesi göstərilir. Dövlətlə biznes arasında qarşılıqlı əlaqə formaları son dərəcə müxtəlifdir, müvafiq olaraq, AXCP-nin təşkilati və iqtisadi mexanizmi vasitəsilə maraqların birləşdirilməsinin bir çox yolu var. Dövlət və özəl kapital

arasındakı tərəfdaşlıq, makroiqtisadi tənzimləmə, korporativ idarəetmə, antitrust qanunları, əmək bazarı və maliyyə-kredit sistemi kimi sahələrdə müvafiq siyasət tələb edən yeniləmə şərtlərinin yaxşılaşdırılmasına kömək etməlidir [20].

Maliyyə sektorunda sosial cəhətdən vacib problemlərin həllində özəl sektorun cəlb edilməsinin vacib üsulları bunlardır: innovasiya üçün vergi güzəştlərinin balanslaşdırılmış tədbirlərinin hazırlanması və qəbul edilməsi; tədqiqat və inkişaf işlərinin dövlət tərəfindən ortaq maliyyələşdirmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi; yüksək texnoloji məhsulların ixracı üçün kredit mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi; düşünülmüş investisiya bəyannamələri və aydın şəkildə tərtib olunmuş vəzifələri olan yeni bir şəbəkənin yaradılması və ya mövcud fondlar şəbəkəsindən istifadə; xarici aktivlərin alınması.

Son onilliklər ərzində Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafındakı xammal istiqaməti texnoloji deqradasiyaya, innovativ tələbdə əks olunan yüksək texnoloji tam dövriyyəli istehsalın əhəmiyyətli dərəcədə azalmasına səbəb oldu. Bildiyiniz kimi, hazırkı mərhələdə inkişaf etmiş ölkələrdə ÜDM artımının 80% -ə qədər innovasiya sektoru (Rusiyada təxminən 10% -ə qədər) hesabına əldə edilir.

Xarici təcrübə göstərir ki, elmi və texnoloji innovasiya sahəsində PPP olmadan normal inkişaf və fəaliyyət göstərir.

Müasir milli innovasiya sistemi qeyri-mümkündür. Ən ağıllısı, iş, dövlət araşdırma təşkilatları və dövlət orqanları arasında qarşılıqlı qarşılıqlı əlaqə əsasında qurulmuş müəyyən bir proqram çərçivəsində tərəfdaşların münasibətlərinin dizaynıdır. Bir tərəfdaş layihəsinin idarə olunmasının təşkilati formaları onun diqqəti ilə müəyyənləşdirilir (mərkəzləşdirilməmiş şəbəkə idarəetməsi, xüsusi olaraq yaradılmış konsorsiumlar və tədqiqat mərkəzləri). İƏİT ölkələrində ən çox yayılmış təcrübə, hökumətlərin çərçivə proqramları yaratmasıdır. Bəzi PPP proqramları, hər bir mənbənin bölüşdürülməsi və paylanması daxildir. Digərlərində, layihənin birbaşa icraçıları arasında əmək bölgüsü ilə ortaq investisiya qarışığı tələb olunur. Hər bir tərəfdaşın rolu və iştirak dərəcəsi PPP-lərin icrası zamanı dəyişə bilər [16].

Bu gün Azərbaycanda xarici ölkələrin elmi və innovativ sahəsindəki PPP-nin bütün müxtəlif formaları tam inkişaf etməmişdir. Hər şey yalnız milli əhəmiyyətli

innovativ layihələrlə məhdudlaşır. Beləliklə, əməkdaşlıq sazişləri, birgə fəaliyyət haqqında müqavilələr və elmi tədqiqatlar və innovativ əməkdaşlıq haqqında sazişlər forma şəklində ayrıla bilər.

Son illərdə Rusiya əsas strateji sənədləri (Rusiya Federasiyasında Elm və İnnovasiyanın İnkişafı Strategiyası) və yaxın on ildə Rusiyanın innovativ inkişafına töhfə verəcək hüquqi aktları qəbul etdi.

Azərbaycan Respublikasında 2020-ci ilə qədər olan dövrdə İnnovasiya İnkişaf Strategiyasının icrası çərçivəsində universitetlərdə tədqiqatların inkişaf etdirilməsinə, iqtisadiyyatın real sektorunda universitetlər və şirkətlər arasında əməkdaşlığın dərinləşdirilməsinə yönəlmiş ali təhsil sektorunda yenidən qurulma həyata keçirildi. Dövlətin iştirakı ilə 60 ən böyük şirkətin innovativ inkişaf proqramları təsdiq edildi, 35 texnoloji platforma yaradıldı, Sənaye inkişafı və rəqabət qabiliyyətinin artırılması dövlət proqramı və inkişaf qurumlarının fəaliyyəti çərçivəsində innovativ biznes layihələrinin borclu maliyyələşdirilməsinə dəstək və dəstək sistemi formalaşdırıldı. İnnovativ inkişaf ərazilərini dəstəkləmək istiqamətində Federasiyanın 20 təsisatında yerləşən 25 pilot innovativ ərazi klasteri yaradıldı [1].

Hal-hazırda 90 CIC fəaliyyət göstərir, əvvəlcə 15 mərkəz, 2003-cü ildə 63, 2010-cu ildə 43 mərkəz quruldu. Orta hesabla mərkəz 15 təşkilatı birləşdirir, bunların 40% -i universitetlər, 32% -i firmalar, 24% -i dövlət laboratoriyaları. Mərkəzin orta illik büdcəsi qeyri-maddi fondların töhfəsini nəzərə alaraq 1,3 milyon avro - 4 milyon avrodur.

İnvestisiya fondları və vençur kapital fondları PPP layihələrində büdcə maliyyələşməsinə cəlb etməyə imkan verən PPP maliyyə alətləridir. İnvestisiya fondundan dövlət dəstəyi üç formada həyata keçirilir: layihələrin birbaşa birgə maliyyələşdirilməsi; müəyyən bir layihədə iştirak edəcək şirkətin nizamnamə kapitalında iştirak; dövlət zamanətləri sistemi.

Müəssisə kapitalı fondu qiymətli kağızlara və ya çox yüksək qazanc gözlədikdə risk dərəcəsi yüksək və ya nisbətən yüksək olan müəssisələrə qoyulması üçün nəzərdə tutulmuşdur. 2000-ci ilin mart ayında Rusiya Federasiyası Hökumətinin müvafiq əmri ilə dövlət iştirakı ilə qeyri-kommersiya təşkilatı olan Venture İnnovasiya Fondu (VIF)

təsis edildi. Bu pul kommersiya fondu adlandırılmağa başlandı, çünki onun pulu kommersiya əsasında işləyən və əsas etibarən büdcədənənar fondlardan formalaşan vençur kapital fondlarına ilkin investisiya kimi qoyuldu.

VİF-in iki əsas vəzifəsi var:

- Dövlətin iştirakı ilə regional və sənaye müəssisə kapitalı fondlarının yaradılması, texnoloji innovasiya biznesinə investisiya qoymaq;
- federal səviyyədə kritik texnologiyalar siyahısına aid məhsul və texnologiyalar yaradan Rusiya innovativ müəssisələri tərəfindən həyata keçirilən innovativ layihələrin həyata keçirilməsinin ilkin mərhələsinin dəstəklənməsi. Samara, Moskva, Saratov, Novqorod, Tomsk və Rusiyanın digər bölgələrində, Tatarıstan Respublikasında, Moskva, Perm və Krasnoyarsk diyarında Rusiya kapitalı ilə regional müəssisə fondları yaradılmağa başladı. Bu fondların ümumi kapitallaşması federal büdcədən 25%, regional büdcələrdən 25% və özəl fondlardan 50% daxil olmaqla 2. 24 milyard rubl təşkil etmişdir.

Xüsusi iqtisadi zonalar əsas məqsəd iqtisadi artımın yeni nöqtələrinin yaradılması olan PPP vasitələridir. Dövlət, investorların müəyyən bir ərazidə idarə edilməsi üçün ən cəlbedici iqtisadi şərait yaratmağa çalışır: infrastruktur obyektlərinin yaradılması büdcədən maliyyələşdirilir, investorlara güzəştli gömrük və vergi rejimləri verilir. Bunun üçün 22 iyun 2005-ci ildə Rusiya Federasiyasındakı xüsusi iqtisadi zonalar haqqında 116-F3 Federal Qanunu qəbul edildi [12].

Qanun iki növ MİZ-in yaradılmasını nəzərdə tutur: sənaye-innovativ və texniki-innovativ. Sənaye-innovativ SEZ-lərin fəaliyyətində məqsəd istehsal sənayesinin, yüksək texnoloji sahələrin inkişafı, yeni məhsulların istehsalı və nəqliyyat infrastrukturunun inkişafıdır.

Texniki-innovativ səhiyyə müəssisələrinin fəaliyyətində məqsəd elmi ərazidə elmi və texniki məhsulların yaradılması və satışını həyata keçirmək, onu sənaye istifadəsinə gətirmək, o cümlədən pilot partiyaların istehsalı, sınaqdan keçirilməsi və tətbiqi, həmçinin proqram məhsullarının, məlumatların toplanması, emalı və ötürülməsi sistemlərinin yaradılmasıdır.

Texnologiya yenilikçi SEZ (TV SEZ) yaratmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Texniki və tətbiq SEZləri (TV SEZs) öz ərazilərində elmi-texniki parklar yaratmaq, texnologiya ötürülməsini, avadanlıq və telekommunikasiya sistemlərinin bölüşdürülməsini təmin edən elmi və texnoloji qruplar şəbəkəsini, elmi, təhsil birləşməsinə əsaslanan digər regional elmi və texniki sistemlərin yaradılması üçün nəzərdə tutulmuşdur. , elm və texnologiyanın prioritet sahələrində istehsal və infrastruktur mənbələri. Bu gün yeddi sakin texnoloji-innovativ tipli dörd zonada qeydiyyatla alınmışdır: ikisi Sankt-Peterburqdakı SEZ-də (profil dəqiq cihazdır), Moskvada iki (Zelenograd - mikro, nano və informasiya texnologiyaları), ikisi Dubnada (nüvə və fiziki elmlər və informasiya texnologiyaları) və biri Tomskdə (İT texnologiyaları, nano- və biotexnologiyalar). Rusiya İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin proqnozlarına görə, bir SEZ 14 minədən çox yeni iş yeri və büdcəyə illik 1 milyard rubla qədər əlavə vergi gəlirləri verməlidir [9].

Rusiya Federasiyasındakı Xüsusi İqtisadi Zonalar haqqında 22 iyul 2005-ci il tarixli 116-FZ Federal Qanununun tətbiq olunduğu 10 il ərzində dörd növdə 33 SEZ yaradılmışdır - 6 texniki-innovasiya, 9 sənaye-istehsalat, 15 turizm-istirahət və 3 liman. 1 yanvar 2016-cı il tarixinə bütün növ SEZ-lərdə 435 rezident (dünyanın 29 ölkəsindən 70-ə yaxın xarici kapitalı olan rezident) qeydiyyatla alınmışdır, o cümlədən 2015-ci ildə ümumi dəyəri 102 milyard rubl olan 114 yeni investor cəlb edilmişdir. SEZ rezidentləri tərəfindən qoyulmuş kapital qoyuluşları da daxil olmaqla investisiya qoyuluşlarının həcmi 177,6 milyard rubl, SEZ rezidentləri tərəfindən 2015-ci ildə edilən malların (xidmətlərin) həcmi 35 milyard rubldan çox olmuşdur, 3 mindən çox iş yeri açılmış, vergilər və s. sakinlər tərəfindən ödənilən 5 milyard rubl buraxdı.

Elm şəhərləri güzəştli iqtisadi və hüquqi rejimə malik elmi, texniki və innovativ inkişafın müxtəlif sahələridir və eyni zamanda PPP formalarından birinə verilir.

Naukograd, yüksək elmi və texniki potensiala malik və müəyyən meyarlara cavab verən bir şəhər mahalı, bir şəhər meydana gətirən elmi və sənaye kompleksi statusuna sahib bir bələdiyyədir. Elm şəhərinin statusu, etibarlılıq müddəti (5 il) və Rusiya Federasiyasının dövlət prioritetlərinə uyğun elmi, elmi, texniki və innovativ fəaliyyətin prioritet sahələri Rusiya Federasiyası Hökuməti tərəfindən 2004-cü ildən təsdiqlənməyə başlandı. Rusiyadakı elmi şəhərlərə: Obninsk, Moskva vilayəti, Kaluga

Region, Reutovo və Fryazino, Miçurinsk, Tambov bölgəsi, r. p. Koltsovo, Novosibirsk vilayəti, Peterhof şəhəri, Jukovski şəhəri, Puşçino şəhəri, Troitsk şəhəri, , Protvino şəhəri və s. Moskva vilayətinin elm şəhərləri həm fundamental, həm də tətbiqi elmlərdə çox geniş ixtisaslara malikdirlər.

Hal-hazırda, elm şəhərlərinin yalnız əlavə xərcləri, müəyyən edilmiş qaydada təsdiqlənmiş növbəti il üçün büdcə öhdəlikləri çərçivəsində birləşdirilmiş büdcə siyahısı əsasında subvensiya şəklində federal büdcədən maliyyələşdirilir.

Teknopark (2006-2010-cu illərdə Rusiya Federasiyasında yüksək texnologiyalar sahəsində texnoparkların yaradılması- proqramı 10 mart 2004-cü ildə qəbul edilmişdir) eyni zamanda elmi potensialından istifadə və kommersiya məqsədi ilə ali təhsil müəssisəsi bazasında yaradılan əməkdaşlıq strukturudur. texnoparkın ərazisində mövcud olan kiçik innovativ müəssisələrin yaradılması və inkişafı yolu ilə inkişaf etmiş texnologiyalar. Hüquqi, maliyyə, informasiya texnologiyaları, marketinq və digər xidmətlər göstərən təşkilatlar, habelə fəaliyyətləri vençur layihələrini həyata keçirməyə yönəlmiş biznes inkubatorları öz fəaliyyətlərini yüksək texnologiyalar sahəsində texnoparklarda həyata keçirə bilirlər [40].

Texnoparkların yaradılması federal, regional və yerli büdcələrdən özəl investorların iştirakı ilə maliyyələşdirilir. Moskva, Novosibirsk, Nijni Novqorod, Kaluga, Tümen bölgələri, Tatarıstan Respublikası və Sankt-Peterburq ərazilərində yüksək texnologiyalar sahəsində texnoparklar yaradılır. İcra orqanları Rusiya Federasiyasının təsis qurumlarının və yerli özünüidarəetmə orqanlarının səlahiyyətləri, səlahiyyətləri çərçivəsində torpaq və sosial məsələlərin həllini təmin edir.

Bu gün ölkəmizdə 16 sənaye texnoparkı fəaliyyət göstərir, burada sənayenin yüksək texnoloji sektorlarında 930 şirkət fəaliyyət göstərir. 2020-ci ilə qədər ən azı 49 sənaye parkı və 22 sənaye texnoparkı yaradılmalıdır. Bunun sayəsində təxminən 70 min yeni iş yeri açılacaq, illik ümumi sənaye məhsulu 312 milyard rubla artacaq və bütün səviyyələrdə büdcələr ildə əlavə 40 milyard rubl vergi gəlirləri əldə edəcəklər. İnnovativ inkişafın maliyyələşdirilməsinin əsas mənbəyi, əksər tədqiqat institutlarının daxil olduğu RAS, RAAS və bəzi digər akademiyaların maliyyələşdirdiyi federal büdcədir. Büdcənin maliyyələşdirilməsi həm də inkişaf qurumları tərəfindən təmin

edilir (İnvestisiya Fondu, Rusiya Müəssisə Şirkəti, dövlət korporasiyaları, o cümlədən İnkişaf Bankı, Vneşekonombank və s.) [8].

İnnovasiya fəaliyyətlərinin birbaşa maliyyələşdirilməsi şəklində investisiya mənbələri də dövlət satınalmaları yolu ilə gəlir. İnnovativ məhsullar uzun bir inkişafın nəticəsidir və istifadəsindən kifayət qədər uzun müddətdir. Əgər dövlət satınalmaları həyata keçirərkən əsas meyar xərclərin minimuma endirilməsinə çevrilirsə (və birinci mərhələdə innovativ məhsullar adətən daha bahalıdır), o zaman xərcləri azaltmağa imkan verən köhnə mallar rəqabətə qalib gəlir. Rusiyada dövlət satınalma sistemini tənzimləyən federal qanun, innovativ məhsul istehsalını stimullaşdırmır.

İnnovativ texnoloji inkişafının büdcə maliyyələşdirmə mənbələrinə federal hədəf proqramları (FTP) daxildir. Elm, İnnovasiya və Qabaqcıl Texnologiya bölməsini maliyyələşdirmək üçün federal hədəf proqramının ümumi maliyyələşdirilməsinin 15%-ə qədəri ayrılır. Eyni zamanda, federal hədəf proqramlarının dövlət hissəsinin icrası səviyyəsi 40% -dən çox deyil.

İnnovasiya və investisiya sahəsində inkişaf institutlarının fəaliyyətinin effektivliyi hüquqi mexanizm tələb edir. PPP-nin hüquqi bazası sistemi tərəfdaşlığın zəruri proseslərini, PPP-də tərəfdaşlar arasında münasibətlərin qanuni dəstəyi, həm biznesin, həm də dövlətin hüquq və vəzifələrinin aydın şəkildə müəyyənləşdirilməsini nəzərdə tutan vahid federal qanunun mövcudluğunu nəzərdə tutur. Bu vaxt, tərəfdaşlıq münasibətlərində iştirak edən iqtisadiyyat sahələrində (xüsusi iqtisadi zonalara güzəştlər və digərləri haqqında ayrıca bir qanun var) hüquqi sahə və PPP-lərin idarə edilməsi, vahid effektiv qanunvericilik bazasının yaradılmasına səbəb olmur. Mövcud PPP-yə münasibət vahid institusional mühitin yaranmasına kömək etmir, əslində, xüsusən də innovasiya sahəsi ilə bağlı arzuolunmaz olan bölünməzliyə səbəb olur. Ölkədə yeniliklərin inkişafı koordinasiyanı asanlaşdıran vahid bir sistem tələb edir, şöbə mənsubiyyətini və vahid (bütövlükdə ölkə kimi) idarəetmə sistemini tələb edir.

Birgə tədqiqat və inkişaf mərkəzləri (kollektiv istifadə mərkəzləri - CCP) elmi, texnoloji və innovativ fəaliyyət sahəsində birgə tədqiqat və inkişaf aparılmasına yönəlmiş dövlət elmi təşkilatları ilə özəl biznes təşkilatları arasında ortaq əməkdaşlıq formasıdır.

CCP əsasında texnologiyaların praktik tətbiqi mərhələsinə gətirilməsi ilə əlaqədar tədqiqat və inkişaf etdirərək, tədqiqat və inkişaf işlərini maliyyələşdirən investorların iştirakı ilə müqavilələrdə (müqavilələrdə) nəzərdə tutulmuş miqdarda və şərtlərdə, sonradan onlara əqli mülkiyyət hüquqları və nəticələri verilərək elmi və texniki fəaliyyət

Yuxarıda göstərilənlər kontekstində, innovasiya sahəsindəki PPP, geniş tədqiqat sahələrində və elmi tədqiqat sahələrində sosial əhəmiyyətli layihə və proqramları həyata keçirmək üçün dövlət və biznes arasında uzunmüddətli institusional və təşkilati ittifaq kimi xarakterizə edilə bilər və belə bir ittifaqın səmərəliliyi maliyyə mənbələrini birbaşa birləşdirməklə o qədər təmin edilmir.

NƏTİCƏ

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının hazırladığı Dünya Əhali Proqnozu Hesabatına görə 2030-cu ildə əhalinin sayının 8,6 milyard olacağı gözlənilir. Hər il əhalinin 1. 1% artımı var, bununla yanaşı iqtisadi və sosial infrastruktur ehtiyaclarında da artım var. Dövlət özəl əməkdaşlıq modeli artan infrastruktur ehtiyaclarının maliyyələşdirilməsini təmin etmək üçün vacib vasitə hesab olunur.

Məlum olduğu kimi, ölkəmizin 2025 ci il hədəflərinə çatması üçün qarşıdakı 5 ildə planlaşdırılan bir çox infrastruktur layihələri həyata keçirilməlidir. Bu istiqamətdə planlaşdırılan layihələri yaratmaq, layihə idarəetmə metodlarını təkmilləşdirmək, ölkəmizə daha çox xarici sərmayə cəlb etmək və nəhayət dövlət özəl əməkdaşlıq layihələrinin davamlılığını təmin etmək üçün bir sıra layihələr həyata keçirmək lazımdır.

Əvvəla, hüquqi bazanın parçalanmış quruluşu əvəzinə, layihələrin daha yaxşı həyata keçirilməsi üçün yerli və xarici investorların dövlət hakimiyyəti ilə daha tez və asanlıqla məşğul olması üçün vahid hüquqi baza yaradılmalıdır. İkincisi, araşdırmamızdan göründüyü kimi, müxtəlif sahələrdə PPP layihələri həyata keçirilir. Bu vəziyyətdə, layihələrin idarə edilməsi, mərkəzi bir bölmə tərəfindən toplanmalı, izlənilməli və qiymətləndirilməlidir və layihə öhdəlikləri həmin bölmə tərəfindən təhlil edilməlidir. PPP layihələrində irəliləyiş əldə etmiş bir çox ölkədə koordinasiya mərkəzinin yaradılması vacibdir.

Nəhayət, PPP müqavilələrini hazırlayarkən diqqətli olmalı, texniki detallara diqqət yetirilməli və idarəetmə planı yaxşı aparılmalı, proses şəffaf şəkildə aparılmalı və ictimai sektor nümayəndəsinin hesabatlılığı ictimai maraqdan yayınmamağa diqqət yetirilməlidir. Bununla yanaşı, çox vaxt sahibkarların (və ya tərəfdaşlıq nümayəndələrinin) əlavə bilik əldə etmək cəhdləri məlumat problemi nin kəskinləşməsinə səbəb olur. Yeni məlumatlar (biliklər) üçün yer boşaltmaq əvəzinə əks effekt yaranır: qavranmaq çətin olan bilik axınları cari artan məlumat axınlarına üstün gəlir. İnformasiya problemini həll edə bilməməsi müəssisələrin inkişafına mane olur. Sahibkarların daxil olan məlumat axını azaltmaq ehtiyacı var, lakin bu problemi həll etmək üçün əlavə biliklər vasitəsilə məlumatların miqdarını artırmaq təklif olunur.

Təlimi müsbət bir proses kimi qəbul etmək lazımdır, bəs bu proses müəssisənin inkişafına və sahibkarın özünün həyat keyfiyyətinin yüksəlməsinə nə qədər töhfə verir. Bundan əlavə, müəssisənin bir çox aspektləri marketinq, mühasibat uçotu, vergi hüququ, maliyyə təhlili, fəaliyyətin hüquqi tənzimlənməsi, kadrların idarə olunması və s. Kimi bir sıra elm sahələrində dərin bilik tələb edir. Əksər hallarda kiçik müəssisələrin inkişafının səmərəliliyinin artmasına səbəb olurlar.

İnsanların çoxlu miqdarda məlumatı keyfiyyətli bir şəkildə qəbul və emal etmək imkanları məhdud olduğuna görə bir peşə sahibinin peşə səviyyəsini yüksəltmək üçün, təhsil prosesinin təsirli olması üçün informasiya məkanını boşaltması lazımdır. Buna yalnız müəssisənin fəaliyyətinə aid olan məlumat axınlarının işlənməsi (şifrələnməsi) yolu ilə nail olmaq olar.

Beləliklə, keyfiyyət dəyişiklikləri və qarşıya qoyulan vəzifələrə uyğun gələcək addımlar ilə əlaqəli olan məlumat problemi nin vaxtında diaqnozu Azərbaycan iqtisadiyyatının bir çox subyektlərinə fəaliyyətlərini genişləndirməyə və inkişaf etməkdə olan müəssisələrdə səmərəli idarəetmə sistemlərini qurmağa imkan verəcəkdir.

Nəticəsində Layihələrdə irəliləyişlər əldə ediləcək, bununla yanaşı, PPP modelinə edilən tənqidlər və dövlətə qoyulan risklər azalacaq.

PPP layihələrinə baxıldıqda bunu görmək olar; Cəmiyyət bu layihələri tək təqdim etmək istəsə, hər ikisi çox uzun çəkəcək və dövlət büdcəsinə əlavə bir yük qatacaqdır. Bununla birlikdə, özəl sektorla əməkdaşlıqda daha qısa müddətdə investisiyalar istifadəyə verilir və potensial maya dəyəri və gecikmə riskləri aradan qaldırılır və dövlət büdcəsi borc yükü altında deyil. Dövlət və özəl sektor arasındakı əməkdaşlıq səbəbindən risklər ortaq olaraq bölüşdürülür. Ancaq ictimaiyyət tərəfindən verilən zəmanətlərə diqqət yetirmək lazımdır. Hökumət zəmanət verərkən diqqətlə çalışmalı və sonra zəmanət verməlidir.

Aparılmış tədqiqat nəticəsində aşağıdakı müddəalar, tövsiyələr əsaslandırılmışdır:

1. Dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığının yüksəlişini şərtləndirən ilkin səbəblərə

aşağıda qeyd edilənlər aid edilməlidir: tələb olunan investisiyanın dövlət büdcəsi hesabına icra edilməsi imkanının olmaması, infrastrukturun əsas elementlərinin bütünlüklə yenilənməsi və ya müasirləşdirilməsi zərurəti, dövlət dəstəyi olmadan böyük layihələrin özəlbölmə vasitəsilə icrasının qeyri – mümkünlüyü.

2. Sənaye sahələrində PPP dövlətə aşağıdakı avantajları verir: obyektin istifadəyə verilməsi qısa zamanda başa gəlir; obyektin tikilməsi və istifadəsi layihənin bütün əsas səviyyələrində müasir texnologiyalar aktiv surətdə icra edilir; dövlət büdcəsinə aid olan dayanıqlı maliyyə təzyiqi, gözlə görünəcək dərəcədə azalır; risklərin bir qismi özəl tərəfdaşa ötürülür. Qoyulan vəsaitdən uzun müddət dayanıqlı və layiqli gəlir əldə edilir.

3. Az gəlirli və riski çox olan sahələrdə icrası nəzərdə tutulan PPP mexanizmlərinin sənaye sahəsində istifadə olunması, sosial yönümlü iqtisadi aktivliyə dəstək cəhətindən əlverişlidir.

4. Sənayedə dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığının inkişafını təmin etmək üçün: tərəfdaşlıq layihələrində tərəfdaşı tam şəffaf üsulla müsabiqə əsasında seçmək lazımdır, müvafiq qanun tətbiq edilməli, dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığı layihələri sferasında özəl tərəfdaşların aşkar edilməsi prosesində dövlətin göstərici dəyərlərini üstələyən özəl nümayəndəyə üstünlük verilməlidir.

5. PPP layihələrinin maliyyə dəstəyinə mənfi təsir edən amillərə birinci növbədə aşağıda qeyd edilənlər aid olunmalıdır: PPP layihələrinin maliyyə dəstəyinin təmin edilməsi məbləğinə məhdudiyyət qoyulması; kommersiya banklarının likvidliyinin müəyyən səviyyədə olmaması; PPP layihələri bazarının olmaması; idarəetmə qərarlarının alınmasında ləngimələr , investisiya fondunun vəsaitlərinin məhdudluğu və s.

6. PPP modellərinin səhiyyə, təhsil və infrastruktur kimi dövlətin ənənəvi olaraq həyata keçirdiyi xidmətlərin əhatə dairəsini genişləndirmək üçün önəmli bir vasitə olmalarına rəğmən, bu modellərin doğru bir nəticəyə çatması və göstərilən xidmətlərin dövlət üçün qəbul ediləbilən bir maliyyətdə həyata keçirilməsini təmin etmək üçün əlavə bir ixtisaslaşma lazımdır. Xüsusilə də texniki-iqtisadi əsaslandırma hazırlama və qiymətləndirmə, layihələrin idarəedilməsi (Project Management) və uzunmüddətli

müqavilələrin monitorinqi üçün bir ixtisas inkişaf etdirmək lazımdır.

7. Bir çox OECD (The Organisation For Economic Co-Operation And Development) ölkəsində Dövlət Özəl Əməkdaşlıq İdarəetmə Mərkəzi yaradılıb və ya oxşar bir infrastrukturun yaradılması üçün səy göstərilməkdədir. Ölkəmizdə oxşar idarəetmə mərkəzləri yaradıla bilər.

8. PPP layihələrinə digər dövlət layihələri kimi, ixtisaslı təhlil ilə çox yaxşı dəyərləndirmə etmək və icra mərhələsindən əvvəl planlaşdırma mərhələsinə lazımi əhəmiyyət vermək lazımdır.

9. Nəticə olaraq, PPP layihələrinin uğurlu olması üçün bütün dünyada qəbul edilən bəzi ilkin şərtlər:

- İxtisaslı və keyfiyyətli texniki-iqtisadi əsaslandırma hazırlamaq və əlavələrə ehtiyacın yaranmaması
- Layihə üçün risklərin düzgün müəyyənləşdirilməsi, lazımi təhlillər nəticəsində risklərin aradan qaldırılması və paylaşdırılması
- Digər dövlət investisiyalarından fərqli olaraq, ənənəvi metodlarla PPP Alternativin müqayisəli təhlili,
- Bu təhlillərin investor təşkilatlarında aparılmasına imkan verən güclü komandaların olması
- Şəffaf və rəqabətə dayanıqlı layihə prosesi
- Yüksək (siyasi) qərar verənlərin dəstəyi
- Mərkəzi koordinasiya bölməsinin mövcudluğu
- Layihələrin profesional bir izlənmə və qiymətləndirmə sistemi ilə idarəedilməsi və raporlanması

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində:

1. Abasova S. H. Texnologiyalar və yeniliklərin idarə edilməsi. Bakı 2008.
2. Balayev R. Ə. , Əlizadə M. N. İntellektual sistemlər və texnologiyalar. Bakı, “MSV Nəşr”, 2016
3. Balayev R. Ə. Rəqəmsal iqtisadiyyata dövlətin tənzimləyici təsirləri və texnoloji dəstək imkanları haqqında UNEC Elmi Xəbərləri, İl 7, Cild7, aprel- iyun, 2019, səh. 35- 44
4. Əlirzayev Ə. Q. İqtisadiyyat:düşüncələr, baxışlar. Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı,2002, 466 s.
5. Qasımov F. H. , Həsənova P. Ə. Azərbaycanda təbii inhisarçılıq sferasında innovasiya fəaliyyəti. Bakı - Elm 2010, 300 s.
6. Qasımov F. H. , Nəcəfov Z. M. İnnovasiyalar: yaranması, yayılması və inkişaf perspektivləri. Bakı – Elm
7. Muradov A. N. Elmi-texniki potensial: əsas inkişaf meylləri və problemləri. Bakı – 2005, 324 s.
8. Müstəqillik illərində Azərbaycanda innovasiyaların inkişafı – məqalə toplusu. AMEA Elmi innovasiyalar mərkəzi. Bakı -2011, 225 s.

Rus dilində:

9. Варнавский В. Новая концепция государственно-частного партнерства в Великобритании / В. Варнавский // Мировая экономика и международные отношения. Москва. 2014. № 8. С. 67-74.
10. Халапова Л. Д. , Нижегородцев Р. М. Механизмы государственно-частного партнерства в сфере наукоемкого производства // Креативная экономика. 2016. Том 10. № 4. с. 411–422.
11. Государственно-частное партнерство: финансовые аспекты: материалы регионального тренинга по ГЧП. Астана, Казахстан, 14-15 мая 2012 г. (Электронный ресурс). – 2012. – Режим доступа: [http://macro -project.net/cms/uploads/mep_ppp_training_financial_perspective_may2012_rus.pdf](http://macro-project.net/cms/uploads/mep_ppp_training_financial_perspective_may2012_rus.pdf).

12. Государственная программа инновационного развития Республики Беларусь на 2011-2015 годы. Утв. Постановлением Совета Министров Республики Беларусь 26. 05. 2011 № 669. (Электронный ресурс). – 2014. – Режим доступа: <http://www.pravo.by>. – Дата доступа – 03. 09. 2014.
13. Дадеркин Е. А. Государственно-частное партнерство в инновационной сфере: международный опыт и возможность его использования в Республике Беларусь / Е. А. Дадеркина, Д. В. Ярошевич // Веснік БДУ. Серыя 3, Гісторыя. Эканоміка. Права. — Мінск. — 2013. — № 1. — С. 56-60.
14. Заборовский А. ГЧП: международный опыт и перспективы для Беларуси / Александр Заборовский, Максим Ермолович, Елена Дадеркина // Финансы, учет, аудит. — Минск. -2014. — № 9. — С. 11-15.
15. Колганов Н. М. Правовые формы государственно-частного партнерства в инновационной сфере / Н. М. Колганов // Политика и общество. — Москва. — 2013. — № 2. — С. 145-151.
16. Макаров И. Н. Государственно-частное партнерство в системе взаимодействия бизнеса и государства: институциональный подход / Иван Николаевич Макаров // Российское предпринимательство. — Москва. — 2013. — № 24. — С. 18-29.
17. Мельникова И. Н. Мировой опыт реализации государственно-частных партнерств в инновационной сфере / И. Н. Мельникова // Проблемы прогнозирования и государственного регулирования социально-экономического развития : материалы XIII Международной научной конференции (Минск, 25 — 26 октября 2012 г.) : в 3 т. — Минск : НИЭИ Министерства экономики Республики Беларусь, 2012. — Т. 3. — С. 61-62.
18. Темницкая О. А. Модели финансирования проектов государственно-частного партнерства: проектное финансирование и форфейтинг — сравнительный анализ / Оксана Анатольевна Темницкая // Юридический мир. — Минск. — 2013. — № 7. — С. 48-53.
19. Государство и бизнес: институциональные аспекты Отв. ред. И. М. Осадчая. М. , ИМЭМО РАН, 2006, 155 с.

20. Фирсова А. А. Аналитический обзор трактовок сущности и признаков государственно- частных партнерств / А. А. Фирсова, Н. В. Муравьев // Национальные интересы. Приоритеты и безопасность. — Москва. — 2013. — № 40. — С. 25-30. — Библиография: с. 29-30.
21. Яшева Г. А. Формирование механизмов государственно-частного партнерства в инновационной сфере Евразийского экономического союза / Г. А. Яшева // Евразийская интеграция: экономика, право, политика. — № 13. — 2013. — С. 76-84.

İngilis dilində :

22. D. Guellec, B. Van Pottelsberghe. R&D and Productivity Growth: Panel Data Analysis of 16 OECD countries//OECD Economic Studies, No 33/II, 2001.
23. A New Economy? The Changing Role of Innovation and Information Technology in Growth. Paris, OECD, 2000.
24. A decade of reform: science and technology policy in China. International Development Research Centre, Canada; State Science and Technology Commission, People's Republic of China. Ottawa, 1997. <http://web.idrc.ca/openbooks/258-9>.
25. Innovation systems in a global content: the North-American experience/R. Anderson, Th. Cohn, Ch. Day, M. Howlett and C. Murrey (eds). Montreal, 1998.
26. Innovation policies in Europe and the US: the new agenda/B. Biegelbauer, S. Borrás (eds). Aldershot, UK: Ashgate Publishing, 2003. http://books.google.ru/books?id=zRapkAKZLDMC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbg_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.
27. R. Lipsey, K. Carlaw, C. Bekar. Economic Transformations: General Purpose Technologies and Long-run Economic Growth. Oxford: Oxford University Press, 2005.
28. R. D. Atkinson, D. B. Audretsch. Economic Doctrines and Policy Differences: Has the Washington Policy Debate been asking the Wrong Questions? // The information technology & innovation foundation, 2008. <http://www.itif.org/files/EconomicDoctrine.pdf>.

29. E. Beinhocker. The Origin of Wealth: Evolution, Complexity, and the Radical Remaking of Economics. Boston, Massachusetts: Harvard Business School Press, 2006.
30. Science, Technology and Industry Outlook. Paris, OECD, 2004.
31. E. Muller, A. Zenker, J. -A. Héraud. France: Innovation System and Innovation Policy//Fraunhofer ISI Discussion Papers Innovation Systems and Policy Analysis, No. 18, 2009.
32. Le Partenariats Public-Privé pour la Recherche et l'Innovation: une Evaluation de l'expérience Française. Paris, OECD, 2004.
33. Public-Private Partnerships for Research and Innovation: an Evaluation on Dutch Experience. Paris, OECD, 2004.
34. Cluster police in Europe. A brief summary of cluster policies in 31 European countries. Europe Innova Cluster Mapping Project. Oxford Research AS, 2008. http://ekstranett.innovasjon Norge.no/Arena_fs/Synthesis_report_cluster_mapping%20-%20final.pdf.

İnternet resursları:

35. <http://www.senaye.gov.az/>
36. <https://cei.org/blog/problem-public-private-partnerships>
37. <https://www.ircwash.org/blog/so-what%E2%80%99s-problem-%E2%80%98public-private-partnerships%E2%80%99-0>
38. <http://smb.gov.az/news/dovlt-ozl-sektor-trfdasligi-uzr-konseptual-crciv-sndinin-tqdimati-kecirilib>
39. <https://president.az/>
40. https://pppknowledgelab.org/?gclid=CjwKCAjwqdn1BRBREiwAEbZcRxLCPJYdeIK8EJiyRj46Zl5MJP8ly4lNUTY8m45K7vwaB-3X7ovGKhoCRM8QAvD_BwE
41. <https://www.economy.gov.az/>
42. <http://www.e-qanun.az/>
43. <https://esub.com/public-private-partnerships-in-construction-benefits-and-faults/>
44. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/BEPAM-01-2018-0024/full/html>

45. https://www.designingbuildings.co.uk/wiki/Public_private_partnerships_PPP
46. http://unec.edu.az/application/uploads/2014/12/28_vergi.Pdf
47. <https://www.stat.gov.az/>